CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXIX, nr. 1 — 1984 — ianuarie—iunie

SUMAR

Pag.

GR. RUSU, Profesorul Ioan Pătruț la 70 de ani 5
Bibliografia lucrărilor profesorului Ioan Pătruț. 1941—1983 8

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

ANTON GOȚIA, Din istoricul conjuncției *însă* 17

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Note asupra accentului în subdialectul bănățean (I) . . 21

GRAMATICĂ

LIGIA STELA FLOREA, Une tendance actuelle du français : le complément non prépositionnel 27

LEXICOLOGIE

ILEANA MUREȘANU, Organizări de procese în limbă : polisemia și derivarea 38
VALENTINA ȘERBAN, Note lexicale și etimologice 46

ONOMASTICĂ

DUMITRU LOȘONȚI, Nume de familie provenite de la nume de localități (I) 48
I. PĂTRUȚ, Antroponime din etnonime? 56
RADU SP. POPESCU, Termeni entopici dialectali caracteristici Banatului, nordului Olteniei și sud-vestului Ardealului 58

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

Dicționarul limbii române (DLR), serie nouă, tomul XI, partea a 2-a. Litera **T. T — TOCĂLIȚĂ**, București, Editura Academiei R. S. România, 1982; partea a 3-a. Litera **T. TOCĂNA — TWIST**, București, Editura Academiei R. S. România, 1983 *(Doina Grecu)* 66
LUIZA SECHE, MIRCEA SECHE, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei R. S. România, 1982 *(Ioana Anghel* și *Vasile Breban)* 68
Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600, București, Editura Academiei R. S. România, 1981 *(Ion Penișoară)* . . . 71

Pag.

DACOROMANIA. Bibliografie, Bucureşti, 1983 *(Romulus Todoran)* 72

GEORGE GIUGLEA, *Cuvinte româneşti şi romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, Bucureşti, 1983 *(Mircea Homorodean)* 74

GRIGORE RUSU, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, 1983 *(Ioan Faiciuc)* 75

MIHAELA MANCAŞ, *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1983 *(Elena Dragoş)* 78

SERGIU DRINCU, *Semnele ortografice şi de punctuaţie în limba română. Norme şi exerciţii*, Bucureşti, 1983 *(Dora Pavel)* 80

GEORGE MIREA, *Junimea. Implicaţii lingvistice*, Iaşi, 1983 *(Gabriel Vasiliu)* 81

La latinité hier, aujourd'hui, demain, Bucureşti, 1981 *(Mircea Homorodean)* . . 81

ÉMILE TURDEANU, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981 *(Octavian Şchiau)* 83

Carti vlahă-engleză. Vlachian-english book. Ñică carti trâ învęţlu a limbili vlahi trâ ñiţâ şi mări. The little book of vlachian language lessons for young and old, Bridgeport, 1983 *(Romulus Todoran)* 83

J. P. ZAJUNČKOVSKIJ, T. NICOLESCU, T. A. REPINA, *Učebnik rumynskogo jazyka*, Moskva, 1982 *(I. T. Stan)* 84

CRONICĂ

AL XVII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică *(Ioan Baciu)* 87

IN MEMORIAM

Henri Draye (1911—1983) *(Ioan Pătruţ)* 88

CĂRŢI PRIMITE LA REDACŢIE 89

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXIX, n° 1 1984 janvier—juin

SOMMAIRE

Page

GR. RUSU, Le professeur Ioan Pătruț à 70 ans 5
Bibliographie des travaux du professeur Ioan Pătruț. 1941—1983 8

HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

ANTON GOȚIA, Sur l'histoire de la conjonction *însă* 17

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Notes sur l'accent dans les parlers banatiens (I) 21

GRAMMAIRE

LIGIA STELA FLOREA, Une tendance actuelle du français : le complément non prépositionnel 27

LEXICOLOGIE

ILEANA MUREȘANU, Organisations de processus dans la langue : la polysémie et la dérivation 38
VALENTINA ȘERBAN, Notes lexicales et étymologiques 46

ONOMASTIQUE

DUMITRU LOȘONȚI, Noms de famille provenant de noms de localités (I) . . 48
I. PĂTRUȚ, Anthroponymes provenus d'ethnonymes? 56
RADU SP. POPESCU, Termes dialectaux désignant des formes de relief communs au Banat, au Nord de l'Olténie et au Sud-Ouest de la Transylvanie 58

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

Dicționarul limbii române (DLR), serie nouă, tomul XI, partea a 2-a. Litera **T. T — TOCĂLIȚĂ**, București, Editura Academiei R. S. România, 1982; partea a 3-a. Litera **T. TOCĂNA — TWIST**, București, Editura Academiei R. S. România, 1983 *(Doina Grecu)*. 66

Page.

LUIZA SEGHE, MIRCEA SEGHE, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei R. S. România, 1982 *(Ioana Anghel și Vasile Breban)* 68

Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600, București, Editura Academiei R. S. România, 1981 *(Ion Penișoară)* 71

DACOROMANIA. Bibliografie, București, 1983 *(Romulus Todoran)* 72

GEORGE GIUGLEA, *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, București, 1983 *(Mircea Homorodean)* 74

GRIGORE RUSU, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, 1983 *(Ioan Faiciuc)* 75

MIHAELA MANCAȘ, *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, București, 1983 *(Elena Dragoș)* 78

SERGIU DRINCU, *Semnele ortografice și de punctuație în limba română. Norme și exerciții*, București, 1983 *(Dora Pavel)* 80

GEORGE MIREA, *Junimea. Implicații lingvistice*, Iași, 1983 *(Gabriel Vasiliu)* 81

La latinité hier, aujourd'hui, demain, București, 1981 *(Mircea Homorodean)* . . 81

ÉMILE TURDEANU, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981 *(Octavian Șchiau)* 83

Carti vlahă-engleză. Vlachian-english book. Ñicâ carti trâ înveļlu a limbili vlahi trâ ñiță și mări. The little book of vlachian language lessons for young and old, Bridgeport, 1983 *(Romulus Todoran)* 83

J. P. ZAJUNČKOVSKIJ, T. NICOLESCU, T. A. REPINA, *Učebnik rumynskogo jazyka*, Moskva, 1982 *(I. T. Stan)* 84

CHRONIQUE

Le XVIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romaine *(Ioan Baciu)* 87

IN MEMORIAM

Henri Draye (1911–1983) *(Ioan Pătruț)* 88

LIVRES REÇUS À LA RÉDACTION 89

PROFESORUL IOAN PĂTRUȚ
la 70 de ani

Personalitate științifică recunoscută atît în țară, cît și peste hotare, profesorul dr. docent Ioan Pătruț face parte din ultima generație a Muzeului Limbii Române, în cadrul căruia și-a început ucenicia în problemele de lingvistică încă din anii studenției. În această prestigioasă instituție, la care au colaborat și s-au format, în perioada dintre cele două războaie, toți marii lingviști și filologi clujeni, a deprins pasiunea pentru studiul minuțios și aprofundat al materialului lingvistic.

Născut la 5 aprilie 1914, în localitatea Ohaba-Forgaci, județul Timiș, după absolvirea liceului „Coriolan Brediceanu" din Lugoj, a urmat Facultatea de Litere și Filozofie din Cluj, specialitățile limba română și slavistică, avîndu-i ca profesori, printre alții, pe renumiții lingviști Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, Emil Petrovici, Sever Pop. Între 1938 și 1939 a urmat cursuri de specializare în lingvistica slavă la Universitatea din Cracovia (unde a funcționat și ca lector de limba română).

A fost angajat la Muzeul Limbii Române încă din anul 1938, iar după transformarea lui în actualul Institut de Lingvistică și Istorie Literară, a continuat să lucreze în cadrul acestui institut, mai întîi în calitate de cercetător, apoi șef de sector, director adjunct și, între anii 1968 și 1975, ca director. În cadrul Institutului a condus cu competență, mulți ani, colectivul *Atlasului lingvistic român II*, fiind redactorul principal al acestei importante lucrări, din care au apărut, în serie nouă, 7 + 4 volume. În anul 1974 a fost distins, împreună cu întreg colectivul, cu premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Republicii Socialiste România.

Din anul 1944, cînd a fost numit asistent, a desfășurat o rodnică activitate didactică și științifică, în cadrul Facultății de filologie a Universității din Cluj, trecînd prin toate gradele didactice universitare: lector, conferențiar, profesor și (între anii 1969 și 1981) șef al catedrei de filologie slavă. A predat, la înalt nivel, numeroase cursuri: lingvistică generală și comparată, gramatică comparată a limbilor slave, fonetică generală, istoria limbii ruse, limba slavă veche, relații lingvistice slavo-române etc. Timp de mulți ani a fost membru activ al Consiliului Profesoral al Facultății și al Senatului Universității.

De la înființarea, în 1956, a revistei „Cercetări de lingvistică", a fost membru în Comitetul de redacție, iar din anul 1969 este redactorul responsabil al acesteia.

CL, anul XXIX, nr. 1, p. 5—7, Cluj-Napoca, 1984

Preocupat în permanență de verificarea metodelor și procedeelor de cercetare, a analizat o seamă de probleme privitoare la istoria limbii în general și a limbii române în special, precum și la contactul între limbi, formulînd precizări noi și importante privind originea, mecanismul și statutul împrumuturilor. Combătînd metoda filierei, prof. Ioan Pătruț arată că lingvistul are obligația să stabilească sursa directă, limba de origine a cuvintelor împrumutate, deoarece acestea se adaptează sistemului (fonetico-fonologic, gramatical) al limbii în care au intrat. La întrebarea ce se împrumută, răspunde documentat și convingător că o limbă primește numai teme, desinențele și afixele aparținînd limbii receptoare.

Examinînd vechea influență slavă din limba română în contextul larg al relațiilor dintre slavi și popoarele învecinate (greci, baltici etc.) a adus contribuții personale referitoare atît la istoria limbii române, cît și a limbilor slave. Susține argumentat că cea mai veche influență slavă asupra limbii române nu poate fi anterioară secolului al IX-lea, deoarece pînă la această dată toți slavii vorbeau aceeași limbă, slava comună. Elementul slav nu a fost prezent în procesul de „formare" a limbii române (încheiat prin secolul al VIII-lea), ci este un adaos ulterior. Examinînd locul și ponderea elementelor slave în structura limbii române, prof. Ioan Pătruț recunoaște o cantitate însemnată în lexic, dar foarte redusă în celelalte compartimente ale limbii. Este împotriva contribuției slave la formarea sistemului fonologic al limbii române; nu acceptă părerile potrivit cărora limba română ar poseda afixe și desinențe de origine slavă; genul „neutru" nu s-a constituit și consolidat datorită relațiilor cu limbile slave, ci substantivele aparținînd acestui gen, pe care le numește ambigene, cum de fapt și sînt, își au originea în latina populară.

Originale sînt și vederile și concluziile sale referitoare la structura morfologică a limbii române, la flexiunea și derivația românească. Analizînd structura cuvintelor flexibile românești, utilizînd și datele oferite de derivație, prof. Ioan Pătruț ajunge la concluzia că toate substantivele, adjectivele și verbele românești au teme consonantice, implicit deci și sufixele lexicale, substantivale și adjectivale sînt terminate în consoană. Toate cuvintele împrumutate din alte limbi s-au integrat în acest sistem.

O atenție deosebită a acordat prof. Ioan Pătruț onomasticii, îndeosebi antroponimiei slave și românești.

După asidue cercetări a elaborat un sistem nou al structurii hipocoristicelor slave care constituie, indiscutabil, fondul dominant, cel mai important și interesant al antroponimiei slave. Unei analize asemănătoare a supus și numele de persoane românești, cu intenția „de reevaluare a ceea ce este românesc în antroponimia noastră", dovedind că în cercetările de pînă acum procentul declarat al contribuției slave e exagerat.

Profesorul Ioan Pătruț este președinte al Filialei din Cluj-Napoca a Asociației Slaviștilor din Republica Socialistă România, președinte al Subcomisiei pentru formarea limbii și a poporului român în cadrul Academiei Republicii Socialiste România, Filiala din Cluj-Napoca, membru

BIBLIOGRAFIA
LUCRĂRILOR PROFESORULUI IOAN PĂTRUȚ
1941—1983

1941

1. *Printre prizonierii români din Timoc*, în „Transilvania", 72, 1941, nr. 4, p. 319—321.

1942

2. *Folclor de la românii din Sîrbia*, în „Anuarul Arhivei de folclor", VI, 1942, p. 329—384.

1943

3. *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR, X, 1943, partea a II-a, p. 296—308.
4. *A CUSTA în graiul bănățean*, în DR, X, 1943, partea a II-a, p. 361.

1948

5. *Raporturi fonetice ucraino-române*, în DR, XI, 1948, p. 51—59.
6. *M. V. Sergievskij, Materialy dlja izučenija živych moldavskich govorov na territorii SSSR. Učenye zapiski, I, 1927, p. 73—97. — Moldavskie etjudy. Moscova-Leningrad, 1936, 79 p.*, [Recenzie] în DR, XI, 1948, p. 266—277.
7. *Ivan Šarovol'skyj. Rumuński zapozyčeni slova v ukrajinśkij movi*, „Zbirnyk zachodoznavstva", 1929 [tom I], p. 52—65, [Recenzie] în DR, XI, 1948, p. 265—266.
8. *Ilie Bărbulescu*, în DR, XI, 1948, p. 357.
9. *Mieczysław Małecki*, în DR, XI, 1948, p. 364—365.

1949

10. *Tot despre numele rusești*, în „Cum vorbim", I, 1949, nr. 6, p. 31—32.
11. *S. P. Obnorski*, în „Cum vorbim", I, 1949, nr. 8, p. 24—27.

1950

2. *Atlasul lingvistic român*, în „Almanahul literar", I, 1950, nr. 10, p. 121—123.

1953

13. *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 213—217.

1954

14. *Însemnătatea cunoașterii limbii slave vechi pentru limba română și limba rusă*, în LR, III, 1954, nr. 2, p. 56—60.
15. *Sisteme de transcriere fonetică*, în LR, III, 1954, nr. 4, p. 79—84.

1955

16. *Privire asupra foneticii graiului huțul din Valea Sucevei*, în „Studii și cercetări științifice" (Cluj), Seria III. Științe sociale, VI, 1955, nr. 1—2, p. 7—12.

în Comitetul Internaţional de Ştiinţe Onomastice, membru de onoare al Societăţii de Limba Română din P.S.A. Voivodina (Iugoslavia).

A participat la numeroase congrese şi simpozioane internaţionale (Moscova, Berlin, Sofia, Salonic, Praga, Zagreb, Bucureşti), a prezentat, ca invitat, conferinţe la universităţi şi institute din străinătate (Praga, Bratislava, Sofia, Belgrad, Varşovia, Cracovia, Paris, Salzburg), la sesiuni, simpozioane şi întruniri ştiinţifice din ţară.

Colegii, colaboratorii şi foştii săi studenţi urează profesorului Ioan Pătruţ încă mulţi ani de viaţă, sănătate şi putere de muncă, alte noi şi valoroase realizări în cercetarea ştiinţifică.

GR. RUSU

17. *Legea silabelor deschise în limbile slave și urme ale ei în scrierea veche românească*, în LR, IV, 1955, nr. 4, p. 74—82.
18. *Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii române*, în LR, IV, 1955, nr. 6, p. 65—71.

1956

19. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. vol. I—II, [București], Editura Academiei R.P.R., 1956.
20. (Redactor principal) *Micul Atlas lingvistic român*. Serie nouă. Vol. I. [București], Editura Academiei R.P.R., 1956.
21. *Despre genul „neutru" în limba română*, în CL, I, 1956, p. 29—40.
22. *Probleme de morfologie și ortografie în legătură cu ţ în limba română*, în CL, I, 1956, p. 119—124.
23. *Gramatica limbii române. Vol. I. Vocabularul, fonetica și morfologia*, Editura Academiei R.P.R., 1954, [Recenzie] în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 115—122.

1957

24. *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1957, 95 p. (Materiale și cercetări lingvistice II).
    Recenzii: Jiřina Smrčková, în „Slavia", XXVII, 1958, nr. 4, p. 656—657; A. Zacordonel, în „Studii și cercetări științifice" (Iași). Istorie-filologie. Filologie, IX, 1958, fasc. 1—2, p. 195—201; C. Otobicu, în LR, VI, 1957, nr. 6, p. 102.
25. [Colaborator la] *Universitatea „V. Babeș". Studiu monografic*, Cluj, 1957.
26. *Sur le genre „neutre" en roumain*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1957, p. 291—301.
27. *Dealã, progadie, vread*, în CL, II, 1957, p. 292—297.

1958

28. *Dénominations multiples de villes slaves en roumain*, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1958, p. 45—54.
29. *Congresul internațional al slaviștilor de la Moscova*, în „Tribuna", II, 1958, nr. 39 (86), p. 7.
30. *Rostirea NOUĂ, DOUĂ etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 661—665.
    Recenzie: I. Coteanu, în LR, VIII, 1959, nr. 2, p. 109.
31. *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 63—72.
32. *Probleme de morfologie și ortografie. II. În legătură cu ų și ţ în limba română*, în CL, III, 1958, p. 255—258.
33. *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în Rsl, I, 1958, p. 31—43.
    Recenzie: I. Coteanu, în LR, VIII, 1958, nr. 2, p. 106—109.

1959

34. *Probleme de fonetică și morfologie. III. În legătură cu ţ și ų în limba română*, în CL, IV, 1959, p. 43—48.
35. *15 ani de activitate științifică. Dezvoltarea lingvisticii românești*, în „Tribuna", III, 1959, nr. 33 (132), p. 8.

1960

36. *MORFOLOGIE ȘI FONOLOGIE. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în CL, V, 1960, nr. 1, p. 23—27. [Versiunea germană] *MORPHOLOGIE und PHONOLOGIE. Über die weichen konsonantischen Phoneme des Rumänischen*, în RL, V, 1960, nr. 2, p. 279—283.
37. *Academicianul Emil Petrovici. (Cu prilejul împlinirii a 60 de ani)*, în Rsl, IV, 1960, p. 35—39.

1961

38. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român.* Serie nouă. Vol. III, [București], Editura Academiei R.P.R., 1961.
39. *Despre genul substantivelor românești de origine slavă,* în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 95—100.
40. *Despre structura și clasificarea verbelor românești. (În legătură cu lucrările pentru traducerea automată),* în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 423—428.
41. *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești,* în StUBB, series IV, fasc. 2, 1961, Philologia, p. 13—26.

1962

42. *Slavjanskoe i vengerskoe vlijanie na rumynskie govory,* în *IV Meždunarodnyj s'jezd slavistov. Materialy, diskussii.* Tom vtoroj. *Problemy slavjanskogo jazykoznanija,* Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1962, p. 389—391.
43. *Despre delabializarea consoanelor finale în limba română,* în Rsl, IV, 1962, p. 19—25.
44. *Morfologie și fonologie. Referitor la sistemul fonologic consonantic al limbii române,* în CL, VII, 1962, nr. 2, p. 217—224.
45. *Zur morphologischen Struktur der rumänischen Substantive und Adjektive,* în RL, VII, 1962, nr. 1, p. 91—100.

1963

46. *Considerații în legătură cu vocativul românesc în -o,* în Rsl, VII, 1963, p. 87—93.
47. *Despre substantivele ambigene românești,* în Rsl, VIII, 1963, p. 95—98.
48. *Substantivele slave în -o devenite în limba română feminine în -ă,* în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 79—81.
49. *Despre structura morfologică a verbelor românești de origine slavă,* în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 229—235.
50. *O morfologičeskoj strukture rumynskich glagolov slavjanskogo proischoždenija,* în Rsl, IX, 1963, p. 13—21.
51. *O rode rumynskich imën suščestvitel'nych slavjanskogo proischoždenija,* în RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 247—252.
52. [În colaborare cu Emil Petrovici] *O rumynskoj onomastike slavjanskogo proischoždenija,* în *Slawische Namenforschung.* (Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Nr. 29), Akademie-Verlag, 1963, p. 46—51.
53. [Răspuns la întrebarea] *Kakva e morfematičeskata struktura na različnite morfologičeski (gramatičeski) formi v slavjanskite ezici?,* în *Slavjanska filologija. Materiali za V Meždunaroden Kongres na slavistite.* Tom I. *Otgovori na văprosite na naučnata anketa po ezikoznanie,* Sofia, Izdatelstvo na BAN, 1963, p. 107.
54. [Răspuns la întrebarea] *Kakvi sa zadačite i principite za postrojavane na atlas na balkanskija ezikov săjuz?, ibidem,* p. 323—324.
55. [Răspuns la întrebarea] *Do kakva stepen slavjanskata toponimija na neslavjanskite strani sădejstvuva da se osvetljat istoričeskite i etničeskite procesi na slavjanite?, ibidem,* p. 359—360.

1964

56. *Uniformizare în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc,* în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 227—231.
57. *Tot despre vocativul românesc în -o,* în Rsl, X, 1964, p. 193—194.
58. *Referitor la structura morfologică a verbelor românești,* în StUBB, Series Philologia, fasc. 2, 1964, p. 95—100.

1965

59. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român.* Serie nouă. Vol. IV, [București], Editura Academiei R.P.R., 1965.
60. *Contribuții la studiul derivării românești,* în *Omagiu lui Alexandru Rosetti,* București, Editura Academiei R.P.R., 1965, p. 681—682.
61. *O morfologičeskoj strukture rumynskich glagolov slavjanskogo proischoždenija,* în *Slavjanska filologija.* Tom VII. *Ezikoznanie,* Sofia, 1965. (Materiali ot VII Meždunaroden kongres na slavistite), p. 338—339.

62. Intervenție la: Z. Stieber, *Jak brzmiało prasłowiańskie y*, *ibidem*, p. 103.
63. Intervenție la: G. Mihăilă, *Knižnoslavjanskoe vlijanie na rumynskij literaturnyj jazyk*, *ibidem*, p. 345—346.
64. *Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 29—35.
65. *„Împrumuturi prin filieră"*, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 327—336.

1966

66. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. V, [București], Editura Academiei R. S. România, 1966.
67. *Reflexele vocalei *ǫ în împrumuturile vechi românești*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 189—192.

1967

68. (Redactor principal) *Micul Atlas lingvistic român*. Serie *nouă*. Vol. II—III, [București], Editura Academiei R. S. România, 1967.
69. *Referitor la cronologia elementelor de origine sud-slavă. În legătură cu sl. o și ǫ*, în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 21—27.
70. *Évolution du système de la flexion verbale roumaine*, în *Xe Congrès International des linguistes. Résumés des communications, Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967*, p. 273—274.
71. [În colaborare cu Malvina Pătruț] *Toponime bănățene în -ești* [I], în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 289—298.
72. *Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Turcismele din limba sîrbocroată), Sarajevo, 1965, 662 p., [Recenzie] în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 337—340.

1968

73. *Sur la chronologie des éléments d'origine sud-slave de la langue roumaine. À propos du sl. o et ǫ*, în *Actes du Premier Congrès International des Études balkaniques et Sud-est européennes*, VI, Sofia, 1968, p. 321—328.
74. *Calques slaves et grecs en roumain*, în Κυρίλλῳ καὶ Μεθοδίῳ τόμος ἑορτιος ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ καὶ ἑκατοστῇ ἐτηρίδι, tom II, Salonic, 1968, p. 237—243.
75. *Otnositel'no drevnosti slavjanskogo vlijanija na rumynskij jazyk*, în Rsl, XVI, 1968, p. 23—29.
76. *K voprosu o prodolžitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka*, în RRL, XIII, 1968, nr. 6, p. 617—621.
77. *V svjazi s drevnost'ju slavjanskogo vlijanija na rumynskij jazyk*, în *VI Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Resumé přednášek, příspěvků a sdělení*, Praha, 1968, p. 495.
78. *Originea rom.* **sută**, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 87—89.
79. Intervenție la: V. Hořejší, *Les noms hétérogènes et l'opposition animé — inanimé dans les langues balkaniques*, în *Actes du Premier Congrès International des Études balkaniques et sud-est européennes. VI. Linguistique*, Sofia, 1968, p. 121—122.
80. Intervenție la: Iv. Gălăbov, *Contribution au problème des contacts bulgaro-roumains au sud du Danube*, *ibidem*, p. 231—232.
81. Intervenție la: Sh. Demiraj, *À propos du changement de genre au pluriel dans l'albanais confronté aussi avec le roumain*, *ibidem*, p. 388.
82. *Le roum.* **sută** *et le problème des premières relations linguistiques slavo-roumaines*, în *Al XII-lea Congres International de Lingvistică și Filologie Romanică. Rapoarte și comunicări. Rezumate. București, 16—20 aprilie 1968*, p. 167.
83. *Academicianul Emil Petrovici*, în „Tribuna", XII, 1968, nr. 45 (615), p. 2.
84. [În colaborare cu Malvina Pătruț] *Toponime bănățene în* **-ești** (II), în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 201—209.

1969

85. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. VII, [București], Editura Academiei R. S. România, 1969.
86. *Toponime oficiale și populare*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, Editura Academiei R. S. România, 1969, p. 81—85.
87. *Referitor la evoluția sistemului verbal românesc*, în FD, VI, 1969, p. 131—139.

88. *Academicianul EMIL PETROVICI (1899—1968)*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 3—5.
89. *Despre vechimea relațiilor slavo-române*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 23—29.
90. *Cu privire la limba română comună*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 209—211.
91. Intervenție la: Emil Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în ACIL X, vol. I, p. 60—63.
92. [Sextil Pușcariu] *Istoric al limbii și dialectolog*, în StUBB, Series Philologia, fasc. 1, 1969, p. 110—113.
93. *Elemente latine și slave în lexical limbii române*, Sinaia, 1969 (Universitatea București. Cursurile de vară și colocviile științifice), 18 p. (litografiat).

1970

94. *Sur l'évolution du système de la flexion verbale du roumain*, în ACIL X, vol. IV, p. 305—310.
95. Intervenție la: P. Garde, *Les propriétés accentuelles des morphèmes dans les langues slaves*, în *VI. Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Akta sjezdu*, I, Praha, 1970, p. 31—32 (litografiat).
96. Intervenție la: V. Mareš, *The Historic Development of the Slavic Declension of Nouns II. The Development of Forms*, *ibidem*, p. 46—47.
97. *Primele relații slavo-romano-grecești și durata limbii slave comune*, în Rsl, XVII, 1970, p. 21—30.
98. *Din nou despre toponime oficiale și populare*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 85—90.
99. *În legătură cu penetrabilitatea sistemelor lingvistice*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 231—237.

1971

100. *Le roumain sută „cent" et le problème des premières relations linguistiques slavo-roumaines*, în ACILFR XII, vol. II, p. 1061—1066, 1068.
101. *Latin et slave dans le lexique du roumain*, în RRL, XVI, 1971, nr. 3, p. 299—309.
102. *Din nou despre ambigenele românești*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 151—156.
103. *Despre vechea influență slavă din limba română. Probleme de metodă și terminologie*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 241—246.
104. *L'importance de l'Atlas linguistique roumain pour l'étude de la langue roumaine*, în *XIIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes. Résumés des communications, Université Laval, Québec, 29 août — 5 septembre 1971*, p. 124—125.
105. *Emil Petrovici. 1899—1968*, în „Cyrillomethodianum", I, Salonic, 1971, p. 226—227.
106. *Emil Petrovici. 1899—1968*, în FD, VII, 1971, p. 345—346.
107. Intervenții la comunicările prezentate de D. Șandru, Al. Cristureanu, R. Vulcănescu, R. Todoran, N. Korlăteanu, D. P. Bogdan la al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, București, 16—20 apr. 1968, în ACILFR XII, vol. I, p. 1023, 1098, 1103; vol. II, p. 191—192, 1052, 1059.

1972

108. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. VII, [București], Editura Academiei R. S. România, 1972.
109. *Pierwsze kontakty językowe słowiańsko-romańsko-greckie a okres trwania języka prasłowiańskiego*, în „Rocznik Slawistyczny", XXXIII, 1972, nr. 1, p. 7—19.
110. *Sur la structure et l'origine des hypocoristiques slaves*, în *XIe Congrès international des sciences onomastiques. Sofia, 28 juin — 4 juillet 1972. Résumés des communications*, Sofia, 1972, p. 166 (litografiat).
111. *Folklorističke preocupacije akad. Emila Petrovicia*, în *Simpozijum o srpsko (jugoslovensko)-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodni književnosti. Simpozion dedicat reciprocităților sîrbă (iugoslavo)-române în domeniul literaturii populare. Saopštenja (rezimei). Comunicări (rezumate)*, Pančevo, 1972, p. 32 (litografiat).
112. *Note asupra sistemului fonologic al limbii române*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 179—183.
113. *Vechi toponime românești în Transilvania*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 287—294.

1973

114. *Note de onomastică română*, în „Analele Societății de limba română", 3—4, Panciova-Zrenjanin, 1972—1973 [apărut în 1973], p. 369—374.
115. *Despre structura și originea hipocoristicelor slave*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 75—84.

116. *Probleme și metode în antroponimia românească*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 235—241.
117. *Ob edinstve i prodolžitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka*, în *VII Międzynarodowy Kongres Slawistów. Warszawa, 21—27 VIII 1973. Streszczenia referatów i komunikatów*, Warszawa, 1973, p. 59 (litografiat).
118. *Cyrillomethodianum, I, Thessalonique, 1971*, [Cronică] în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 189.
119. *Al XI-lea Congres internațional de științe onomastice*, [Cronică] în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 195—196.
120. *Societatea de limba română din P. S. A. Voivodina (Iugoslavia)*, [Cronică] în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 196—197.

1974

121. *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, Editura Dacia, 1974, 296 p.
Recenzii: D. Macrea, *Noi teze în slavistica românească*, în „România literară", VIII, nr. 6, 6 febr. 1975, p. 6; B. Kelemen, în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények", XIX, 1975, nr. 1, p. 105; D. Gămulescu, în SCL, XXVII, 1976, nr. 1, p. 92—95; Elena Scărlătoiu, în „Revue des études sud-est européennes", XIV, 1976, nr. 3, p. 533—537; V. Frățilă, în „Orizont", nr. 4 (360), 24 ian. 1975, p. 5; T. Blajovici, în „Familia", X, nr. 12, 1974, p. 2; I. T. Stan, în „Făclia", nr. 861, 21 iulie 1974, p. 2; M. S. Mladenov, *Nouvelles recherches sur les liens linguistiques slavo-roumains*, în „Études balkaniques", Sofia. [XI], 1975, nr. 3, p. 130—133; idem, *Quelques eclaircissements nécessaires*, [XIII], 1977, nr. 2, p. 135—136.
122. *O carte binevenită*, interviu [cu I. Pătruț] realizat de Viorel Hodiș, în „Steaua", XXV, 1974, nr. 11, p. 38.
123. *Rumynskij lingvističeskij atlas*, în *V pamet na Profesor Stojko Stojkov (1912—1969). Ezikovedski izsledvanija*, Sofia, 1974, p. 347—352.
124. Pozdravna reč prof. dr. Joana Patruca, director Instituta za lingvistiku iz Kluža — Alocuțiunea prof. dr. doc. Ioan Pătruț, directorul Institutului de lingvistică din Cluj, în *RADOVI SIMPOZIJUMA o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti — ACTELE SIMPOZIONULUI dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Pančevo, 28 IX — 1 X 1972)*, Pančevo, 1974, p. 27—28.
125. *Preocupările folclorice ale lui Emil Petrovici*, *ibidem*, p. 465—470.
126. Intervenție la: Radu Flora, *Lat. calendae, v. sl. koleda, român. colindă*, *ibidem*, p. 210—212.
127. *Emil Petrovici — la 75 de ani de la naștere*, în LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 469—477.
128. *Sextil Pușcariu*, în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 5—7.
129. *Relations linguistiques slaves-grecques-roumaines*, în *A. I. E.S.E.E. Résumés des communications. Tome II. Linguistique, littérature, folklore, ethnographie, arts, droit et institutions*, Bucarest, 1974, p. 65 (litografiat).

1975

130. *Emil Petrovici (1899—1968)*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 5.
131. *Relații onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 137—151.
132. *Toponimul Zagra*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 411—413.
133. *Un remarcabil bilanț de activitate*, [Cronică] în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 113.
134. *RADOVI SIMPOZIJUMA o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti — ACTELE SIMPOZIONULUI dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Pančevo, 28.IX — 1.X.1972)*, Pančevo, Libertatea, 1974, 658 p., [Recenzie] în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 228—229.

1976

135. *O edinstve i prodolžitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka*, în „Rocznik Slawistyczny", XXXVII, 1976, nr. 1, p. 3—9.
136. *Din nou despre toponime formate din antroponime*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 39—44.
137. *Despre durata și structura dialectală a limbii slave comune*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 183—188.
138. *Toponime formate din antroponime*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 1, p. 17—19.
139. *Rapports slavo-roumains dans l'onomastique*, în Universitatea din București, Facultatea de limbi slave, *Simpozionul româno-iugoslav — Rumunsko-jugoslovenski Simpozijum. Rezumatele comunicărilor — Rezimei referata*, București, 1976, p. 69 (litografiat).

140. *Limbă și cultură*, interviu [cu I. Pătruț] realizat de Gabriel Vasiliu, în „Transilvania", nr. 11/[19]76, noiembrie, p. 43—44.
141. *Cuvînt de deschidere* [la a IV-a Consfătuire de onomastică], în SO, [I], p. 1—2 (litografiat).
142. *Relații slavo-române în onomastică*, în SO, [I], p. 143—150 (litrografiat).

1977

143. *Referitor la vechimea toponimelor românești de origine slavă*, în *RADOVI SIMPOZIJUMA o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — ACTELE SIMPOZIONULUI dedicat interferențelor lingvistice-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române (Zrenjanin, 9—13.X.1974)*, Pančevo-Zrenjanin 1977, p. 327—333.
144. *Les recherches onomastiques à Cluj-Napoca*, în „Onoma", XXI, 1977, nr. 3, p. 643—645.
145. *Alte vechi toponime românești în Transilvania*, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 73—76.
146. *Despre stratificare în toponimie*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 209—211.
147. *Vechi nume românești de localități din Transilvania*, în „Analele Societății de Limba Română", 8, Zrenjanin (Iugoslavia), 1977, p. 134—137.
148. *Dimitrie Macrea la 70 de ani*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 133—134.
149. *Dimitrie Macrea*, în „Tribuna", XX, 1977, nr. 30 (1075), p. 2.
150. *Antroponime românești formate cu sufixul* -l-, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 631—637.
151. *Encore une fois sur les relations linguistiques slavo-roumaines. Reponse à une compte-rendu*, în „Études balkaniques", [XIII], Sofia, 1977, nr. 2, p. 132—134.
152. *Coordonate temporale și spațiale în procesul formării limbii române*, în Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, *Cursul de vară internațional „Civilizația românească — Civilizația universală"*, 11—30 iulie 1977, p. 22—35 (litografiat).
153. *Odobești, Odobescu*, în *Studii de limbă, literatură și metodică*, Cluj-Napoca, 1977, p. 93—98 (litografiat).
154. *Sextil Pușcariu și Muzeul limbii române*, în volumul *100 de ani de la nașterea lui Sextil Pușcariu (1877—1948)*, Cluj-Napoca, 1977, p. 65—70 (litografiat).

1978

155. *Alte toponime formate din antroponime*, în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 63—67.
156. *Antroponime/toponime*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 191—193.
157. *Nume de scriitori*, în LR, XXVII, 1978, nr. 2, p. 144—150.
158. *Antroponime și toponime românești formate cu sufixele* -e/ê-, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 287—291.
159. „PALAEOBULGARICA/STAROBĂLGARISTIKA", Sofia, 1977, [Recenzie] în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 139—140.
160. *Mesto gipokoristov v slavjanskoj onomastike*, în *Studii de limbă, literatură și metodică*, II, Cluj-Napoca, 1978, p. 115—123 (litografiat).
161. *Mesto gipokoristov v slavjanskoj onomastike*, în *VIII Međunarodni Slavistički Kongres. Zagreb 3—9 IX 1978. Ljubljana. Knjiga referata. Sažeci.* II, Zagreb, 1978, p. 676 (litografiat).
162. *Dimitrie Macrea — la 70 de ani*, în StUBB, Philologia, XXIII, 1978, fasc. 2, p. 3—4.

1979

163. *Raporturi slavo-române în onomastică*, în *Actele Simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave — Radovi Simpozijuma posvećenog rumunsko-jugoslovenskim kulturnim, književnim i lingvističkim vezama*, București, 1979, p. 455—457.
164. *Note de onomastică*, în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 45—46.
165. *Dimitrie Macrea*, în „Analele Academiei R. S. România", anul 111 (1977), Seria a IV-a, vol. XXVIII, București, 1979, p. 142—146.
166. *Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — Actele Simpozionului dedicat interferențelor lingvistic-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române (Zrenjanin 9—13.X.1974)*, Pančevo-Zrenjanin, Libertatea, Societatea de Limba Română din P.S.A. Voivodina, 1977, 559 p., [Recenzie] în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 107—108.
167. *Al VIII-lea Congres Internațional al Slaviștilor. (Zagreb-Ljubljana, 3—9.IX.1978)*, [Cronică] în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 115.

168. *Antroponime-toponime*, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 211—212.
169. *Le cinquième symposium national d'onomastique*, [Cronică] în „Onoma", XXIII, 1979, nr. 1, p. 162—163.

1980

170. *Onomastică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, 200 p.
Prezentări și recenzii: Al. Graur, *Nume proprii*, în „România literară", XIII, 1980, nr. 19, p. 8; Béla Kelemen, în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények", XXV, 1981, nr. 1, p. 112—115; Ștefan Gîosu, *Onomastică românească*, în „Cronica", XV, 1980, nr. 42 (768), p. 3; I. T. Stan, *Orientări noi în onomastica românească*, în „Tribuna", XXIV, 1980, nr. 20, p. 6; Eugen Pavel, în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 222—223; Liviu Groza, *Onomastică românească*, în „Universitatea comunistă", nr. 1 (42), 1981, p. 10; J. Thiele, în „Namenkundliche Informationen", 40, Karl-Marx-Universität Leipzig, 1981, p. 75—77; Ole Hjordt-Vetlesen, *Dissimilation dans les hypocoristiques („Matériel Pătruț")*, în RIDS (Copenhaga), nr. 93, 1981, p. 15—38.
171. *Slavjansko-rumynskie otnošenija v onomastike*, în *V česi na Akademik Vladimir Georgiev. Ezikovedski proučvanija. Po slučaj sedemdeset godini ot roždenieto mu. Studia linguistica in honorem Vladimiri I. Georgiev*, Sofia, 1980, p. 253—256.
172. *Prenume românești din etnonime?*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 453—455.
173. [Cuvînt din partea Universității „Babeș-Bolyai"] *100 de ani de la nașterea lui Theodor Capidan*, în *Analele Academiei Republicii Socialiste România*, anul 113 (1979), seria a IV-a, vol. XXIX, București, 1980, p. 191—192.
174. *Preocupările lui Theodor Capidan în domeniul relațiilor lingvistice slavo-române*, în *Analele Academiei Republicii Socialiste România*, anul 113 (1979), seria a IV-a, vol. XXIX, București, 1980, p. 199—202.
175. *Note de onomastică*, în CL, XXV, 1980, nr. 1, p. 51—53.
176. *Din nou despre hipocoristicele slave*, în CL, XXV, 1980, nr. 2, p. 231—233.
177. *Teodor A. Naum (1891—1980)*, în CL, XXV, 1980, nr. 2, p. 253.
178. *Roumania: Recherches onomastiques 1978—1979*, în „Onoma", XXIV, 1980, p. 236—237.
179. Redactor responsabil: M. Homorodeanu et al., *Probleme de onomastică*, Cluj-Napoca, 1980, 311 p.

1981

180. *Referitor la vechimea atestării românilor*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 1, p. 69—70.
181. *Antroponime românești în -lu*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 63—67.
182. (Redactor principal) *Micul Atlas lingvistic român*. Serie nouă. Vol. IV, [București], Editura Academiei R. S. România, 1981.
183. *Cuvînt de deschidere* [la Cel de al V-lea Simpozion național de onomastică, Cluj-Napoca, 16—17 noiembrie 1978], în SO, II, p. 3.
184. *Onomastică transilvăneană în documente*, în SO, II, p. 134—140.
185. *Despre numele lui Ioan Budai-Deleanu*, în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 173—179.
186. *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat, I*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, XXXII + 174 p. (cuprinzînd 7 hărți introductive, 155 hărți mari, CXVI hărți interpretative și sintetice) + [broșura] *Date despre localități și informatori*, 154 p., [Recenzie] în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 217—219.
187. *Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă*, București, 1980, 189 p., [Recenzie] în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 232—233.
188. *Probleme de metodă și grafie în toponimie*, în *Comunicări filologice*, Baia-Mare, 1981, p. 61—65.

1982

189. *Sufixul -og- în antroponimia românească*, în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 28—30.
190. *Profesorul Alf Lombard — la 80 de ani —*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 117—118.
191. *Contradictio in principiis*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 129—133.
192. *Din nou despre Lugoj*, în LR, XXXI, 1982, nr. 3, p. 266—267.
193. *Onomastică, istorie și geografie*, în SO, III, p. 232—240.

194. *V čest na Akademik Vladimir Georgiev. Ezikovedski proučvanija. Po slučaj sedemdeset godini ot roždenieto mu. Studia linguistica in honorem Vladimiri I. Georgiev*, Sofia, 1980, 519 p., [Recenzie] în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 102—103.
195. *Toponimul* Rensuș, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (serie nouă). Secțiunea III. e. Lingvistică, XXVIII/XXIX, 1982/1983, p. 141—142.

1983

196. *Cuvînt înainte* la *Dacoromania. Bibliografie*, București, 1983, p. 5—9.
197. Coordonator la *Dacoromania. Bibliografie*, București, 1983, 852 p.
198. *Le slave commun à la lumière des interférences linguistiques*, în Rsl, XXI, București, 1983, p. 3—11 (litografiat).
199. *Sincronie și diacronie în dialectologie*, în „Materiale și cercetări dialectale", II, Cluj-Napoca, 1983, p. 215—222 (litografiat).
200. *Toponimul* Pian, în CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 67—68.
201. [Grigore Rusu] *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, [Recenzie] în „Făclia", XXXIX, 1983, nr. 11408, p. 2.
202. „Dacoromania" [Bibliografie, București, 1983, 852 p.], [Recenzie] în „Făclia", XXXIX, 1983, nr. 11455, p. 2.
203. Cu prof. univ. dr. docent Ioan Pătruț despre *Cultivarea limbii române*, în „Cronica", XVIII, 1983, nr. 41 (924), p. I. Interviu realizat de Mircea Popa.
204. *Eugen Seidel (1906—1981)*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 92.
205. *Sufixul antroponimic* **-m-**, în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 152—154.
206. Alf Lombard, Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund—București, 1981, [Recenzie] în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 164—165.
207. *Bela Kelemen (1913—1983)*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 177.

★

208. Bibliografia analitică anuală (începînd din 1961) a lucrărilor de slavistică (cărți, articole, recenzii etc.) apărute în țara noastră, publicată (sub inițialele I.P.) și în curs de publicare în revista „Rocznik Slawistyczny" (a Academiei Poloneze de Științe), XXVI, 1966 seq.

ABREVIERI

ACIL X	*Actes du Xe Congrès International des Linguistes. Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967*, vol. I—IV, București, Editura Academiei R. S. România, 1969, 1970.
ACILFR XII	*Actele celui de al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie romanică*, vol. I—II, București, Editura Academiei R. S. România, 1971.
CL	„Cercetări de lingvistică", Cluj, 1956 și urm.
DR	„Dacoromania", Cluj, 1920—1921 și urm.
FD	„Fonetică și dialectologie", București, 1958 și urm.
LR	„Limba română", București, 1952 și urm.
RL, RRL	„Revue de linguistique roumaine", „Revue roumaine de linguistique", București, 1956 și urm.
Rsl	„Romanoslavica", București, 1958 și urm.
SCL	„Studii și cercetări lingvistice", București, 1950 și urm.
SO	*Studii de onomastică*, vol. I, II, III, Cluj-Napoca, 1976, 1981, 1982 (litografiat).
StUBB	„Studia Universitatis Babeș-Bolyai"

DIN ISTORICUL CONJUNCȚIEI *ÎNSĂ*

DE

ANTON GOȚIA

Alături de lat. *ille*, pronumele *ipse* a avut un important rol în întregirea paradigmelor pronominale de persoana a III-a ale limbilor romanice. Pentru domeniul sard, descendenții lui *ipse* i-au înlocuit pe cei ai lui *ille*, iar în italiană s-au menținut ambele serii [1]. Serii paralele, la persoana a III-a, au circulat și în perioada veche a limbii române, româna comună și epoca veche a dacoromânei, dar urmașii lui *ipse*, fără a dispărea din uz, au cedat locul descendenților lui *ille*, rămînînd ca serii alternative *(îns[ul]-dîns[ul])*.

Valoarea primară (pronume de identitate, de întărire) a continuat să existe și s-a dezvoltat în două sensuri. Primul s-a cristalizat în pronumele de întărire *(însu — însuși)*. Cel de al doilea s-a dezvoltat într-o largă disponibilitate de potențare, de subliniere a valorilor lexico-gramaticale ale unor prepoziții, conjuncții sau adverbe. Această direcție își revendică originea, credem, atît de la noua serie a pronumelui personal, cît și de la cea a pronumelui de întărire. Este cunoscut faptul că, în funcția de pronume personal, textele vechi îl înregistrează aproape exclusiv însoțit de prepoziții : *cătră-nsu, cu nusul, cu rusul, cu ruși, într-însu, pri-nsu, spri-nsu* [2] etc., cu care, uneori, s-a aglutinat.

Afinitatea față de prepoziții, extinsă și la alte instrumente gramaticale (conjuncții, adverbe), a putut fi asociată cu valoarea de identificare prezentă la pronumele de întărire. Astfel, *îns*, îndeosebi în varianta *însă* (= sens neutral), ajunge un instrument marcă (un cvasimorfem) al accentuării funcțiilor gramaticale și lexicale la prepoziții, conjuncții ori adverbe : *Crez întru Dumnezeu, în tatăl putearnicul* [...] *și întru unul Domn Isus Hristos, fiul* [lu] *Dumnezeu, ce-au născut* [d]*inioară*, **însă din** *tatăl născu, ma*[i]*nte de toate veacurele* [3]*; Răspunse lor Ruven și dzise:* **însă au** *nu dzis voao aceasta dzicînd : să nu cădem în greșale derept cest poroboc, ce voi nu vrut să ascultați...* [4]*; Cădea-va de partea ta mii și întunearece de-a dereapta ta ; e către tine nu apropie-se.* **E însă** *cu ochii tăi previ-veri și plătirea păcătoșilor vedea-veri (Psaltirea Scheiană*, p. 191) [5].

[1] *Istoria limbii române*, volumul II, București, 1969, p. 241.

[2] *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, ediție critică de I.-A. Candrea, vol. II, București, 1916, indicele de cuvinte s.v. *însu* (în continuare : *Psaltirea Scheiană)* ; *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, 1981, indicele de cuvinte s.v. *însu, însă* (în continuare : *Codicele Voronețean)*.

[3] *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiul introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969, p. 141 (în continuare : Coresi, *Liturghierul)*.

[4] *Palia de la Orăștie* 1581—1582, Text — Facsimile — Indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, p. 148 (în continuare : *Palia)*.

[5] Este vorba de *e* și *ce*, vezi mai jos, conjuncții.

CL, anul XXIX, nr. 1, p. 17—20, Cluj-Napoca, 1984

Cu valoare de subliniere, de precizare, *însă* apare și înaintea unei întregi propoziții: *Iosif ... dzise purtătoriului de grija casei sale: du lăuntru ceşti bărbaţi în casă,* **însă** *giunghe şi găteaşte pre mîncare, că astădzi vor prîndzi cu mine (Palia,* p. 152).

În cadrul acestei largi game ocurențiale *însă* participă la un întreg șir de valori contextuale.

Cumulativ: *Den aceastea toate nu-s multe care n-au ieşil în limba rumânească den ceale cărţi sîrbeşti şi greceşti,* **însă** *acmu asupră de-aceastea tipăritu-se-au ceastea doo cărţi dentînîiu a lu Moisi proroc (Palia,* p. 4);

Explicativ: *Auzi ce zice de mine Domnul Dumnezeu; că zice-va pace spre oamenii săi [...] şi spre ceia ce întorc inema către îns.* **Însă** *aproape de fricoşii lui spăsenia lui, să bage slavă în pămîntul nostru*[6];

Concesiv: *Direpl eşti, o, Doamne, de mă voiu şi prigoni cu tine, ce derept* **însă** *lasă să grăiesc cu tine de giudecăţile tale*[7];

Consecutiv: *Şi fu foamete acolo în acel ţinut, derept* **însă** *Avraam pogorî gios la Eghipet (Palia,* p. 44);

Conclusiv: *Toată Scriptura de la Dumnezău e răsuflată şi e de folos spre învăţătură, spre certare, spre dojană [...] Lipsă iaste derept* **însă** *de cuvîntul lui Dumnezău, ca şi de lumină în casă în vréme de noapte... (Sicriul de aur,* p. 3'v);

Copulativ: *Înţeleş că face-va Domnul giudeţu mişeilorn şi plătire measerilor. E* **însă** *derepţii ispovedescu-se numelui tău şi întra-voru derepţii cu faţa ta (Psaltirea Scheiană,* p. 292);

Adversativ: *De multe ori luptară-se cu mine de tinereaţele meale, e* **însă** *nu putură mine* (Coresi, *Psaltirea,* p. 543).

Exemplificările de mai sus dovedesc cu prisosință că valoarea adversativă este doar una dintre cele la care participă *însă* în urma polarizării sale.

Însoțind conjuncțiile adversative, a căror valoare o subliniază inițial, *însă* împrumută sensul opozițional al acestora, precum și capacitatea de a apărea, de data aceasta independent, în contexte cu conținut specific adversativ: *E de cu faţă îmblă omul,* **e însă** *în deşertu se munceaşte (Psaltirea Scheiană,* p. 74); *Nimea destoinic [...] să slujască ţie, împărat de slavă [...]* **Ce însă** *negrăită şi nemăsurată la oameni iubirea ta...* (Coresi, *Liturghierul,* p. 138); *... den plodul pomilor ce sînt în raiu mîncăm,* **însă** *den plodul pomului ce iaste în mijlocul raiului, porîncit-au noao Domnezeu să nu mîncăm (Palia,* p. 18); *... ajutoriul lor vecheaşte întru iad, de slava sa împenseră-se.* **Însă** *zeul izbăvi sufletul mieu den mîinile iadului cînd priimeaşte-mă* (Coresi, *Psaltirea,* p. 214—215).

Deci, de la *ce, e*[8] adversativi, la *ce însă, e însă* cu conținut adversativ, pentru a ajunge la *însă* adversativ.

---

[6] Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589,* Text stabilit, Introducere și Indice de Stela Toma, București, 1976, p. 361 (în continuare: Coresi, *Psaltirea*); vezi și *Dicţionarul limbii române,* tomul II, partea I, București, 1934, s.v. *însă.*

[7] *Sicriul de aur,* Sas-Șebeș (Sebeș—Alba), 1683, p. 81 (în continuare: *Sicriul de aur*).

[8] Ovid Densusianu, în *Istoria limbii române,* vol. II, secolul al XVI-lea, București, 1961, p. 184, arată că *e* apare frecvent cu sens adversativ.

Asemănătoare trebuie să fi fost etapele adiționării, deși mult mai rar, a valorii copulative : *Fă și doo naşfe și doo lanțure den curat aur, carele doo capete să aibă,* **însă** *zalele una de alaltă să fie prinse și aceastea tu le înfige în naşfe (Palia,* p. 271).

După cum rezultă din materialul prezentat, epoca veche a dacoromânei este neunitară cu privire la statutul conjuncțional al lui *însă*. De multe ori același text conține multiple valori (inclusiv cea adversativă). Dar din multitudinea lor s-a gramaticalizat doar *însă* adversativ [9].

O motivație a acestei selecții poate fi găsită în faptul că, pe cînd ceilalți termeni care admiteau prezența lui *însă (derept,* unele adverbe sau prepoziții) nu s-au constituit în instrumente conjuncționale la nivelul frazei sau al propoziției, conjuncțiile *ce* și *e* aveau un statut stabil pentru a exprima valori adversative atît în cadrul propozițiilor cît și în cel al frazelor *(ce* — numai adversativ, *e* — copulativ și adversativ). Acest fapt i-a creat lui *însă* adversativ o poziție forte față de celelalte contexte neconjuncționale sau conjuncționale.

Pe de altă parte, ocurența independentă cu funcție nepronominală, de insistență, raportată la o întreagă propoziție sau la o sintagmă, a favorizat tocmai valoarea adversativă, insistența asupra cuiva sau ceva punîndu-l implicit în opoziție cu ceilalți membri ai seriei în care apare [10].

Definitivarea valorii conjuncționale adversative, concomitent cu eliminarea celorlalte, s-a făcut într-un timp foarte lung. În limba actuală vorbită (neliterară) se întîlnește asocierea *dar însă*, de unde reiese că vorbitorul îl are încă pe *însă* ca element de sprijin. Alte exemple, de data aceasta aparținînd uzului normat, precum : *Drept* **însă** *cine mă iei? ; Acesta este* **însă** *un motiv plauzibil,* arată că funcția de subliniere (funcție neadversativă) care a determinat polarizarea ilustrată mai sus nu a dispărut prin hipertrofierea celei adversative, ci s-a menținut alături de ea ca un relict din perioada genezei.

Observațiile pe marginea decupajelor sincronice în diacronie, făcute strict la obiect, au beneficiat la relativa bogăție calitativă a faptelor care au permis juxtapunerea etapelor în lanțul parcurgerii drumului de la pronume la conjuncție.

Dacă funcția adjectivală, înțeleasă într-un sens foarte larg, de la determinant al numelui, pînă la însoțitor al unor adverbe, prepoziții sau conjuncții, a stat la baza procesului de conjuncționalizare, acesta s-a putut definitiva numai în relații specifice, conjunctogene. Din multitudinea acestor raporturi, cel adversativ s-a dovedit a avea cele mai puternice elemente, care i-au asigurat impunerea și continuitatea.

Specifică numai dacoromânei [11], conjuncționalizarea lui *însă* pare să fie un fenomen dialectal sudic. Urmărind raportul dintre *ins — însă* pronume și *însă* conjuncție [12] în textele vechi, constatăm că, exceptînd

---

[9] Viorica Pamfil ș.a., *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic,* București, 1978, p. 361.

[10] Vezi W. Meyer — Lübke, *Grammaire des langues romanes,* tome III : *Syntaxe,* Paris, 1900, p. 620 ; cf. și DA s.v. *însă.*

[11] Vezi Viorica Pamfil ș.a., *op. cit.,* p. 361.

[12] După Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi,* București, 1973, p. 172.

Tetraevanghelul lui Coresi, funcția conjuncțională (valori neadversative și adversative) este mult mai bine reprezentată în textele sudice:

Evangheliarul slavo-român	15 — pronume	65 — conjuncție
Coresi, *Liturghierul*	8	4
Coresi, *Cazania a doua*	345	193
Palia	123	124

față de cele nordice:

Psaltirea Scheiană	139	14
Codicele Voronețean	23	2

Această realitate este confirmată și de *Sicriul de aur* al lui Ioan Zoba din Vinț în care nu apare *însă* adversativ, deși conjuncția este prezentă, dar cu alte valori [13].

Sondajul pe care l-am întreprins în diacronie, sperăm, a putut să evidențieze aspecte intrinsece ale laboratorului limbii, în speță disponibilități pentru noi relații, polarizarea morfofuncțională și selectarea apoi a structurilor mai bine fixate, constituite în poziții forte.

FROM THE HISTORY OF THE CONJUNCTION *ÎNSĂ*

(Abstract)

Following the stages of the evolution of the pronoun to the conjunction starting from the pronominal adjectival emphatic functions, the present article evidences the polarization of *însă* (= neutral meaning) and the contraction of functions possessing a value of underlying the morpho-lexical meaning as well, beside the adverbs, prepositions and conjunctions. The occurrence in conjunctival contexts proves to be more numerous and more varied from the quality point of view: conclusive, copulative, concessive, adversative, etc. Among these, the adversative relation profited by favouring elements, which had provided it a stronger position, in relation to the others and this had been an enforcing fact. As a regional distribution, conjunctionalization seems to be mainly a south dialectal presence.

Martie 1983

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

[13] Vezi A. Goția, *O tipăritură transilvăneană din veacul al XVII-lea: Sicriul de aur* — rezumatul tezei de doctorat —, Cluj-Napoca, 1978, p. 17.

NOTE ASUPRA ACCENTULUI ÎN SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN (I)

DE

EUGEN BELTECHI

1. copíl — cópil. Perechea de cuvinte *copíl — cópil* se numără între sigur foarte puținele [1] în subdialectul bănățean al căror sens se diferențiază doar prin locul accentului [2]. La plural, însă, accentului i se mai adaugă o deosebire formală : *copíi*, față de *cópili*.

Primul dintre ele — *copíl* —, cu sensurile 'fiu, fiică', 'băiat sau fată în primii ani de viață', este comun întregii arii lingvistice bănățene (NALR — *Banat*, [509] [3]). Celei mai mari părți a acesteia îi este propriu și un sens restrictiv față de cel anterior : 'băiat' (NALR — *Banat*, [515]; aici o propoziție de felul *Am doi copii: un copil* 'un băiat' *și o fată* este firească și corectă [4].

Al doilea — *cópil* —, cu înțelesul 'copil din flori, copil nelegitim', este răspîndit într-o arie sudică și estică a subdialectului bănățean (NALR — *Banat*, [519]) [5]. Derivate de la acest sens sînt altele două, înregistrate în cîteva localități de aici : 'copileț la porumb', în punctele cartografice 1—3, 11, 25, 69, 73 (NALR — *Banat*, [2021]), și 'copil, lăstar sălbatic la vie', în punctele 1 și 11 (NALR — *Banat*, [2146]) [6]. Doar în această arie mai restrînsă, din sudul și estul Banatului, se manifestă, deci, rolul

---

[1] Numărul unor astfel de cuvinte deosebite ca sens numai prin poziția accentului este în general necaracteristic și de aceea A. Martinet nu admitea concepția fonologilor praghezi conform căreia tocmai în această calitate de a diferenția semantic perechi de cuvinte omonime ar consta funcția esențială a accentului liber (*La linguistique synchronique*, Paris, 1965, p. 143 ; cf. și Paul Garde, *L'accent*, Paris, 1968, p. 109).

[2] S. Pușcariu, *Limba română*, II. *Rostirea*, București, 1959, p. 65, numește „omomorfe" asemenea cuvinte ; Paul Garde, *op. cit.*, p. 109 : „cupluri de cvasi-omonime".

[3] Deoarece materialul NALR — *Banat* avut în vedere aici este nepublicat, trimiterea se face la numărul chestiunii sub care a fost înregistrat.

[4] Cf. și la Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului (Banat)*, în AAF, III, 1935 : „Șic-o fost un uom ș-o avut o fată ș-un copil. Ș-o murit mumă-sa. Ș-o luvat altă muieri. O luvat mumă vitrică la ăi doi copii" (p. 82) ; „Cînd îl boćadză și ie copil și vrię să facă fată, atunśa cîm viňe dî la boćedz, îl bagă pră feriastă și îl scoaće pră ușă. Ș-atunś faśe fată după copil" (p. 46). *Copíl* nu-l exclude, însă, pe *băiat*, care e înregistrat cu o frecvență mai mică. De asemenea, în sudul Banatului, *copíl* 'fiu, fiică', 'băiat sau fată în primii ani de viață' e dublat de *gloată* ; *gloáće* : „Și la a dî la urmă puńe doauă gloáće miș, un copil ș-o fată, unu d-o parće unu dă alta" (E. Petrovici, *op. cit.*, p. 136).

[5] La E. Petrovici, *op. cit.*, p. 49—50 : „*cópil*. Dziśe că-i din căpătat : n-are tată. Cîn să duśe la vînat apu are să zgodzască ['să nimerească'], că iel îi cópil".

[6] Cele două întrebări — [2021] și [2146] — nu au fost puse în întreaga rețea a NALR — *Banat*. După Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, [București], 1978, p. 276, „*cópil*, pl. *cópili* 'copileți (de porumb)' e calchiat după bulgară (v. ALR II_2, vol. I, h. 103)". Dar, între altele, situația asemănătoare a lui *șpur*, *cucon*, *bilang* etc. (vezi *infra*, nota 8) s-ar opune acestei interpretări. Pentru alte sensuri ale lui *cópil* în dacoromână, vezi DA, s.v. *copil*.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI - BANAT

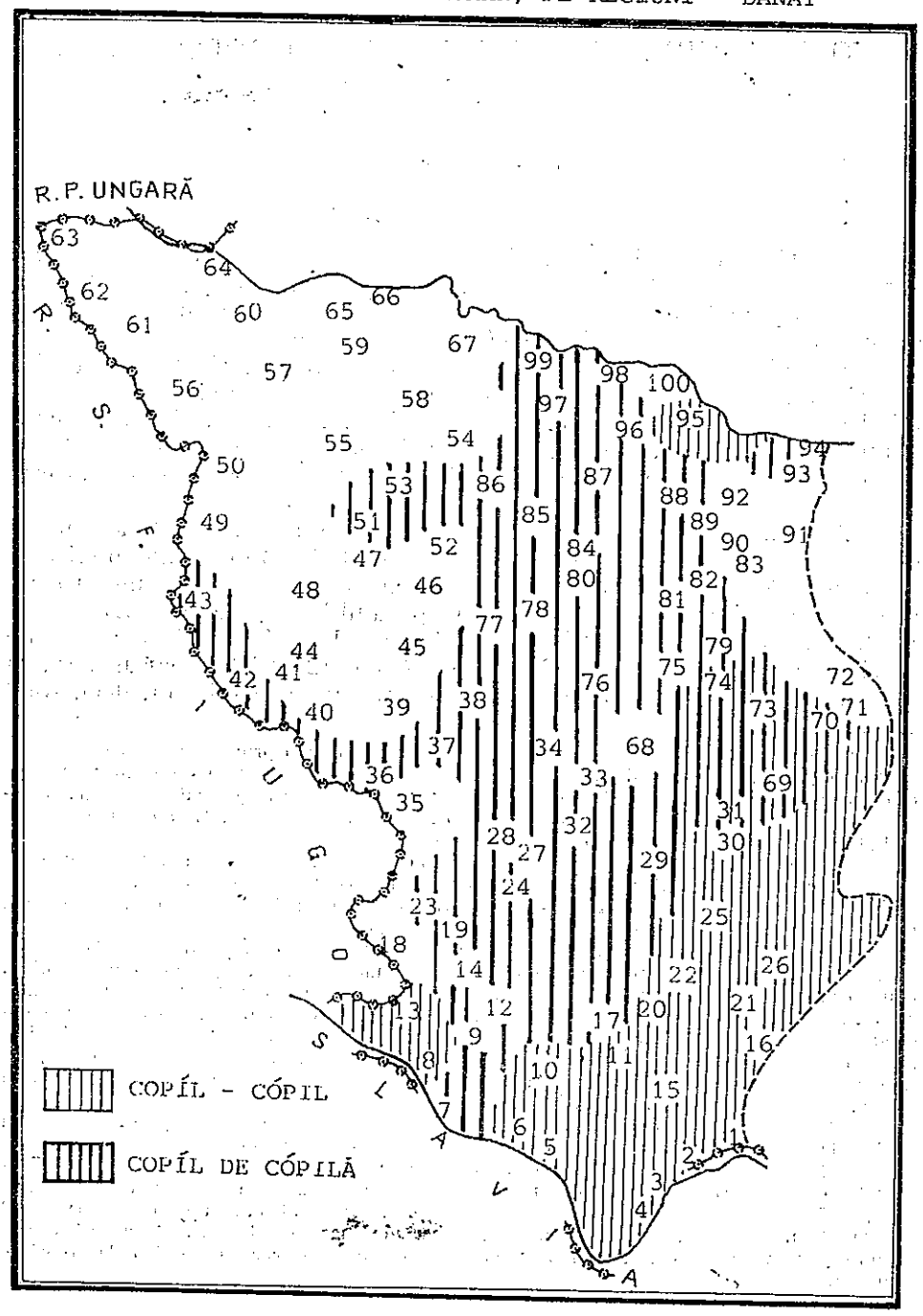

de diferențiere semantică al accentului în perechea *copíl — cópil* (vezi harta; cf. și ALR I, vol. II, h. 181 și 211; ALRM I, vol. II, h. 292).

Aria va fi fost însă mai mare, căci forma feminină *cópilă* este răspîndită într-o arie destul de întinsă, învecinată primeia, în sintagma *copíl de cópilă* (în punctele 43 și 57 : *copíl din cópilă*), cu același sens : 'copil din flori' (vezi harta). De asemenea, poate fi considerată o relicvă a acestei arii, odată mai întinsă, și existența lui *cópil*; *cópili* în graiul unei localități izolate din nord-est (punctul cartografic 95) [7]. Opoziția *copíl — cópil* a pierdut teren, probabil, fie pentru că numai accentuarea diferită va fi fost simțită ca insuficientă pentru a realiza deosebirea de sens între cele două cuvinte cvasiomonime, fie, dimpotrivă, pentru că realitățile numite de ele fiind foarte apropiate, va fi părut de ajuns același cuvînt — *copíl* — pentru amîndouă (cum, de altfel, fusese inițial; vezi mai jos), diferența urmînd să se realizeze prin atașarea pe lîngă acesta a unui determinant, pentru sensul secundar — 'copil din flori'. Determinantul a fost, aici, femininul vechiului *cópil* [8]. După cum tot în Banat — în nord-vest —, dar și în alte spații ale dialectului dacoromân (din care unele vor fi cunoscut, desigur, și opoziția *copíl — cópil*), s-au plăsmuit, pentru aceeași situație, determinanți cu valoare expresivă, metaforici : *(copíl) din flori, de la arghelă* 'herghelie', *din vînt, din buiezi* 'buruieni' etc. [9].

---

[7] Cf. și atestarea verbului *a copili* 'a tăia, a rupe copilești' în punctele cartografice 73, 81, 84 *(copilésc)*, 85 *(cupilésc)*, 88 *(copilęḑ)* (NALR — *Banat*, [2022]): în ALR II s.n., vol. I, h. 104, verbul e atestat sporadic în Oltenia (812, 872) și Muntenia (723, 728).

[8] O situație asemănătoare : și substantivul *bítang* 'copil din flori', propriu unor graiuri din Transilvania (ALR I, vol. II, h. 211), devine, în graiul cîtorva localități din vest, adjectiv pe lîngă substantivul *copíl (fată)*, pentru a denumi aceeași realitate : *o fátă bitángă* (56/Micălaca-Arad), *copíl bitánc* (65/Almaș), *copíl bitáng* (87/Săvîrșin), *copíl dă bitáng* (11/Ofcea, R.S.F. Iugoslavia) *(ibidem)*.

[9] Mai clară încă, din acest punct de vedere, este situația din Oltenia și Muntenia. Dacă opoziția *copíl — cópil* apare în aceeași formulă ca în și în continuarea ariei sudice și estice bănățene doar în nord-vestul Olteniei (NALR — *Olt.*, vol. II, h. 163 și 167; ALR I, vol. II, h. 191 și 211), forma *cópil*; *cópili* cu sensurile 'copileț la porumb' și 'copil, lăstar sălbatic la vie' conturează arii compacte în est (mai întinsă) și în sud-vest (mai restrînsă) (NALR — *Olt.*, vol. IV, h. 598 și 664); *cópil* 'copileț la porumb' acoperă și întreaga Muntenie și Dobrogea (ALR II s.n., vol. I, h. 103). E firesc ca și în aceste arii (Oltenia de sud-vest și de est, continuînd cu Muntenia și Dobrogea) să fi existat pentru *cópil* sensul inițial 'copil din flori', de la care sînt derivate și celelalte (cf. și *șpuriu* „copil din flori, furul [lăstar sălbatic] arborilor și al plantelor", în părțile Năsăudului, la N. Drăganu, în DR, II, 1922, p. 613—614; și în NALR — — *Trans.* : termenii *cucón* — 246/Sîngeorz-Băi, *șpurí* — 255/Năsăud, *bitáng* — 258/Gîlgău etc. semnifică, pe lîngă 'copil din flori', și 'copileț la porumb'; vezi și Al. Niculescu, *Termeni românești care denumesc noțiunea copil nelegitim*, în „Analele Universității C. I. Parhon", seria științelor sociale, 7, 1955, p. 38). Ulterior, pentru acesta au fost create și preferate sintagme sau termeni derivați, precum : *copil din flori, copil de tufă, tufean, tufar, tufăriș, dudaie, dudăiaș, copil de (prin) buruieni, copilete* etc. (NALR — *Olt.*, vol. II, h. 167; ALR I, vol. II, h. 211), forma *cópil* menținîndu-se aici doar cu sensurile derivate, opoziția *copíl — cópil* continuînd, adică, să funcționeze, deosebind însă sensuri din sfere noționale îndepărtate.

Că unitatea *cópil* 'copil din flori' a avut în trecut o extindere mai mare și că era în evidentă opoziție semantică cu *copíl* o atestă și prezența ei în diferite acte oficiale și mai ales în codice de legi din secolele anterioare : „Cînd se culcă cu muiare afară de casa lui, acela copil ce va face se chiamă copil"; „Copiii cei adevărați nu se învredniceșc întru numele celor ce sînt copilii" etc. (cf. Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 37; TDRG, DA, s.v. *copil*; vezi și Lucia Djamo-Diaconiță, *Le terme „copil" dans la langue des chartes slavo-roumaines de la Valachie*, în RRL, XX, 1975, nr. 5, p. 483—485).

Cópil 'copil din flori' (dar cu pluralul *cópii*) mai apare în dialectul dacoromân, în afară de aria din sudul și estul Banatului — nord-vestul Olteniei, și în nordul Crișanei și Maramureș (ALR I, vol. II, h. 211; ALRR — *Mar.*, vol. I, h. 199). Opoziția cu perechea oxitonă

Oricum, diferența semantică se realiza astfel mai tranșant, cu atît mai mult cu cît în aria sintagmei *copíl de cópilă* opoziția accentuală funcționează chiar în interiorul sintagmei. În fapt, ea și rămîne doar între aceste limite, căci o opoziție cu femininul paroxiton *copílă* (deci *copílă — cópilă)* nu există, acesta fiind înregistrat sporadic și nesemnificativ în subdialectul bănățean (NALR — *Banat*, [514]). *Cópilă* e folosit în general în sintagma în discuție și de reținut ca importantă este schimbarea de sens produsă odată cu crearea formei feminine : de la masculinul *cópil* 'copil din flori' la femininul *cópilă* 'fată (femeie) care a născut un copil din flori, mamă a unui copil din flori' *(cópilă îi fáta cáre s-o copilít* — 20 ; „*cópilă* e o fată nemăritată care are un copil" — 36, 53, 93, 94, 96 ; etc.). Că în cîteva localități din sudul Banatului, situate în aria opoziției *copíl — cópil*, s-a înregistrat femininul *cópilă*; *cópile* (1—4, 6, 8, 10, 15, 26), *cópilă; cópili* (11, 13) cu sensul 'fată din flori' ni se pare mai puțin concludent: deși nu negăm categoric această posibilitate, credem că sensul (și, probabil, chiar forma feminină) poate fi, mai degrabă, o creație *ad hoc* a informatorilor pentru a răspunde la o întrebare suplimentară, imediat următoare chestiunii [519] *Copil din flori* (Dacă e parte femeiască cel născut de o fată (femeie) nemăritată, cum îi spui?) [10]. În cîteva sate din Valea Almăjului s-a răspuns la aceeași întrebare, într-o anchetă mai cuprinzătoare, cu *fată de cópil*. Relevantă ca fază intermediară în evoluția morfologică și semantică a cuvîntului se dovedește, însă, întrebuințarea formei masculine ca determinant pe lîngă un verb — *(îi* 'este', *făcut* 'născut') *de cópil* (1, 2, 21, 94), pe lîngă un substantiv — *(copíl) de cópil* (17, 31, 69), *(fată) de cópil* (în Valea Almăjului) sau independentă — *de cópil* (5, 6, 10), cu sensul '[copil] nelegitim, din flori' : *o făcút úna doi* [copii] *de cópil* (2 ; și în ALR I, vol. II, h. 211 : *de cópil* — 12/Borlovenii Vechi = 20 în NALR — *Banat*; cf. și *i de cópil* în 837/Cloșani, în Oltenia de nord-vest). Cronologic, determinarea adverbială *(copíl făcut de cópil)* va fi premers celei adjectivale *(copíl de cópil)*. Cu același sens și cu aceeași distribuție a fost folosită și forma feminină, atestată ca atare și ea : *(o făcút) dă cópilă, (fără bărbát, îi) dă cópilă* (36), *(l-o făcút) dă cópilă* (82); *(îi făcút) dă cópilă* (84), *de cópilă* (26 ; și în ALR I, vol. II, h. 211 : *l-o făcút dă cópilă* — 28/Cîlnic-Reșița = 33 în NALR — *Banat*, *copíl dă cópilă*, *uo făcút dă cópilă* — 30/Ferendia = 37 în NALR

— *copíl* — se realizează, însă, numai parțial, căci acesta din urmă apare aici sporadic, termenii proprii acestor graiuri fiind, în primul rînd, *prunc* (Crișana) și *cocon* (Maramureș) (ALR I, vol. II, h. 181 ; ALRR — *Mar.*, vol. I, h. 198). În Maramureș e curent pentru *cópil* și sensul 'copilet la porumb' (ALR II s.n., vol. I, h. 103 ; în ALRR — *Mar.*, termenul e atestat în majoritatea localităților anchetate).

Și în dialectul aromân există (mai corect : exista) opoziția *copil (coklîlŭ)* 'băiat tînăr' (întrebuințat mai rar ; neînregistrat în ALR I, vol. II, h. 181) — *cópil*: *cópili* 'copil din flori' (ALR I, vol. II, h. 211), ne asigură Th. Capidan, *Raporturile albano-române*, în DR, II, 1922, p. 524—525. În *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic* (ed. II, București, 1974) al lui Tache Papahagi, sînt atestate doar *cópil* 'copil din flori' și *copéla* 'copilă'. Același *cópil* 'copil din flori' caracterizează și dialectul meglenoromân (ALR I, vol. II, h. 211 ; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, s.v. *cópil*; I.-A. Candrea, *Glosar meglenoromân*, în GS, III, 1927, s.v. *cópil*; vezi și DA, s.v. *copil)*.

De asemenea, *cópil* 'bastard' sau cu alte sensuri este propriu limbilor balcanice, ca și altora.

[10] Pentru nordul Crișanei, realitatea este, se pare, îndubitabilă ; în DA, s.v. *copilă*, se glosează : *cópilă* „bastardă, fată din flori", cu trimitere la VAIDA (Sălaj).

— *Banat, copíl făcút dă cópilă* — 24/Măidan = 24 [Brădișoru de Jos] în NALR — *Banat*) [11] și, în aria aci în discuție, *(copíl) de cópilă* [12]. Mai netă și mai la îndemînă, sintagma din urmă s-a impus, căci din sensul 'nelegitim', oarecum mai abstract, al locuțiunii (adverbiale și adjectivale) *de cópil(ă)*, printr-o analiză cuvînt de cuvînt a sintagmei — *copíl de cópilă* = 'copil de fată nemăritată' —, destrămîndu-se unitatea morfologică și semantică a lui *de cópil(ă)*, s-a desprins ușor sensul 'fată nemăritată care a născut un copil, mama unui copil din flori' pentru substantivul *cópilă* [13]. Nu trebuie omisă nici ideea de 'tînără, fără experiență', care va fi fost și ea asociată cuvîntului. Inexistența femininului paroxiton *copílă* în subdialectul bănățean va fi facilitat, de asemenea, apariția acestui sens, neînregistrat de dicționare, pentru *cópilă*, care, formal și semantic, se opune, așadar, doar altor arii dacoromâne, cărora le este proprie forma *copílă* (cf. ALR I, vol. II, h. 191).

Tot în acest context e de reținut verbul *a (se) copili*, înregistrat în cîteva sate din sudul Banatului, cu un sens care se poate deduce fără prea mare greutate din explicația informatorilor din 20/Borlovenii Vechi: *cópilă îi fáta cáre s-o copilít* (NALR-*Banat*, [519]), Fata zice: *„m-am copilít, am făcút o gloátă"* (ALR I, vol. II, h. 211), ca și din sintagma *fată copilítă* (15, 17) [14].

Vechiul *copil*, presupus element de substrat [15], cumula, se pare, sensurile 'fiu, fiică', 'băiat sau fată în primii ani de viață' + 'copil din flori' [16]. L-a pierdut, mai tîrziu, pe cel din urmă, cînd, în epoci diferite și în regiuni diferite, denumirea noțiunii au preluat-o alți termeni, în primul rînd lat. *spurius* [17]. Și *copil*, devenit „cuvînt general balcanic" [18] a fost reîmprumutat de o parte a graiurilor românești (în Banat — Oltenia din sîrbocroată [19]) și adoptat și de limba documentelor administrative și legislative, pentru același sens restrictiv — 'copil din flori', sub forma *cópil*,

---

[11] Cf. și în DA, s.v. *copil*: *„copil de cópilă* (sau numai *de cópilă)* [...] (Oravița, com. A. COCA)".

[12] O anume preferință pentru o asemenea construcție sintactică sugerează și sintagma *(copii) dă zămână* 'gemeni' (în 54: *copíi dă zamân)*, proprie unei arii aproximativ aceeași cu aceea a lui *copíl de cópilă* (NALR — *Banat*, [544]).

[13] De reținut și: *spuroáică (șpuroáică)* 'fată din flori', dar și 'mama copilului din flori', în valea Someșului (N. Drăganu, în DR, II, 1922, p. 613). Cf., de asemenea, și bg. *kopelána* 'femeia care a născut un bastard' (N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik*, s.v. *kopelana*; DA, s.v. *copil)*.

[14] DA, s.v. *copil* înregistrează pentru acest verb: „refl. a lepăda copilul, a avorta (Banat, com. A. COCA)". În harta citată a ALR I, verbul mai apare în două localități din Crișana: 302 — *s-o copilít fáta*, 305 — Fata *s-o copilít*, fără a fi glosat, dar e de presupus sensul menționat la Borlovenii Vechi. Vezi, pentru verbul *a copili* 'a tăia, a rupe copilești', *supra*, nota 7.

[15] Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei R. S. România, 1968, p. 340 (cu bibliografie), 364; I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 295—297 (cu bibliografia la zi și discuție).

[16] În *Istoria limbii române*, vol. II, p. 340: „» bastard « (sensul vechi)". Cf. și G. Giuglea în DR, X, 1943, partea II, p. 439—440.

[17] Vezi N. Drăganu, *op. cit.*: Teofil Tcaha, *Noi mărturii despre persistența elementelor lexicale de origine latină în Transilvania*, în *Materiale și cercetări dialectale*, vol. II, Cluj-Napoca, 1983, p. 287—291.

[18] *Istoria limbii române*, vol. II, p. 340.

[19] În Crișana de nord și Maramureș, din ucraineană; cf. Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 39; vezi și TDRG; DA; Șt. Binder, *Kind, Knabe, Mädchen im Dacorumänischen*, Cluj, 1932. p. 14—15.

deci cu accent deplasat pe inițială, constituindu-se, odată cu acest împrumut, în graiurile care-l păstrează și pe *copíl*, opoziția accentuală și semantică *copíl — cópil*. Pentru acest itinerariu al lui *copil* și pentru vechimea lui, concludentă este păstrarea lui *-l'* în pluralul *cópil'*. Aria în care funcționa opoziția *copíl — cópil* fie s-a restrîns treptat, *cópil* fiind înlocuit, pentru sensul 'copil din flori', îndeosebi cu creații metaforice, fie s-a menținut, dar în altă relație semantică, în care sînt implicate sensurile cu care *cópil* sporise între timp. În Banat, ea mai include, astăzi, graiurile din sud și est. Forma feminină *cópilă* a dezvoltat, într-o arie învecinată, un sens original, în cadrul sintagmei *copíl de cópilă*.

NOTES SUR L'ACCENT DANS LES PARLERS BANATIENS (I)

(Résumé)

L'opposition accentuelle et sémantique *copíl* 'fils, fille', 'enfant', 'garçon' — *cópil* 'bâtard' (et, dans quelques localités, 'repousse, telle') caractérise une aire du Sud et de l'Est du Banat. Constituée par le réemprunt de l'ancien *copil* sous la forme *cópil* et avec le sens restrictif de 'bâtard', l'aire de cette opposition a été, au début, plus étendue. Il en témoigne aussi la forme féminine *cópilă* du syntagme *copíl de cópil'ă* 'bâtard', qui a engendré, dans une aire voisine, le sens original de 'fille non mariée qui a eu un enfant, mère d'un bâtard'.

Noiembrie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

UNE TENDANCE ACTUELLE DU FRANÇAIS : LE COMPLÉMENT NON PRÉPOSITIONNEL

PAR

LIGIA STELA FLOREA

Notre article se propose, dans un premier temps, de recenser les syntagmes et les groupes nominaux issus de la conversion d'une structure hypotactique (prépositionnelle) en structure paratactique et, dans un deuxième temps, d'examiner dans quelle mesure ce type d'agencement est représentatif voire symptomatique d'une tendance qui se fait jour avec une force croissante dans le français actuel.

On connaît généralement les facteurs sociaux et linguistiques qui président à l'apparition puis à la prodigieuse diffusion de formations comme : *ensemble ville*, *conduite sport*, *prise secteur*, *bas nylon*, *lit bois*, *photo couleur*, *chambre côté parc*, *chaîne haute fidélité*, *manteau façon loutre*, etc. La plupart proviennent de la langue publicitaire qui les a créées puis transmises à la langue courante où elles trouvaient d'ailleurs un terrain favorable gouverné à peu près par les mêmes lois : loi de l'efficience, qui exige de réduire la dépense d'énergie (ou de fonds) mise en œuvre dans la communication, loi de l'expressivité, qui impose le choix de mots et de procédés suggestifs qui renchérissent sur les formes usuelles, liberté à l'égard des règles du « bon usage » qui constituent une entrave pour l'expression (orale ou écrite) car elles gênent, selon le mot de Charles Bally, « les mouvements de la sensibilité et de la volonté »[1].

Ce sont ces lois[2] qui, dans le français quotidien comme dans celui de la réclame, décideront de la structure du syntagme, de la proposition ou de la phrase : suppression des mots-outils dont le sens trop abstrait ou plutôt le manque de sens ne justifie pas la place (chère) qu'ils occupent dans le texte ou dans la chaîne parlée, recours constant à la juxtaposition et aux effets prosodiques, concentration extrême du message réduit désormais au minimum nécessaire. Tout ceci finira par donner à la phrase orale ou publicitaire une allure télégraphique, hachée, saccadée dont le point d'aboutissement est tantôt la pure phrase nominale non structurée tantôt le groupe nominal paratactique.

Outre le rôle important de la parataxe dans la simplification et l'assouplissemnet des structures syntaxiques, il convient de mentionner trois autres facteurs qui méritent une attention particulière.

Le retranchement des connecteurs, en l'occurrence des prépositions, a été précédé de la suppression des prédéterminants qui permet au

[1] Charles Bally, *Traité de stylistique française*, tome I, Paris, 1951, p. 312.

[2] Elles ont été formulées pour le langage de la réclame par Marcel Galliot dans *Essai sur la langue de la réclame contemporaine*, Paris, 1955, p. 11.

locuteur de laisser en suspens la détermination du nombre, avant de renoncer à la marque même du rapport syntaxique, « le message nous parvenant ainsi réduit à son contenu essentiel » [3] : *vêtements pour enfants, restaurant pour ouvriers, voyage sans histoire(s), pompe de vidange avec filtre contrat sécurité après vente, paiement par chèque bancaire, explications sur demande, sauvegarde des programmes sur cassette(s)*, etc.

Un des premiers modèles de GN paratactiques a été fourni par les toponymes : *Charleville, Rue Saint-Jacques, Hôtel Dieu* qui remontent à un genitivus possessivus [4] comme l'attestent la double hypostase de certaines dénominations telles que *Rue de Richelieu / Rue Richelieu, Avenue du Général Leclerc / Avenue Général Leclerc, Place de Clichy/Place Clichy* et la persistance du modèle hypotactique à côté du modèle paratactique : *Rue de Buffon* mais *Rue Cuvier, Boulevard de Magenta* mais *Boulevard Massena, Rue du Montparnasse* mais *Gare Montparnasse, Rue de Monceau* mais *Parc Monceau*, etc, ce qui rend la toponymie française assez peu homogène de ce point de vue [5].

Les similitudes qui existent entre les GN paratactiques et les noms composés *(timbre-poste, tapis-brosse, roman-feuilleton, patrons-mode, station-service, montre-calendrier, marteau-pilon*, etc.) rendent souvent difficiles sinon impossibles les tentatives de départagement. Il y a, c'est vrai, différents degrés de cohésion et donc de lexicalisation mais perceptibles et discernables par le sens plutôt que par la forme [6]. En fait on est là en présence d'un conditionnement biunivoque : au plan de la diachronie les GN paratactiques ont engendré par lexicalisation progressive les noms composés et au plan de la synchronie les noms composés, une fois créés, ont relancé ce processus, offrant un permanent modèle pour la formation des GN paratactiques.

Si des syntagmes comme *ton canaille, façon bottier, tricotage nature, souliers mode, fabrication maison, cocotte minute, robe chic*, etc, où N_2 apporte une qualification de type adjectival [7], semblent répondre en premier lieu au besoin d'expressivité, ceux dont on va s'occuper par la suite semblent obéir plutôt à la loi de l'économie. Si les uns sont la création presque exclusive du langage publicitaire, les autres appartiennent aussi bien au langage publicitaire qu'aux jargons techniques ou administratifs. En guise d'illustration, un exemple tiré d'une conversation professionnelle :

G — Nous on a *les services photo composition*... on compose avec... sur *film pellicule Kodak!*

J — C'est incroyable en fait...

---

[3] Aurélien Sauvageot, *Analyse du français parlé*, Paris, 1972, p. 46.

[4] Cf. Angelica Kalik, *Le syntagme NN' en français moderne*, communication présentée à la Société Roumaine de Linguistique Romane — filiale de Cluj-Napoca — le 10 octobre 1975.

[5] On retrouve cet état de choses en roumain : *strada Domniţa Anastasia / strada Doamnei, Calea Văcăreşti / Calea Victoriei, Piaţa Mărăşti / Piaţa Amzei, Şoseaua Giuleşti / Şoseaua Giurgiului*, etc.

[6] Bien que les signes graphiques, en l'espèce le trait d'union, soient peu relevants à cet égard, les groupes de mots pourvus de cette marque seront exclus de nos préoccupations.

[7] Cf. Ligia Stela Florea, *Une permanence du français actuel : le GN paratactique*, communication présentée à une réunion scientifique du Département de philologie romane, le 25 janvier 1982.

G — Tous les gars ils sont sur leurs arbres... Ils développent *leurs pellicules photos* quoi !... Maintenant c'est *des laboratoires photos*... l'imprimerie est à base de ça.
J — On connaît pas tout ça.
G — Tu as des clichés avec des impressions qui ont *un caractère relief*... (Conversation enregistrée le 12 juillet 1973 à l'Institut Censier de Paris)

On peut y relever des groupements présentant deux traits distinctifs dont l'un au moins est définitoire : ils comportent une structure binaire ou ternaire et attestent la réduction en surface de la préposition DE, EN ou POUR généralement faciles à restituer parce que présentes encore dans la conscience du sujet parlant. Les exemples ci-dessous, extraits cette fois de textes publicitaires, en témoignent :

Inspiration Sarongs. Impressions d'Asie, les pantalons s'inspirent des Sarongs, ces jupons indonésiens. (« Elle », 19 juillet 1982)

Arthur Martin a choisi d'automatiser *son contrôle qualité*... Le système de mesure HP—IB assure le contrôle de la qualité. (« La Recherche », n° 132, avril 1982)

Le déterminant dérive ici d'un syntagme prépositionnel SP → → DE + Art + N_2 par simple effacement du marqueur de complémentation ou par l'intermédiaire d'une nominalisation (suivie du même effacement) qui transfère le rapport complétif du GV dans le GN. Ces modifications ne visent que l'expression linguistique, le contenu logique du rapport restant pour l'essentiel le même : N_2 est un objet indirect dans le premier cas, direct dans le deuxième (où il provient directement d'un genitivus obiectivus) car le déterminé est dans les deux cas un substantif déverbal. On peut toujours suivre le passage, moins sinueux cette fois, du complément prépositionnel au complément non prépositionnel [8] dans les deux exemples suivants : passage d'un article publié par « Elle » et annonce d'emploi parue dans « l'Express ».

A. Sabouret a interrogé l'un de ces médecins du quotidien. Il rêve d'*une consultation longue durée*... « Je rêve d'une consultation dite de longue durée assimilée à la consultation d'un spécialiste ». (« Elle », 6 décembre 1982)

Société française d'assistance technique à l'exportation recherche : 1 *secrétaire direction, 5 ans expérience,* travail administratif et commercial et 1 directeur d'agence, 5 à 10 ans d'expérience, gestion administrative... (« L'Express », 8 octobre 1982)

Du GN hypotactique au GN paratactique le sens de la relation complétive reste invariable : caractérisation de N_1 par N_2 à l'aide d'un adjectif et respectivement appartenance de N_1 à N_2 et identification (du contenu) de N_1 par N_2.

La riche virtualité du relateur DE — le plus souvent omis parce que le plus fréquent — apparaît dans les sens déterminatifs du complé-

[8] En fait c'est le second qui précède le premier comme on peut le déduire de ces exemples où la variante paratactique, plus concentrée et plus percutante, est placée dans le titre tandis que la variante hypotactique, plus déployée et plus explicite, dans le corps de l'article.

ment prépositionnel ainsi que non prépositionnel dont DE est la marque zéro (in absentia). En voici les plus importants :

— appartenance
coin couloir, vêtements enfant, pièces automobile, pièces radio, ondes radio, cause décès, portail résidence, table monastère, l'ambiance bureau, le Club Méditérannée, les Intégrales J. Verne, le début mars, la fin juillet, l'été 68, le 27 août 1983, etc.

Le déterminant est dérivable ici à partir du SP DE + (LE/LA) + N_2.

Remarques : La conversion de la structure hypotactique en structure paratactique entraîne parfois, avec l'effacement de la préposition, celui de certains éléments nominaux : *l'été 68* provient de l'été de l'année 1968.

Dans *le début mars* et *la fin juillet* on assiste à la réduction de deux syntagmes prépositionnels : le début du mois de mars, la fin du mois de juillet.

L'expression de la date chiffrée opère couramment une double contraction : le *27* du mois d'août de l'année 1983> *le 27 août 1983.*

— destination ou provenance
chaussures sport, ensemble sport, maillot bain, costume plage, livres occasion, caisses exportation, papier toilette, contrat sécurité, verrouillage sécurité, chambre photo, appareil photo, laboratoires photo, services photo composition, etc.

Le déterminant renvoie ici au SP → DE + N_2 qu'on retrouve dans la variante hypotactique de certains groupements : maillot de bain, livres d'occasion, verrouillage de sécurité, laboratoire de phonétique, etc.

— matière
lits bois, lits fer et cuivre, croisée acajou, collier perles, bas nylon, gants cuir, chapeaux chanvre et laine, statue cuivre, étoffe fil et coton, draps pur coton, tissu pur fil, col fourrure, etc.

Le déterminant se réécrit ici comme DE + N_2 qui peut devenir aussi une structure de surface : moufles de cuir, flanelle de laine, gabardine de coton, bas de soie, col de fourrure, collier de perles, etc.

Remarques : Marcel Galliot note de curieuses inégalités de traitement pour des formations analogues : *bas nylon* est constant alors que *bas soie* rarissime. On imprime presque toujours *bas de soie*, seule variante admise[9].

Selon Angelica Kalik, le retranchement de la préposition DE a été favorisé dans ce cas, comme dans les précédents, par certains phénomènes phonétiques : chute de *e* caduc et amuïssement de la consonne *d*, si bien que *bas de nylon* se prononçait (batnil5)[10].

— caractérisation
lait haute protection, chaîne haute fidélité, robe haute couture, géothermie haute ou basse température, tables toutes dimensions, consultation longue durée, un père nouvelle vague, un directeur d'école nouveau style, climat ancien régime, climat vieille France.

Ces GN comportent en suite terminale ainsi que dans l'indicateur syntagmatique de base une structure emboîtée : N_1 + Adj + N_2, respectivement N_1 + DE + (Art) + Adj + N_2.

[9] Cf. Marcel Galliot, *op. cit.*, p. 423.
[10] Cf. Angelica Kalik, communication citée sous 4.

Le déterminant, accompagné d'un adjectif à valeur superlative, sert à attribuer un caractère, une vertu physique ou psychique au nom déterminé. Le N_2 n'est autre ici que le pendant substantival de l'épithète, analogie concernant le sens et non l'expression linguistique du rapport, qui reste de ce point de vue un rapport complétif. L'apparition en surface de la préposition DE en est la preuve péremptoire : « Atrix, une crème de protection par excellence » ; « géothermie de haute/basse température avec, pour objectif principal les réservoirs... » (« La Recherche », n° 132, 1982) ; « une consultation dite de longue durée », « un écrivain de la nouvelle vague ».

C'est toujours là qu'il faut ranger les GN paratactiques dont le N_2 est l'indication chiffrée d'une mesure (dimension, intensité, calibre, durée) : *plateau 12 mm*, *tapis* pure laine *170 × 240 cm*, *régulateur* incorporé *5 V*, *Riotgun calibre 12*, *cycle court 46 mn*, *bidon demi-litre*, etc.

On a relevé un grand nombre de formations ternaires où la caractérisation se réalise par le truchement d'un substantif à portée générale tel que : *couleur*, *côté*, *type*, *style*, *genre*. Exemples :

un foulard couleur moutarde, des cheveux couleur acajou, une chambre côté jardin, des places côté couloir, un balcon côté mer, un film type 778, une chemise type Western, des photos type presse-bouton, un sac style carton à chapeau, des moufles style boxeur, des meubles style Régence, une robe style Liberty, un homme genre curé de campagne, des palmiers genre Cannes, etc.

On est toujours en présence d'une structure emboîtée : Préd + $+ N_1 + N_2 + N_3 + (D^{ant})$ à l'intérieur de laquelle s'organisent deux, voire trois paliers de relations : $N_1 \leftarrow N_2$, $N_2 \leftarrow N_3$, $N_3 \leftarrow D^{ant}$ (occurrence facultative). Si la première, une relation complétive dont l'hypostase profonde este $N_1 + DE + LE/LA + N_2$, s'avère la constante de ces GN, la seconde varie d'un groupe d'exemples à l'autre : complétive dans *couleur* $+ N_3$ ou dans *côté* $+ N_3$ et appositive dans TYPE $+ N_3$, GENRE $+ N_3$, STYLE $+ N_3$ [11].

La conversion d'une structure hypotactique en structure paratactique entraîne l'effacement d'autres prépositions encore : POUR, A, EN, etc. lesquelles ne connaissent pas la polyvalence fonctionnelle de la précédente ni sa fréquence d'occurrence.

POUR sous-tend des syntagmes ou groupes nominaux dont le second substantif — le complément du nom — exprime en général la destination :

pneus pluie, pneus neige, assurance vie, assurance vieillesse, billet aller-retour, moquette spéciale cuisine, vénilia décor, modèle automne-hiver, modèles samedi soir, création printemps

et se déduit à partir du SP POUR $+$ LE/LA $+ N_2$. Les GN suivants

[11] On retrouve ces quatre groupes nominaux paratactiques en roumain où ils ne connaissent pas cependant la même extension et diversité qu'en français. Exemples : *director film*, *şef echipă*, *responsabil temă*, *curea ventilator*, *articole sport*, *sticle lapte*, *ceşti cafea*, *ştergătoare parbriz*, *cheie atelier instalaţii*, *semiautomat fasonare ceşti*, *gem caise*, *tricou bumbac stofă lînă 100%*, *şarjă flux continuu*, *cadre înaltă calificare*, *ochi culoarea cerului*, *fotografie tip buletin*, *piesă stil clasic*, *film gen Western*, *peliculă 20 mm* etc.

ont tous une structure ternaire et contiennent invariablement en position médiane l'adjectif déterminatif TOUS / TOUTES :

chaussures tous terrains postes toutes ondes
tous temps livraison toutes destinations
tous pieds lait démaquillant toutes peaux

Le déterminant se réécrit comme POUR TOUS / TOUTES / LES + N_2.

Ce genre de groupement est assez répandu dans le français de la presse et de la réclame. Le passage ci-dessous est tiré d'un article paru dans la revue « Elle » du 19 juillet 1982 :

Marc Held est un homme bourré d'*idées tous azimuts* et de *projets tous horizons*, toujours entre deux trains et deux avions.

Les deux compléments déterminatifs remontent à POUR + TOUS LES + N_2, équivalant au SP „de toutes espèces".

Le complément non prépositionnel permet donc aux usagers de faire l'économie non seulement du connecteur mais aussi de l'article, voire même de certains déterminants.

Remarques : Mais cette simplification des moyens linguistiques, cette concentration du GN ne laissent pas d'apporter quelque préjudice à la clarté et à la netteté de l'expression. Comme au niveau du macrosyntagme de proposition ou de phrase, la suppression du relateur brouille parfois les rapports syntaxiques et obscurcit la signification de l'ensemble : *capital culture, grève bouchon, plan jonquille* (de G. Pompidou) *lampe tempête*, etc.[12].

Le complément du nom, avec ou sans préposition, peut facilement acquérir une nuance circonstancielle, pour peu que la nature du déterminé ou le sens du déterminant s'y prête. Ainsi dans *assurance vie* (pour la vie) ou *garantie dix ans* (pour dix ans) le complément déterminatif interfère avec un circonstanciel de temps, de même que dans *la côte Est* (de l'Est) ou *la porte Nord* (du Nord) le même complément interfère avec un circonstanciel de lieu.

D'autres GN paratactiques renvoient en profondeur à la préposition À, support d'une relation complétive à « nuance » circonstancielle. Le déterminant est un complétement d'accompagnement *(glace vanille, canapé deux places, laits Bergasol double action, stick solaire double filtre)* ou d'instrument *(café filtre, lavage machine, allumage batterie, chauffage air frais)* cas où le déterminé est la plupart du temps un substantif déverbal. Ici comme ailleurs on assiste à un traitement inégal appliqué à des formations identiques ou quasi identiques.

Ainsi la langue des menus dit généralement : *glace vanille, sandwich rillettes, sauce mayonnaise, sauce tomate, œuf mayonnaise, oeufs coque* mais *pommes à l'huile, tarte aux fruits, tarte à la crème, grenadins au poivre vert*, etc. Le D^{ant} s'y ramène au SP À + LE/LA + N_2.

Remarques : Dans *œufs coque* (à la coque) N_2 n'est pas un comitatif mais plutôt un locatif comme dans *veste ras-du-cou* (au ras du cou).

[12] Ces syntagmes exigent, même de la part d'un Français, une connaissance préalable pour être interprétés correctement. Selon Angelica Kalik, on serait là en présence non pas d'une simple ellipse mais d'une opération plus complexe — l'hypostase — qui consiste à condenser une séquence au maximum par élimination de tout élément n'apportant pas d'information cognitive (mots-outils, verbes auxiliaires, termes à portée générale, constituants invariables du syntagme, etc.). Un exemple : *lampe tempête* = lampe qu'on peut allumer même par un temps d'orage sans risquer de la voir s'éteindre.

Dans *sauce tomate* l'emploi du singulier pour le pluriel atteste un degré assez élevé de soudure entre les deux constituants et l'évolution de N_2 vers l'épithète comme en roumain : *sos tomat*.

La langue technique fait un usage courant mais tout aussi fluctuant de la structure nominale comitative : *Citroën LNA 4 cylindres, carrosserie deux et quatre portes, moteur quatre temps, boîte 5 vitesses*, etc., mais *boîte à 4 rapports tous synchronisés, freins à disque / tambour, arbres à cames, direction à crémaillère*, etc.

Dans une réclame publiée par la revue « Elle » du 6 déc. 1982 on peut lire tour à tour : Deux fours à tout cuire : *le combiné microondes et chaleur tournante* MIELE

et : En haut le four à micro-ondes... dessous le four à chaleur tournante.

Dans un article de « La Recherche », n° 132, avril 1982, on trouve côte à côte des formules comme : *géothermie long terme, électricité court-moyen terme* et programme de recherche à long terme en géothermie.

Pour ce qui est de la seconde série d'exemples, le SP sous-jacent au déterminant complétif se compose de : À + Num / Adj + N_2.

Remarques : Le complément déterminatif > À + Adj + *terme* n'apporte plus une détermination comitative mais temporelle comme dans *essorage 700 tours minute* où N_2 → à la minute.

Il en est de même de *panneau façon bois, gants façon chacal, manteau façon loutre*, groupes ternaires ayant pour N_2 le substantif *façon* qui, à l'instar de son pendant prépositionnel *à la façon de*, s'intègre non pas à une structure comitative mais comparative.

Dans *raccordement TV et cassettes* les deux compléments coordonnés < à un poste TV et à un magnétophone-cassettes nous livrent les objets indirects de l'action désignée par le substantif verbal.

Les syntagmes ou les groupes nominaux : *robe lainage, pull éponge manchon bandoulière, roues alliage, banquettes plastique noir, monture or ou platine, manteau vison lapin véritable*, etc. ont pour marqueur sous-jacent de complémentation la préposition EN. Le N_2 désigne généralement la matière dans laquelle l'objet désigné par le N_1 a été confectionné. C'est là qu'il faut ranger aussi des syntagmes ayant comme second élément le substantif *couleur : dessin couleur, film couleur, photo ou dyapo couleur, télévision couleur(s)*.

Le déterminant y est senti toujours comme un complément car le relateur est encore présent dans la conscience du locuteur ou du scripteur qui tantôt l'emploie, tantôt l'omet, l'usage se montrant assez inconséquent de ce point de vue. Ainsi, les textes accompagnant les images publicitaires disent : *vêtements cachemire* mais robe en cachemire ; *chemisier coton* mais maillot une pièce en coton ; *semelles cuir* mais gants en cuir nature ; *robe-pull maille nid d'abeille* mais pull-blouse en maille ; *manteau imitation fourrure* mais gilet en imitation fourrure ; *plateau verre 12 mm* mais cendrier en verre ; *crémaillères aluminium* mais traverses en aluminium ;

« Un pull Wollmark c'est *un pull 100% pure laine vierge* » mais « C'est une jupe plissée hanches en pure laine Wollmark », etc.

Les groupes ternaires ayant en position médiane un adjectif tel que *pur*, *plein*, *tout* constituent l'expression linguistique courante du rapport produit — matière. Exemples :

tapis pure laine, toile pur lin, confiture pur sucre,
sac plein cuir, reliure pleine peau, salon plein ciel,
carroserie tout acier, complet tout laine, impers tout coton.

Remarques : Dans *salon plein ciel* le N_2, centre d'un second SN, désigne non pas la matière mais la position comme dans *chambre en plein nord* (située en plein nord).

Dans *taille à la main 58 facettes* — il s'agit d'un diamant — ainsi que dans *procédé de lavage deux bains* le nom centre est suivi de deux compléments dont l'un prépositionnel et l'autre non. Ce dernier renvoie en profondeur au SP EN + Num + N_3 et apporte une détermination d'ordre circonstanciel (manière) au substantif verbal *taille* (N_1) et *lavage* (N_2).

Il en est de même de *arrêt maladie* et *prestations maladie* où le déterminant complétif, dérivable à partir de EN cas de maladie, reçoit de ce fait une teinte circonstancielle (cause — temps).

Le modèle $N_1N_2(N_3)$ relève d'une tendance générale du parler à convertir l'hypotaxe en parataxe et les relations d'implication en simples relations de contiguïté, tendance qui va, on l'a vu, du macrosyntagme de phrase au syntagme nominal.

Elle se manifeste également au niveau du syntagme verbal, avec moins d'insistance peut-être, mais avec des répercussions non moins importantes sur le statut formel et fonctionnel de certains déterminants verbaux. On y assiste, comme précédemment, à l'ascension progressive d'un complément non prépositionnel.

Et, tout comme pour le groupe nominal, ce processus est dû non seulement à la tendance générale dont on a parlé mais aussi et surtout à des causes particulières qui le déterminent d'une façon plus directe.

Il y a en premier lieu la chute des prédéterminants en présence du connecteur, phénomène analogue à celui qu'on a surpris au niveau du GN et entraînant la même imprécision en ce qui concerne l'expression du nombre, voire de la personne. On peut en juger d'après les exemples suivants : *s'en tirer avec avantage* au lieu de *à son avantage*, *envoyer un catalogue sur demande* au lieu de *à la demande de X ou de Y*.

Dans *partir sans bagage(s)* la langue écrite doit trancher l'alternative et opter pour le singulier ou pour le pluriel alors que la langue parlée peut laisser la détermination du nombre en suspens.

Il n'en est pas moins vrai que le fait de „détailler" l'information en spécifiant le nombre des substantifs en question peut sembler parfois sans intérêt : *acheter un appartement sur devis*, *payer par chèque ou par mandat postal*[13].

Le parler connaît une profusion de ces stéréotypes : *avec raison*, *avec fruit*, *sans accroc(s,) sans surprise* (mais *à ma surprise)*, etc. Voici à ce propos trois échantillons tirés du corpus du « français fondamental » :

On est logé depuis bien *avant guerre*. (Texte CER_8)

Je suis à votre disposition pour vous avoir avec ce qui faudra *avec gamme* de tissus. (Texte B_3)

[13] Cf. Aurélien Sauvageot, *op. cit.*, p. 46.

Quelques jours après il reçoit convocation devant le juge. Et puis après il a été condamné *pour baisse illicite*... (Texte G_8)

Il y a en second lieu le principe de l'analogie qui, ayant déterminé l'extension du modèle paratactique offert par les noms composés aux groupes nominaux libres, continue à jouer aussi dans le transfert de ce modèle du GN au GV. Ainsi peut-on établir un parallèle entre :

la question mariage	et	causer mariage
fabrication maison	et	faite maison
façon canaille	et	plié canaille
imitation cobra	et	imprimé cobra
tricot(age) nature	et	tricoter nature
la garantie trois ans	et	garanti trois ans

Dans certains cas on assiste à une transposition intégrale du SN, celui-ci se voyant incorporer par simple changement de position au GV. Exemples :

habit façon grand-duc ----> habillé façon grand-duc
façade côté rue ----> couvert côté rue de ...
quartier centre Paris ----> situé centre Paris
hôtel style Renaissance ----> construit style Renaissance

Un pareil syntagme — devenu complément du verbe — peut apparaître aussi en position détachée à l'instar de certains compléments du nom dérivés toujours à partir d'un syntagme prépositionnel [14].

Mais *question voiture*, c'était au autre homme.

En effet, *côté exécution*, l'ouvrage est irréprochable.

Les deux énoncés sont syntaxiquement équivalents en ce sens qu'ils nous livrent la variante non prépositionnelle du complément de propos (en ce qui concerne/pour ce qui est de X) provenant dans un cas de *s'il était question de* + Art + N_2 et dans l'autre du SP *du côté de* + Art + N_2.

Le substantif *côté* recouvre sa fonction locative initiale dans :

Grand fourre-tout sous tableau de bord, *côté gauche.*

Côté rue, la façade était ornée de quelques figures en plâtre.

Le circonstanciel de lieu renvoie en profondeur à la préposition DE (DU côté gauche, DU côté de la rue). Mais il peut remonter aussi à un SP régi par A : Centre médical situé *centre Paris* (au centre de Paris)

Pierre Cardin parfumeur *Paris* (à Paris)

Ce sont là deux annonces publicitaires dont l'une contient un complément du verbe et l'autre, un complément du nom [15]. Le locatif verbal est lui-même un SN paratactique construit sur le modèle du nom composé *centre-ville* reposant, tout comme *côté rue*, sur un rapport de possession.

Dans les emplois qu'on vient d'examiner (CÔTÉ + N_2 complément de lieu ou de propos) le N_1 est le résidu de la locution prépositionnelle DU CÔTÉ DE et garde quelque chose de sa valeur morphémique

[14] Voir à ce propos les deux séquences suivantes : *Accusé de vol, Sylvain,* 12 ans, *s'est suicidé.* (« Elle », 15 mars, 1982) *Un petit garçon,* teint pâle, regard bleu, *m'attendait près de la sortie.* L'ellipse de la préposition y provoque la dislocation du GN dont la forme initiale est : *Sylvain de 12 ans, un garçon au teint pâle,* etc.

[15] Le locatif nominal doit inévitablement être rapporté ici au SP *à Paris,* ce qui n'est plus possible dans *une idylle rue Plumet* ou *une rencontre place de l'Opéra* du fait que le locatif ne comporte plus d'équivalent prépositionnel en ce cas.

originaire, ce dont témoigne l'extension progressive de ces tours dans le français courant ainsi que dans les jargons techniques-scientifiques :

Côté ménage, elle s'en remettait entièrement à sa mère.

Côté syntaxe, les changements sont peu considérables.

Dans les exemples suivants on porte une atteinte moins grave à l'intégrité de la locution qui se voit ôter un seul DE en position finale sans que sa valeur fonctionnelle s'en trouve sérieusement affectée :

On a fait halte dans une petite bourgade *en face Mulhouse.*

Ils s'étaient arrêtés *près l'escalier du potager.*

Elle demeurait *vis-à-vis la maison de Scarron.*

Ce genre d'ellipse a déjà été signalé par M. Grevisse qui l'attribue à l'usage familier tout en précisant qu'elle se produit habituellement devant un nom de lieu [16].

Mais le plus souvent la préposition disparaît sans laisser de trace. C'est alors qu'on est vraiment en présence d'un complément non prépositionnel du verbe. On en a relevé quatre types principaux :

1. Les hommes parlent *politique* ou *affaires*, les femmes parlent *chiffons.*

Mais si nous parlions *prix?* (« La Maison », n° 36, 1970)

Le retranchement de la préposition DE régie par le verbe *parler* ou *causer* transforme le complément d'objet indirect en complément d'objet direct.

2. C'est un ouvrage fait *main.* C'est du cousu *main.*
un décor peint *main* / des sourcils dessinés *main.*
une bougie « faite *maison* ». (« La Maison », même numéro)

L'effacement de la préposition A et de l'article défini (à la main, à la maison) semble acheminer le nom (complément d'instrument ou de lieu) vers l'adverbe de manière qui adhère directement au verbe.

3. Tricotez *nature!* (réclame parue dans « Elle », 19 juillet 1982)
Il porte un veston plié *canaille* sur l'épaule.
L'étrange personnage était habillé *façon grand-duc.*

Ces exemples rappellent les précédents en ce sens que le complément non prépositionnel y est toujours un circonstanciel de manière. Mais à l'encontre de celui-là, celui-ci ne succède pas à un complément prépositionnel, dérivant plutôt d'une épithète substantivale (aspect *canaille*, tricot *nature)* par simple « conversion adverbiale » tout comme *juste* et *blanc* dans *frapper juste* et *laver blanc.* Malgré une première hypostase prépositionnelle *façon grand-duc* peut être expliqué de la même manière, c'est-à-dire en le rapportant à *manteau façon loutre.*

Par le même procédé *dispute maison, conduite sport* et *maquillage cinéma* ont donné *se chamailler maison, conduire sport* et *se maquiller cinéma* [17]. Dépourvu d'article et de préposition, marques de la substantivité par excellence, le nom se rapproche graduellement jusqu'à s'y confondre de l'adjectif voire de l'adverbe.

---

[16] Cf. Maurice Grevisse, *Le Bon Usage*, Gembloux, 1970, pp. 903 et 904. Il y cite également Ferdinand Brunot : « Dans *en face le ministère en face* est devenu une véritable préposition » *(La Pensée et la Langue).*

[17] Exemples empruntés à Angelica Kalik, *op. cit.*, voir aussi le résumé paru dans « Etudes romanes », Bulletin de la SRLR, 1976, p. 158.

4. Outre À et DE il y a également d'autres relateurs qu'on supprime — PAR, POUR, SUR — sans affecter la clarté de la phrase pas plus que le statut fonctionnel-syntaxique du déterminant. Exemples :

a. Les routes mauvaises, *suite au dégel.* (France-Inter)

b. J'hésite à appeler, *crainte de la réveiller.* (San-Antonio)

c. Ces couettes sont marquées Laplaud et garanties *trois ans.*

d. La jupe est plissée et cousue *hanches.* «(Elle », 6 déc. 1982).

Au complément prépositionnel se substitue ainsi un complément non prépositionnel mais assumant toujours le rôle de circonstanciel de cause dans a et b, de temps dans c et de lieu dans d (sur les hanches).

Remarquable économie de moyens et d'effort mis en œuvre dans la communication, simplification et uniformisation de la structure du groupe nominal et verbal par transfert du modèle paratactique de l'un à l'autre, tels sont les principaux facteurs [18] qui expliquent et justifient la fortune dont jouit actuellement le complément non prépositionnel dans le français quotidien (courant et familier), d'un côté, et dans le français technique, administratif et publicitaire, de l'autre.

O TENDINȚĂ ACTUALĂ ÎN LIMBA FRANCEZĂ : COMPLEMENTUL NONPREPOZIȚIONAL

(Rezumat)

Articolul de față prezintă o tipologie a sintagmelor și grupurilor nominale provenite din convertirea unei structuri prepoziționale într-una paratactică, fenomen ce tinde să se extindă și la grupul verbal atît în limbajele de specialitate cît și în limba curentă.

Sînt trecute rînd pe rînd în revistă : patru GN paratactice derivate dintr-o structură cu DE, bucurîndu-se de cea mai mare răspîndire în franceză, dar și în româna actuală, sintagmele și GN derivate din structuri cu POUR, À, EN, de factură binară, ternară sau cuaternară și patru tipuri de GV paratactice.

Considerabila economie de mijloace lingvistice, simplificarea și uniformizarea structurii GN și GV pe care acest procedeu le realizează explică și justifică extinderea progresivă a complementului nonprepozițional în franceza actuală.

Octobre 1983

Université de Cluj-Napoca
Faculté de Philologie
31, rue Horea

[18] Si nous n'y avons pas inclus l'influence exercée par l'anglais qu'on invoque souvent à ce propos, c'est parce que les GN paratactiques français obéissent à la loi de « la cadence majeure » qui exige que le D[é] précède le D[ant]. Seuls attestent l'emprise du modèle anglais les syntagmes où cet ordre est inversé et qui forment un groupe restreint de noms propres : *Sud-Radio, Thé-Club, Paris-Match, Lyon-Soieries, Azur-Verres, Cristal Bar, Omlette-Sandwich,* etc. (Voir l'article de Mia Zabb, *Le syntagme nominal à double nom* paru dans *Etudes françaises,* Université de Cluj-Napoca, 1982, pp. 61—69).

ORGANIZĂRI DE PROCESE ÎN LIMBĂ: POLISEMIA ŞI DERIVAREA

DE

ILEANA MUREŞANU

1. Polisemie, polisemizare, cuvînt polisemantic

Polisemia, definită drept însuşirea semnului lingvistic de a avea mai multe sensuri, se datorează capacităţii de adaptare a conţinutului cuvintelor la schimbările survenite în realitatea înconjurătoare. Fenomenul este generat de posibilitatea de reflectare, prin limbă, a ordinii şi interrelaţiilor din natură. Niciodată un cuvînt nu primeşte un sens nou la întîmplare. Există legi precise care dau cuvintelor posibilitatea lărgirii sferei lor semantice, pe măsură ce avansează cunoaşterea în sfera realităţii reflectate de ele. Ordinea care prezidează derivarea morfologică şi lexicală, cea care dă atîta frumuseţe lexicului organizat în familii de cuvinte, în cîmpuri lexicale, se regăseşte, bazată pe un mecanism la fel de riguros, şi la nivel semantic.

Începînd cu cele mai elementare forme de manifestare, viaţa înseamnă comunicare, iar comunicarea înseamnă existenţa sistemului. Produs şi instrument al gîndirii, cuvîntul — celulă vie a limbii — se comportă asemeni unui sistem deschis. Caracteristica de bază a sistemelor deschise este schimbul de energie şi informaţie cu exteriorul. Procesul de schimb, în cazul cuvîntului, are mai ales caracter informaţional, determinînd şi fiind influenţat de context. Schimbul permite multiplicarea sensurilor cuvîntului, totdeauna în aceleaşi tipare, pe măsura lărgirii orizontului cunoaşterii. Desigur, acesta este un fenomen lent, înglobînd adesea, la nivelul limbii comune, experienţa lingvistică a mai multor generaţii.

Caracteristică a numeroase cuvinte româneşti, mijloc de îmbogăţire implicită a vocabularului, polisemia evidenţiază capacitatea de *adaptare* a cuvîntului la situaţii noi din realitate şi din gîndire. Şi această proprietate a cuvîntului — *adaptarea* — asigură individului integrarea în mediu, dă limbii statutul de instrument activ al cunoaşterii. Polisemia reprezintă reflectarea în limbă a unei laturi a procesului de cunoaştere izvorîtă din particularitatea gîndirii de a se organiza, adaptîndu-se la lucruri, şi de a structura lucrurile, organizîndu-se [1].

Polisemia ia naştere în limbă ca rezultat al imperativelor comunicării.

O descriere mulţumitoare a polisemiei face necesară abordarea ambelor sale componente: proces semantic şi efectul acestuia.

---

[1] Cf. J. Piaget, *Naşterea inteligenţei la copil*, Bucureşti, 1973, p. 16.

Vom numi *polisemizare* procesul, adică mecanismul prin care cuvîntul își lărgește sfera semantică. Rezultatul concret al polisemizării îl reprezintă *cuvîntul polisemantic*. Efectul polisemizării, în ansamblu, îl va constitui polisemia, văzută drept capacitate de a reflecta, prin același complex sonor, secvențe diferite de realitate, între care gîndirea a *stabilit* anumite relații sau le-a *sesizat* și *evidențiat*.

Pornind de la dihotomia „langue/parole", unii structuraliști consideră polisemia proprie doar limbii, în vorbire aceasta fiind înlocuită de omonimie. Dacă din punctul de vedere al realității fonetice lanțul vorbirii nu poate fi niciciînd decît o succesiune regulată de sunete, respectiv cuvinte, în ceea ce privește realitatea semantică lucrurile diferă. În unele cazuri, cum ar fi limbajul poetic, decodarea totală a mesajului este posibilă numai prin raportarea la întreg conținutul semantic al cuvîntului. Înțelegerea unui transfer semantic prin care cuvîntului i s-a acordat o accepțiune inedită pretinde o „fotografiere" simultană a tuturor sensurilor cuvîntului. Înțelegerea noului sens dă culoare comunicării. Prezentă în limbă, polisemia se actualizează în vorbire. Existența polisemiei atît în fondul lexical pasiv cît și în cel activ al fiecărui vorbitor al unei limbi naturale face posibilă comunicarea. Polisemizarea este o componentă semantică a competenței fiecărui individ. Aceasta înseamnă stăpînirea mecanismelor logice prin care un cuvînt și-a îmbogățit sau își poate îmbogăți accepțiunile. Astfel, anumite straturi lexicale sînt frecvent îmbogățite prin polisemizare : limbajul poetic, argoul, jargonul, poreclele, terminologiile populare ș.a.

Polisemizarea se bazează pe asocierile logice dintre obiecte diferite și expresia lor lexicalizată. Aceleași mecanisme duc, atunci cînd necesitățile exprimării o cer, la îmbogățirea conținutului semantic al unor cuvinte. Dacă sensul nou atașat unor termeni vechi este necesar și corect încadrat în sistemul de derivare semantică a cuvintelor, acesta are șorți de generalizare. Dacă nu este necesar, dar subliniază o situație, dă culoare exprimării (respectînd același sistem), va fi înțeles, dar va rămîne în fondul pasiv al receptorului (vezi limbajul poetic).

2. Derivare semantică și derivare morfolexicală

Procesul polisemizării privit ca *derivare* semantică poate fi studiat în paralel cu *derivarea morfolexicală* [2], ambele mijloace de îmbogățire a lexicului, ambele motivate semantic și înscrise în tipuri de paradigme asemănătoare. Considerînd cuvîntul polisemantic drept o mulțime de sensuri ordonate potrivit legii implicației, înțeleasă în sensul că fără valoare primară nu poate apărea nici valoarea secundară într-un sistem lingvistic dat [3], pot fi descrise trei tipuri de polisemizare.

Notînd cu C cuvîntul și cu s_1, s_2 ... s_k sensurile componente, vom avea :

$$\mathbb{C} = \{s_1, s_2, \ldots s_k\}$$

[2] Vezi și M. Bucă, I. Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, 1976, p. 42.
[3] P. Schveiger, *Limbă și vorbire în afazie*, Cluj-Napoca, 1980, p. 29.

Descrierea lingvistică a sensurilor tot prin cuvinte (definiții, explicații) o vom reda prin echivalențele :

$$s_1 = e_1,\ s_2 = e_2,\ \ldots\ s_k = e_k,$$

unde $e_1, e_2, \ldots e_k$ reprezintă expresiile lexicalizate ale sensurilor. Rezultă :

$$C = \{e_1,\ e_2,\ \ldots\ e_k\},$$

relație care transcrie modul lexicografic de prezentare a conținutului cuvintelor. Teoretic, se întîlnesc următoarele tipuri de derivare semantică [4] :

I. *liniară* : $C \rightleftarrows e_1 \rightleftarrows e_2 \rightleftarrows \ldots \rightleftarrows e_k$

II. *arborescentă simplă* :

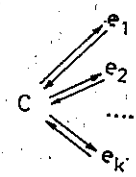

III. *arborescentă compusă*, cu foarte multe tipuri de combinații posibile :

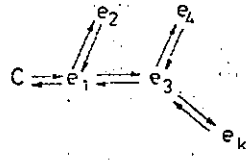

Înscrierea sensurilor cuvîntului polisemantic în cadrul configurațiilor sale specifice înseamnă, în fond, stabilirea riguroasă a cîmpului semantic [5] al cuvîntului respectiv, cu indicarea implicațiilor logice care ordonează sensurile acestuia.

Referindu-se la formarea cuvintelor prin derivare lexicală în italiana actuală, Maurizio Dardano [6] descrie trei paradigme derivaționale apropiate, formal, de tipurile de polisemizare descrise anterior [7] :

A. *paradigma a ventaglio* :

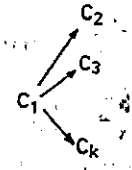

[4] O descriere asemănătoare a modificărilor care pot apărea în conținutul cuvintelor o făcea Arsène Darmesteter în cunoscuta lucrare *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, Paris, 1887, p. 81, unde vorbește despre radiația sensurilor („du rayonnement"), înlănțuire („enchaînement") și combinare a celor două („mélange"). M. Bucă și I. Evseev, *op. cit.*, p. 68, 69, descriu polisemia „în lanț", „radială", precum și diverse combinații între aceste două tipuri.

[5] Acordăm noțiunii de cîmp semantic sensul de ansamblu al actualizărilor unui cuvînt în și prin care acesta primește o încărcătură semantică specifică. Pentru această accepțiune, cf. J. Peytard, E. Genouvrier, *Linguistique et enseignement du français*, Paris, 1970, p. 204.

[6] *Preliminari per lo studio della formazione delle parole nell'italiano di oggi. Aspetti lessicologici e semantici*, în „Lessico e semantica", vol. II, Roma, 1981, p. 275—291, 281.

[7] Cf. I. Mureșanu, *O posibilă abordare metodică a polisemiei*, în „Logos și Methodos", Cluj-Napoca, 1982, p. 50—55 (comunicare prezentată la dezbaterea „Probleme ale predării limbii române la străini", Cluj-Napoca, septembrie 1980).

B. *paradigma a cumulo* : $C_1 \rightarrow C_2 \rightarrow C_3 \rightarrow \ldots C_k$

C. *paradigma combinata* :

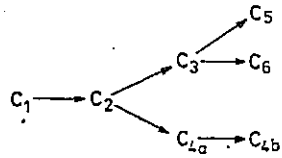

Vom exemplifica cele trei tipuri de paradigme prezentate de Maurizio Dardano prin traducerea şi completarea modelelor originale, cu menţiunea că o parte dintre formele derivate au fost preluate ca atare în limba română din diferite limbi romanice :

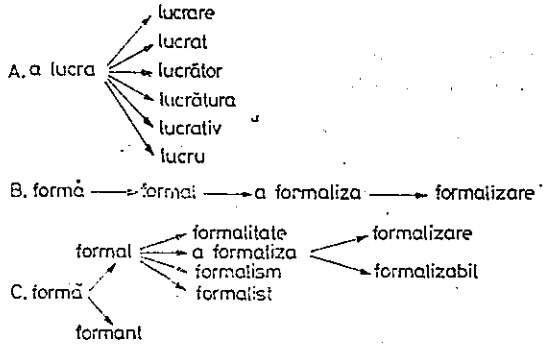

Menţionăm că, asemenea derivării semantice, şi în acest caz tipul C, combinat, are cea mai mare frecvenţă în limba română [8]. Pentru exemplificare cu termenii derivaţi numai pe teren românesc oferim verbul „a mînca".

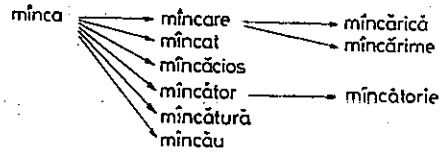

Necesitatea motivării, ca mecanism al cunoaşterii concrete, structurează în mod necesar asemănător cele două tipuri de derivare, rolul *rădăcinii* [9] din derivarea lexicală jucîndu-l, în cazul derivării semantice, sensul de bază, activ, *nodul de derivare semantică* [10]. Acesta apare în transcrierea grafică a cuvîntului polisemantic fiind reprezentat de fiecare sens generic, din care derivă unul sau mai multe alte sensuri.

---

[8] Pentru o descriere asemănătoare a formării cuvintelor prin derivare lexicală, cf. I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, vol. II. *Vocabularul*, Bucureşti, 1975, p. 141.

[9] S. Puşcariu consideră mai potrivită folosirea termenului „tulpină" (vezi S. Puşcariu, *Limba română*, Bucureşti, 1976, p. 105), iar I. Coteanu, *op. cit.*, p. 137, 138, foloseşte termenii „cuvînt-bază" sau „bază".

[10] Acordăm termenului „nod de derivare semantică" sensul de „nucleu semantic fundamental" (*apud* T. Slama-Cazacu, *La structuration dynamique des significations*, în *Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1957, p. 113—114).

De exemplu :

gît : C = parte a corpului (la om și la unele animale) care unește capul cu trunchiul

e_1 = cantitate de băutură cîtă se poate bea dintr-o singură înghițitură

$e_{2 \ldots k}$ = parte a unor obiecte, a unor piese etc., care prezintă o asemănare cu gîtul.

Vom avea, deci, următoarea configurație :

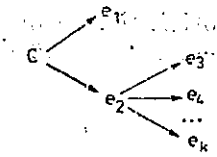

Nodurile semantice sînt reprezentate de *C* și de e_2.

În cazul polisemizării, între s_1, sensul principal, și s_2, s_3, ... s_k, sensuri derivate, secundare, vom avea relațiile :

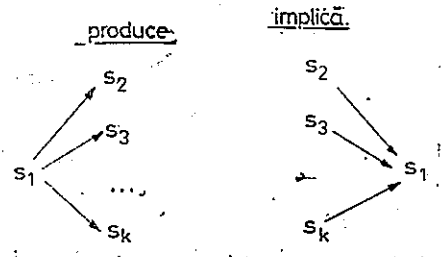

cu variante în care și între sensurile secundare $s_2 \ldots s_k$ pot lua naștere relații de implicație generate de existența unor seme comune. Evident, fiecare sens secundar implică, în mod generic, sensul principal evocat în baza căruia s-a format. Sensul principal, fundamental, este resimțit, interpretat drept regent semantic, fapt consemnat și de dicționare prin plasarea acestuia în deschiderea explicațiilor aferente unei intrări în dicționar.

Și în cazul paradigmelor derivării lexicale sînt valabile relațiile descrise pentru polisemizare, adică sînt de aceeași natură :

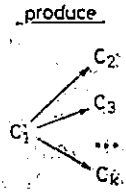

dar și, în cazul decodării de către receptor,

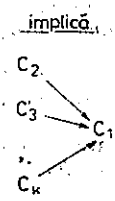

În acest caz, însă, noile sensuri derivă dintr-o combinație ușor decodabilă, cu condiția cunoașterii valorii semantice a prefixelor sau sufixelor atașate rădăcinii.

Pentru ambele tipuri de descriere se poate vorbi despre o dublă **simplicație, apariția unui cuvînt nou sau a unui nou sens avînd originea** în necesitatea denumirii unui nou obiect sau a găsirii unei noi expresii, mai plastice, pentru obiectul deja numit. Fiecare, însă, implică cuvîntul sau sensul de bază, pe care îl îmbogățește astfel. Acesta este sensul implicației din perspectiva dinamicii îmbogățirii lexicului. O analiză a paradigmei derivaționale dă posibilitatea descrierii sensului invers, de la cuvîntul sau sensul-bază spre cuvintele sau sensurile derivate.

În cazul polisemizării, lexicalizarea sensurilor din sfera cuvîntului polisemantic poate produce relații de sinonimie. Pentru derivarea lexicală acestea nu sînt posibile decît în cazul prezenței unor afixe sinonime. În nici un caz, în derivarea lexicală sinonimia nu este posibilă între cuvîntul-bază și un derivat, ci numai între derivatele de același grad. De exemplu :

eficient ↗ neeficient
eficient ↘ ineficient

În schimb, pentru seriile sinonimice formate în sfera cuvîntului polisemantic echivalențele se stabilesc, pe rînd, între cuvîntul exprimat de sensul principal și lexemele care exprimă, paralel, diferite sensuri, de exemplu :

cap = *căpetenie, șef, conducător*
cap = *vîrf, extremitate,*

dar nu între expresiile lexicalizate ale sensurilor secundare. La fel,

ochi = *privire*
ochi = *vîrtej de apă*
ochi = *orificiu*
ochi = *buclă, laț*
ochi = *mîncare din ouă,*

dar, *privire* ≠ *mîncare din ouă.*
Sau :

gură = *sărutare*
gură = *îmbucătură*
gură = *vorbă, grai, glas* ș.a.

Transferurile semantice prin care are loc proliferarea sensurilor reprezintă și suportul semantic a numeroase sinonime.

Spre exemplu, prin metaforă lexemul *cot* primește sensul secundar (2) „loc, porțiune unde un drum, o vale își schimbă brusc direcția", devenind, prin același transfer, sinonim cu „*cotitură*", „*întorsătură*" și „*meandră*". La fel, prin sinecdocă *ureche* devine sinonim cu „pavilionul urechii", iar prin metaforă, cu tot organul respirator al peștilor — „branhie". Tot prin metaforă, *ureche* este sinonim cu „gaura acului", cu „cheotoare", cu „laț", „belciug" ș.a. Prin metonimie *sînge* poate fi sinonim cu „familie", „neam", „soi", „rasă" sau, mai rar, cu „omor", „crimă".

În cele mai multe cazuri, sensul principal este definit, explicat pe larg și are mai rar sinonime denotative. Cînd înregistrează totuși asemenea

sinonime, acestea sînt, de obicei, din limbajele de specialitate sau din alte registre ale limbii, apropiindu-se de tipul sinonimiei totale, propriu-zise. De exemplu :

porumb = păpușoi = cucuruz = mălai

Într-un asemenea caz, sinonimia totală dintre C_1 și e_1, e_2 anulează, pentru aceste sensuri, polisemia. Pentru :

FAȚĂ : partea anterioară a capului unui om sau animal ; *chip, figură*, deci : *față = chip = figură*, polisemia va fi asigurată de valențele figurate, metonimice, ale sinonimelor.

Sinonimele rezultate prin lexicalizarea unor sensuri metaforice sînt sinonime contextuale, parțiale. În aceste situații, relația de echivalență care se stabilește este de la sensul secundar spre cel principal, în vorbire întîlnindu-se cuvîntul polisemantic, decodat contextual prin unul dintre sinonimele înregistrate.

Prin urmare, se cere subliniată ideea că polisemia este sursă a relației de sinonimie, dar nu a termenului sinonim, pe cînd termenul sinonim este o nouă expresie a acestui sens. Aceasta, întrucît relația de asemănare sau de contiguitate se stabilește pornind de la sfera semantică a termenului sinonim metaforic spre termenul polisemantic echivalent. Spre exemplu, revenind la cazul echivalențelor,

I	II
ochi	*= geam*
ochi	*= bulboană, copcă*
ochi	*= buclă, laț*
ochi	*= za*
ochi	*= boxă*,

dacă între coloanele I și a II-a avem semnul egalității contextuale, acesta este asigurat de o relație stabilită de la coloana a II-a spre a I-a, generată de asemănarea care s-a făcut, pe rînd, între obiectele denumite metaforic și referentul termenului de bază.

Considerăm că asemenea comparații neexprimate, concretizate prin sinonime, au reprezentat, de fapt, modelul polisemizării și pentru mult mai numeroase cazuri în care sensurile secundare ale cuvîntului polisemantic, mai precis obiectele reflectate de acestea, nu au un echivalent în lexic. Raționamentul ar fi fost acesta : dacă *copca* e ca un *ochi* și dacă atunci cînd spun *ochi* pentru *copcă* sînt înțeles, înseamnă că pot numi cu același cuvînt și „petele colorate de pe coada păunului" și „golurile aflate între firele unei împletituri" și „întinderea de apă în formă circulară, în regiunile mlăștinoase, mărginită cu papură" ș.a.

Este o ipoteză care nu își va putea găsi confirmarea decît printr-un adîncit studiu diacronic și comparativ. Sigur este că, în cazul sinonimelor metaforice, relația de simetrie nu este adevărată, deci, dacă

$$A = B \qquad B \neq A$$

adică, dacă

$$\text{ochi} = \text{za} \qquad \text{za} \neq \text{ochi},$$

sau,

ureche = toartă toartă ≠ ureche,

spre deosebire de sinonimele denotative care apar, de obicei, ca echivalente ale sensului principal și unde această relație se verifică :

A = B și B = A

porumb = cucuruz cucuruz = porumb.

Analiza formării sensurilor secundare din sfera cuvîntului polisemantic, urmărită în paralel cu derivarea propriu-zisă și cu sinonimia, a căutat să evidențieze caracterul de sistem aparte de îmbogățire semantică a lexicului pe care îl reprezintă polisemia.

Scopul unei asemenea descrieri este dublu :

a) cel de a analiza modalitățile prin care iau și pot lua naștere noile sensuri, cerute de necesitatea numirii unui nou obiect sau atribuirii unui nume nou, mai expresiv, obiectului deja denumit ;

b) cel de a pune în evidență o schemă generală de analiză a cuvintelor polisemantice existente, a legăturilor dintre diversele accepțiuni actualizate în cazul decodării mesajelor.

Demonstrația și-a propus să evidențieze legăturile dintre diferite procese semantice și lexicale, guvernate de aceleași legi ale gîndirii și cunoașterii logice.

ORGANISATIONS DE PROCESSUS DANS LA LANGUE : LA POLYSÉMIE ET LA DÉRIVATION

(Résumé)

L'auteur vise à approfondir l'étude de la polysémie en mettant en évidence les mécanismes et les processus logiques qui expliquent le phénomène. On fait appel à deux moyens différents d'enrichissement du lexique : la dérivation lexicale et la synonymie.

Le but de la démonstration est de faire ressortir les liaisons qui existent entre les différents processus sémantiques et lexicaux gouvernés par les mêmes lois de la pensée et de la connaissance logique.

Martie 1983

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

DE

VALENTINA ŞERBAN

ţoşcă. În dicţionarele mai noi ale limbii române (DL şi DM) este inserat cu sensul de „săculeţ, traistă" fără vreo indicaţie etimologică.

Dintre dicţionarele mai vechi, SCRIBAN, D. îl pune în legătură cu *ţuşcă* „mişcă, basma răsucită şi înnodată cu care copiii se bat în palmă la un joc de arşice", de unde şi jocul *de-a ţuşca.*

CADE, de asemenea, îl apropie de *ţuşcă*, dar şi de *taşcă* („geantă, torbă de vînătoare, pungă de piele pentru bani, tutun etc.").

G. Pascu, dînd exemple de cuvinte scurtate de la altele, aminteşte de **moţoşcă* şi *motoşcă* care au dat *ţoşcă* şi, respectiv, **toşcă* şi **tioşcă* (PASCU, C. 236).

În cele ce urmează vom prezenta aspecte legate de evoluţia cuvîntului în limbă.

Faţă de înţelesul existent, în DLR (manuscris) sînt atestate şi alte sensuri ale cuvîntului: (regional) „bucată de pînză prinsă de nişte ţăruşi pentru a improviza în cîmp un leagăn de copil" (ALR II/I MN 76, 2 657/605) şi „turnură **(I 2)** la rochie" *(Noră-sa ... are să poarte rochii cu ţoşte.* ARHIVA, II, 325).

La cuvîntul *ţoşcă* sînt înregistrate următoarele variante lexicale: *ţoaşcă* şi *toşcă.* Cunoscut şi răspîndit mai ales în Moldova sub forma *toşcă (Traistele sau toştele pentru adunat colacii, covrigii şi poamele.* PAMFILE, CR. 38; (adjectival) „plin, ticsit". *Dă babei vreo cîteva gîturi de rachiu şi apoi îi mai întinde şi o pungă toşcă cu bani.* CREANGĂ, P. 171), termenul în discuţie ni se pare şi nouă mai degrabă apropiat de *motoaşcă* (şi variantele *motoşcă, motroaşcă, moţoaşcă, moştoacă)*, acesta avînd sensuri înrudite cu ale lui *ţoşcă (toşcă)*, răspîndit tot în partea de est a ţării. Citäm din sensurile lui *motoaşcă:* „legătură făcută dintr-o bucată de pînză, o basma sau un săculeţ în care se leagă, se ţin, se transportă obiecte mărunte"; „şervet, basma, batistă mare răsucită şi înnodată, folosită la jocul de-a mişca"; „scul sau ghem făcut din fire textile".

Considerăm că formele *ţoşcă, toşcă* pot fi explicate prin tendinţa de economie a limbii (cf. *teică — peteică).* Evoluţia lor semantică a avut loc independent de a lui *motoaşcă*, ele dezvoltînd pe lîngă unele sensuri asemănătoare şi înţelesuri care le deosebesc.

ţăpoi, ţăpoşică; ţepos, ţepuşă. Adoptarea formei pentru cuvîntul-titlu în dicţionar este adesea dificilă, rezolvarea ei fiind strîns legată de diverşi factori: etimologie, arie de răspîndire, ortoepie şi ortografie etc.

În majoritatea dicţionarelor limbii române, la fel şi în recentul *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM), cuvintele de mai sus figurează astfel: *ţepos (ţeapă* + suf. *-os), ţepuşă (ţeapă* +

suf. *-uşă)*, dar *ţăpoi (ţeapă* + suf. *-oi)*, *ţăpoşică (ţepos* + suf. *-ică)*, aşadar o oscilaţie a formelor cu *ţă-* şi *ţe-*.

Urmărind materialul din DLR (manuscris) semnalăm şi alţi termeni neatestaţi pînă acum în dicţionare unde, de asemenea, e posibilă această oscilaţie: *ţepar*[2] (regional) **1.** „furcă cu coada lungă şi cu dinţii drepţi cu care se ridică snopii de grîu, fînul, paiele" *(ţeapă* + suf. *-ar); ţepăros, -oasă* „ascuţit la vîrf" *(ţeapă* + suf. *-ăros); ţepăruie* (regional) **1.** „băţ sau vergea de lemn ascuţită la un capăt" *(ţeapă* + suf. *-ăruie); ţepărușă* (regional) „ţeapă care se înfige în capătul loitrelor cînd se transportă nutreţul" *(ţepar* + suf. *-uşă); ţepeligă* (prin Ban. şi Olt.) **1.** „bucată (mică) despicată dintr-un lemn sau dintr-o scîndură, de obicei, ascuţită la un capăt" *(ţeapă* + suf. *-(ă)ligă); ţepigă* (regional) **1.** „aşchie, ţandără" *(ţeapă* + suf. *-igă); ţepoc* (prin Bucov.) **1.** „băţ rotund şi ascuţit care se întrebuinţează la facerea gardurilor" *(ţeapă* + suf. *-oc)* şi alţii.

În mod corect, aceşti termeni vor figura în dicţionar în varianta lor literară cu *ţe-*, aceasta în primul rînd pentru aspectul etimologic şi pentru că termenii citaţi sînt atestaţi pe lîngă forma regională şi cu corespondentul lor literar. O astfel de situaţie ne obligă, din aceleaşi considerente, să înregistrăm cuvîntul-titlu în varianta literară şi cînd e vorba de termenii în discuţie: *ţepoi* cu sensul cel mai răspîndit „furcă cu coada lungă şi cu dinţii drepţi, cu care se ridică snopii de grîu, fînul, paiele etc.", derivat de la *ţeapă* + suf. *-oi*, *ţepoşică*, numele a două plante *(ţepos* + suf. *-ică)*, de asemenea, verbul *ţepoi* „a sta drept în sus" (de la subst. *ţepoi)*, adjectivul *ţepoiat, -ă* (despre coarnele animalelor) „ridicat în sus şi ascuţit" (derivat de la vb. *ţepoi)*, ultimele două atestate numai în DLR (manuscris).

ţăpălău. Apare numai în DLR (manuscris) şi este glosat în această formă cu sensul regional de „lingură mare de lemn" (PAPAHAGI, M. 235). Sub aspectul etimologiei credem că *ţăpălău* este o formaţie de la *ţeapă (ţapă)*, fiind vorba de o analogie cu aceasta, şi sufixul *-ălău*.

Spre deosebire de cele spuse mai sus (pentru *ţepoi* şi *ţepoşică)*, pe *ţăpălău* îl avem atestat numai în forma regională cu *ţă-*. În acest caz autorii dicţionarului nu pot reface o formă-titlu cu *ţe-* şi prin urmare în dicţionar va figura în varianta regională.

ţucan. Este înregistrat în DLR (manuscris) numai cu înţelesul regional de „om mic de statură" (com. din STRAJA — RĂDĂUŢI).

Cuvîntul pare un derivat de la *ţuc*[2] „termen de adresare în vorbirea cu copiii" *(Măi ţucule.* ALAS 20 XI 1938, 7/3), cu sufixul *-an*.

Noiembrie 1983

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

NUME DE FAMILIE PROVENITE DE LA NUME DE LOCALITĂȚI (I)*

DE

DUMITRU LOȘONȚI

Lucrarea *Dicționar al numelor de familie românești* a acad. Iorgu Iordan [1], așteptată nu numai de către specialiști, ci de către toți cei interesați să cunoască originea numelor de familie, își propune să umple un gol în lingvistica și cultura românească. Un prim merit al dicționarului și, evident, nu singurul, îl constituie faptul că el va impulsiona cu siguranță studiul numelor de familie românești, ramură a antroponomasticii căreia lingviștii noștri i-au acordat, în mod nejustificat, puțină atenție pînă acum. Este vorba de prima lucrare de mari proporții care conține material din toate regiunile țării. Cele mai numeroase nume provin din Moldova și Muntenia.

Datorită surselor pe care le-a consultat, autorul nu a realizat un inventar complet al numelor de familie românești, obiectiv pe care, de altfel, nici nu și l-a propus. De asemenea, n-a reușit să explice corespunzător originea multora din cele înregistrate [2].

În cele ce urmează vom încerca să facem unele rectificări și precizări privind originea unor nume de familie provenite de la nume de localități, pe baza materialului cules pentru atlasele lingvistice care s-au elaborat și se elaborează la Cluj-Napoca, pe baza celui cules cu CHESTIONARUL IV, a comunicărilor făcute de colegi și cunoscuți și, nu în ultimul rînd, pe baza propriilor noastre anchete dialectale.

Evident că unele dintre numele pe care le vom discuta puteau fi explicate corect dacă Iorgu Iordan ar fi utilizat *Indicatorul localităților din România* de Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea [3], lucrarea lui Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania* [4], revistele de specialitate (în primul rînd „Dacoromania") etc. Pentru explicarea altor nume era nevoie de lucrări preliminare: dicționare regionale ale numelor (cu atestări istorice și cu indicarea formelor fonetice locale), dicționare toponimice regionale, un dicționar al numelor populare ale localităților și unul al numelor cu care sînt numiți (sau se numesc) locuitorii fiecărui sat (pentru că nu totdeauna se poate intui din birou derivatul real) etc.

---

* Pe marginea lucrării *Dicționar al numelor de familie românești*, de Iorgu Iordan.

[1] Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

[2] Lucrarea a fost criticată, uneori cu prea multă asprime, în recenziile apărute pînă acum.

[3] Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974 (în continuare: *Indic.*)

[4] Editura Academiei Repubicii Socialiste România, [București], 1968 (în continuare: SUCIU).

CL, anul XXIX, nr. 1, p. 48—55, Cluj-Napoca, 1984

Ardean „< n. top. *Arden* (Ardeal), cu suf. *-an*". Toponimul nu figurează nici în *Indic.*, nici în SUCIU. E o greșeală de transcriere sau de tipar pentru *Ardan* BN sau *Ardeu* HD. De la acesta din urmă derivatul e într-adevăr *ardean* (CHEST. IV, 5/110).

Barcan „<*Bărc* (Ardeal); cf. n. top. *Barcana, Barcanele, Barcani*". Poate proveni și din *barcan* [sic] < *Bărcu*, sat sau cătun NT ce nu figurează în *Indic.* (CHEST. IV, 5/550-a).

Băișan(u) „< n. top. *Băiașa*, cu suf. *-an(u)*", dar și din *Băița* HD (CHEST. IV, 4/91) și *Băișoara* CJ.

Bălășcan(u), cu varianta (grafică) *Bălășianu*, este considerat „același cu *Bălășan(u)*" (< „*Balaș(a)*, cu suf. (antroponimic) *-(e)anu*". Nu-i exclus să fie și o formă hipercorectă a lui *bălăcean* [*bălășán*] < *Bălăceana* SV (CHEST. IV, 5/376).

Bănar(i)u : „*bănar* 'funcționar sau lucrător la monetăria statului, cel care făcea bani' ", dar și din *Ban* SJ.

Băran „< n. top. *Bara* (Banat) sau *Băra* [= *Bîra* MS] (Ardeal)", dar și din *Bîra* NT (CHEST. IV, 5/546-c-1).

Bărbuceanu : „*Bărbuc* (...), cu suf. (antroponimic) *-eanu*, sau n. top. *Bărbuceni*; cf. și n. top. *Bărbuceanu*". Credem că numele trebuia raportat în primul rînd la *Bărbucea*, vechea denumire a satului *Bărbuceni* VL.

Bărcuțeanu „< n. top. *Bărcuț* (Ardeal)". Poate deriva de la un toponim minor *Bărcuț* (< *Bărc* cu suf. *-uț* sau *bărcuț* < *bărc* cu suf. *-uț*), întîlnit în unele sate transilvănene, dar mai probabil, este vorba de *Bărcut* BV (de la care derivatul este într-adevăr *bărcuțean* : CHEST. IV, 5/161), scris greșit cu *ț* și în *Indic.*

Beclereanu : „ar putea fi o greșeală de transcriere pentru *Bechereanu* < *Becher*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*". Numele este corect și provine din *beclerean* 'locuitor din *Beclean* BV' (v. și DR, VI, p. 534; VII, p. 156).

Beldean(u) : „*Beldea* (...), cu suf. (antroponimic) *-eanu*", dar și de la *beldean* < *Beldiu* [Bęld'u] AB (CHEST. IV, 5/137). De la *Beldiu* este explicat *Beldan*, cu specificarea că „s-a pornit de la numele maghiar al localității *(Marosbéld)*".

Berceanu : „[din antroponimele] *Bercea, Berciu* sau < n. top. *Berceni*", dar și din *Bercea* SJ.

Berchișan „< n. top. *Berchieșu* (Ardeal), cu suf. *-anu*". Poate fi o variantă a lui *bercheșan* (< *Berchieșu* [*berčęš, bert'ęš, berkęš*] CJ), dar provine și din *berchișan* < *Bérchiș*, azi Borzești CJ.

Bețeanu : „*Beța* (...), cu suf. (antroponimic) *-eanu*", dar și (sau mai degrabă) din *Beța* AB (CHEST. IV, 5/137).

Bîrs(e)an(u) „< n. top. *Bîrsa* (= *Țara Bîrsei*), cu suf. *-(e)an(u)*", dar și din *Bîrsa* AR (CHEST. IV, 5/62) și *Bîrsa* SJ.

Blăjan „< n. top. *Blaj;* cf. n. top. *Blăjani*", dar și din *Blaja* SM, *Blăjel* SB (NALR — *Trans.*, 7/357) etc.

Bodeanu : „*Bodea* (...) cu suf. (antroponimic) *-eanu*", dar și din *Bod* BV (NALR — *Trans.*, 7/418). Cf. și *Bodea* SV, VL.

Bogățeanu „< n. top. *Bogați*", dar și din *Bogata Olteană* BV (CHEST. IV, 5/164) și, probabil, din alte localități *Bogata*.

Boian : „bg. *Bojan* (şi sl. *Bojan).* Ar putea fi, uneori, un derivat de la n. top. *Boia.* Cf. n. top. *Boian(ul)*". E şi de la *Boiu Mare* (ALR II/130).

Bojan(u) : „bg. *Božan*". Provine şi de la *Boju* CJ şi *Boj*, azi *Bozeni* MS (CHEST. IV, 5/232).

Borcan : „*borcan*; cf. şi n. top. *Borcanul*". Este şi din *Borca* NT (CHEST. IV, 2/569). Poate avea şi o altă origine. DOR, p. 210, înregistrîndu-l din primele documente din Muntenia, avertiza că „acest nume se confundă formal, nu etimologic, cu subst. borcan".

Borhidan : „pare a fi produsul unei contaminaţii între *burduhan* şi sinonimul *borhei*". E derivat din *Borhid*, azi Valea Vinului MM (v. şi DR, VII, p. 162).

Boroşteanu „< n. top. *Boroşti*", dar şi *Boroşteni* ALR II/836).

Boşcan : „[antroponimul] *Boşca*", dar şi *Boaşca* (sat desfiinţat, înglobat la satul Frînceşti) GJ (ALR II/836).

Brebenaru : „*breabăn* 'o plantă', cu suf. *-ar*, care poate da derivatului un înţeles colectiv". E un derivat (cu suf. *-ar*, care arată originea locală) de la unul sau mai multe nume de sate *Brebeni* existente în CT, MM, OT. Poate fi uneori şi o variantă a lui *Brebinaru* (< *brebinar*) < *Brebina* MH.

Burcan : „*burcan*, variantă a lui *buruiană*". Derivă din (sau şi din) *burcan* < *Buru* CJ (cf. şi CHEST. IV, 2/249—1).

Butean „< n. top. *Buta;* ar putea fi uneori acelaşi cu *Boteanu*". Derivă şi de la *Butea* IS (CHEST. IV, 5/546-b, 546-c-2).

Căinar : „*cîinar* 'vînt de miază-zi' ". Credem că este o variantă a lui *Căienar* (înregistrat sub forma *Căenar)* <*Căianu Mare* şi *Căianu Mic* BN.

Călăşeanu : „s. cr. *kalaš* 'derbedeu, înşelător'; cf. şi bg. *Kalaša*". Poate fi o formă hipercorectă pentru *Călăceanu* [călăšánu] < *Călacea* TM.

Călăteanu : „gr. *Kalatis*, cu suf. (antroponimic) rom. *-eanu*". E un derivat din *Călata* CJ.

Călcăianu : „*Călcîi*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*". E din n. top. *Călcîi* BC.

Călniceanu : „*Calinic*, nume calendaristic, cu suf. (antroponimic) *-eanu*". Poate fi şi o variantă (grafică) a lui *cîlnicean* < *Cîlnic* AB, CS etc. (CHEST. IV, 2/132; NALR — *Ban.*, vol. I, h. 3, punctul 33).

Căluian(u) : „acelaşi cu *Caloian*". Cf. *Călui* OT.

Căpîlnaş : „*căpîlnă*, cu suf. *-aş*, care arată aparţinerea, de unde urmează că acest nume e sinonimul lui *bisericaş* sau *enoriaş*; cf. n. top. *Căpîlnaş* (Ardeal)". Derivă din *Căpîlna* SJ, cu suf. *-aş* care arată originea locală.

Căţălineanu : „tema pare a fi un n. top. *Căţăleni*, neatestat; cf. *Căţăleşti*". *Indic.* îl atestă totuşi ca veche denumire a satului *Guşoianca* — *Căţăleni*, înglobat la satul Teiul VL.

Căţeanu : „*Caţă* sau *Caţa*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*". Este şi din *Caţa* BV (CHEST. IV, 5/159).

Ceean(u) : „acelaşi cu *Ciocan(u)*". Derivă din *Ceaca* SJ. Cf. şi *Ceacu* IL.

Cehan : „tema este (sau pare a fi) aceeași ca a numelui următor" [*Cehovici* < *ceh-* 'locuitor al Cehiei = Boemiei']. Provine din *Cehu* (Silvaniei) SJ.

Cenan : „cf. bg. *Čena*". Derivă din *Ceanu Mare, Ceanu Mic* CJ (NALR — *Trans.*, 7/304, 305). Cf. și *Cean* SM.

Cerăceanu : „n. top. *Cerașul*, cu suf. (toponimic) *-eanu*". E din *Cerătu* GJ (ALR II/872).

Cernățeanu : „n. top. *Cernați*". E și din *Cernatu*, sat înglobat în orașul Săcele BV (ALR II/182).

Cesăuan, înregistrat fără explicație, pare o greșeală pentru *Chesăuan* [kesău̯án] < *Chesău* CJ.

Cesereanu : „*Cezar*, cu suf. (antroponimic) *-eanu* (?)". Nu, ci din *Cesariu*, sat desființat, înglobat la Sîntioana CJ.

Chibeleanu : „cf. ung. *kebél* 'maiou', cu suf. (antroponimic) *-eanu*". Provine din *Chibelia* (ung. *Kebele)*, azi Sînișor MS și *Chibelia* Sîntioana (ung. *Kebeleszentivány)*, azi Ivănești MS.

Chicideanu „< n. top. *Chiced* (Ardeal), cu suf. (toponimic) *-eanu*". Credem că e o variantă a lui *Chiciudeanu*, bine explicat din *Chiciud* [azi Miceștii de Cîmpie] BN. Numele satului *Chiced* (ung. *Kecsed*, azi Aluniș CJ) se pronunță popular *kiĉé̯t'* (cu *t* nu cu *d* sînt și cele mai vechi atestări; v. SUCIU), iar locuitorii sînt *kiĉet'é̯ń* (sg. *kiĉet'án)*.

Chiodan și **Chiotan** „< n. top. *Cheud* (Ardeal)". Din *Cheud* (ung. *Köd)* avem *cheudean* [*t'*eu̯ud'án], nu *chiodan, chiotan.*

Cibianu : „*Cibi* (cf. ung. *csibe* 'pui de găină; găinușă'), cu suf. (antroponimic *-eanu)*". Provine din *Ciba, Cibu* MS.

Cichirdan : „tema este identică cu numele precedent [*Cichirda*], iar *-an* trimite la originea locală, de unde ar urma că *Cichirda* e n. top.". Credem că este vorba de *Cicîrd(a)* AB.

Ciochinaru : „*ciochinar* 'nasturele dindărătul șelei (calului)'". E din *Ciochina* IL (ALR II/723) sau, mai puțin probabil, din antroponimul omofon, cu suf. *-ar* [5].

Ciocișan : „[antroponimul] *Ciociu*, cu suf. compus *-ișan*". Credem că e varianta locală [ĉoĉișán] a lui *chiochișan* < *Chiochiș* BN.

Cioroboreanu : „*(a) ciorobori* «sinonim» cu *a ciorovăi*". Provine din *Cioroboreni* MH.

Cistelecan „< n. top. *Cistelnic* (< ung. *Csehtelke)* (Ardeal)". Numele corect al satului este *Cistelec.*

Citcăuan, înregistrat fără explicație, o fi *Cîțcăuan* < *Cîțcău* CJ.

Ciulian(u) : „*ciulean*, variantă a lui *ciuciulete*, nume al unor ciuperci". E din (sau și din) *Ciula* (azi *Ciuleni)* CJ, *Ciula* SJ etc.

Ciurileanu : „*Ciurilă*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*". E din (sau și) din *Ciurila* CJ.

Cîrlomăneanu : „*Cîrloman*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*"; < *Cîrloman* TR.

Cîrnaru : „*carne*, cu suf. *-ar* (absent în dicționare)". E din *Cîrna*, azi Blandiana AB (CHEST. IV, 5/117; v. și DR, VII, p. 160).

---

[5] Pentru funcțiile sufixului *-ar*, vezi excelentul studiu al lui Dragoș Moldovanu, *Sufixul* **-ari** (*pl. lui* **-ar**) *în toponimia românească. Origine, funcționalitate, dinamică*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXVII, 1979—1980, p. 21—68.

Crăciuneanu „< n. top. *Crăciuneni*; ar putea fi și un derivat, cu suf. (antroponimic), de la *Crăciun*". Provine și din *Crăciunelu de Sus* AB (ALR II/141, NALR — *Trans.*, 7/356).

Cocan: „bg. *Kokan*". Provine și din *cocan* < *Co(o)c*, azi Pădureni MS (CHEST. IV, 5/292). Cf. și *Coca* SM, BZ.

Cocean: *cocean* 'tulpina unor plante cultivate, cu deosebire a porumbului și a verzei'". Derivă din *Coci* BN. Cf. și *Coca* SM, BZ, *Cociu* BC, *Cocu* AG.

Copăceanu: „< n. top. *Copaciul*; cf. n. top. *Copăceni*". Provine și de la *Copăcel* BV (CHEST. IV, 5/176-a; NALR — *Trans.*, 7/440).

Costinar, înregistrat fără explicație, poate proveni din (forma literarizată a lui) *costînar* < *Costîna* SV (CHEST. IV, 5/376), sau, mai puțin probabil, din antroponimul *Costin* cu suf. *-ar*.

Coștean „< n. top. *Coștei* (Banat); cf. și n. top. *Coșteni*". În Banat există *Coșteiu* și *Coșteiu de Sus*. De la primul, derivatul este *coștiian* [coșćiián] (NALR — *Banat*, vol. I, h. 3, punctul 84), iar de la al doilea *coșteiant* (CHEST. IV, 5/86). N-ar fi exclus să fie într-adevăr vorba de o formă contrasă din *Coștiian*, dar poate avea și o altă proveniență.

Cuccanu: „< n. top. *Cuca*". Provine și din *Cuci* MS. Cf. și *Cuci* NT, VL.

Culceanu: „*Culcea*" (hipocoristic al lui *Neculcea*). E și din *Culcea* MM, *Culciu Mare*, *Culciu Mic* SM.

Curceanu „< [antroponimul] *Curcea*". Derivă și din *Curciu* SB.

Curecheanu: „*curechi* (sau *Curechi(u)*), cu suf. (antroponimic) *-eanu*". Provine și din *Curechiu* HD (CHEST. IV, 5/70).

Darolți, înregistrat fără explicație, este identic cu *Dorolți*, raportat la n. top. *Dorolț(u)* și *Dorolea*. Este magh. *Daro(l)czi* 'locuitor din *Dorolț*', scris cu ortografie românească.

Dănășan, **Dănășeanu** și **Dăneșan** < „[antroponimul] *Daneș*". Pot proveni și din *Daneș* MS (NALR — *Trans.* 7/359).

Dăncean „< [antroponimul] *Dancu*; cf. și n. top. *Dăniceni*". Provine și din *Dănceu* MH. Cf. și *Danciu* BC, *Dancu* IS.

Decean(u): „*Decin*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*". Provine și din *Decea* AB (CHEST. IV, 2/139).

Delureanu „același cu *Delureanu* < n. top. **Dealuri?*". Nu, ci din *delorean* < *Deal* AB (CHEST. IV 5/132). Cf., pentru formare, *lăzoreni* < *Laz* AB (CHEST. IV; NALR — *Trans.*, 7/406), sat în apropiere de *Deal*.

Deteșan, înregistrat fără explicație, poate deriva din *Dateș*, azi *Dătășeni* MS.

Dioși: „cf. n. top. *Dioșag* (Ardeal)". Un asemenea nume nu figurează în SUCIU; poate e o greșeală în loc de *Dioșad*. *Dioși* e o creație maghiară de la *Diós* (rom. *Deuș* CJ), însemnînd 'locuitor (originar) din Deuș'.

Dîneeanu „< n. top. *Dîncu* (Ardeal)". Numele pare să aibă o altă proveniență, pentru că atît locuitorii din *Dîncu* CJ cît și cei din *Dîncu Mare* HD sînt *dîncani* (sg. *dîncan*), iar cei din *Dîncul Mic* (popular *Dînșor*) sînt *dînșoreni* (sg. *dînșorean*, de unde **Dînșoreanu**, înregistrat fără explicație etimologică).

Dobroneanu, explicat din sl. *Dobron(a)*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*, și **Dobruneanu**, raportat la n. pers. sl. *Dobrona*, pare a fi același nume, derivat din (sau și din) *Dobrun* OT. *Dobroneanu* se poate explica prin asimilarea *o — u > o — o*.

Donceanu: „< [antrop.] *Doncea* sau *Donciu*; cf. și n. top. *Donceni*", provine și din *Doanca* OT (ALR II/886).

Domoșneanu: „< n. top. *Domoșu?*" Nu, pentru că de la *Domoș*, derivatul așteptat ar fi *domoșan*. Poate fi o variantă rezultată prin asimilare (*o — ă > o — o*) din *domășnean* < *Domașnea* CS.

Dorohoneeanu: „< n. top. *Dorohoi?*". Da; vezi, pentru explicație, DR VI, p. 536.

Drăgușan(u): „< n. top. *Drăguț* sau *Drăgușani*, *Drăgușeni*; cf. și sl. *Dragošan*". *Drăguț* e o evidentă greșeală pentru *Drăguș* BV.

Enceanu: „< [antroponimele] *Encea* sau *Enciu*, cu suf. *-anu*", dar și din *Enciu* BN.

Fălăceanu: „< n. top. *Feleac* (Ardeal), cu suf. (toponimic) *-eanu*". Numele are o altă proveniență, pentru că atît locuitorii din *Feleácu* CJ, cît și cei din *Féleac* BN sînt *felecani* (sg. *felecan*).

Făran și **Fărăianu** sînt explicate din *Fărău* AB, primul cu suf. *-an*, al doilea cu *-ianu* [sic!]. Numai al doilea nume este derivat din *Fărău*, ai cărui locuitori se numesc *fărăieni* (sg. *fărăian*) (NALR — *Trans.* 7/344).

Feneșer: „pare a fi un nume de agent, în *-er* (= *-ar*), de la ung. *fenés* (cf. *Fenes*, a doua posibilitate), cu sensul de «cel ce ascute (cuțite etc.); ungător»". E un derivat de la *Feneș* AB (ALR II/102; NALR — *Trans.*, 7/369; vezi și DR VII, p. 160).

Feneși(u), considerat același cu antroponimul „*Feneș (-i* arată pronunțarea «moale» a lui *ș*)" poate fi magh. *Fenesi* < *Fenes*, *i* fiind sufixul care arată originea locală.

Fermeșan, înregistrat fără explicație, poate fi o greșeală în loc de Vermeșan, bine derivat din n. topice *Vermeș*.

Feurdean(u), înregistrat fără explicație, este o variantă a lui *Feiurdean* < *Feiurd* (azi *Feiurdeni*) CJ.

Fierar(i)u: „*fierar*; cf. și top. *Fierari*", dar și de la *Ocna de Fier* CS (popular *Fieru*).

Frăteanu: „*Frate*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*; cf. n. top. *Frăteni*". Derivă și din *Frata* CJ.

Fufezan: „< n. top. *Fofaza*" (BC). Provine din (sau și din) *Fufez* SJ.

Gemenaru: „*gemănar* 'cu două ramuri gemene'", și varianta regională **Jemănaru**: „*gemănare* 1. 'ramură bifurcată'; 2. 'furculița carului'" sînt derivate cu suf. *-ar* de la unele din multele localități *Geamăna*, *Gemenea*, *Gemeni*. Uneori ar putea fi și un derivat cu suf. *-ar* de la antroponimele *Geamăn(u)*, *Gemene* etc.

Ghimbăș(e)anu: „< *Ghimbuș*, cu suf. (antroponimic) *-(e)anu*; cf. și n. top. *Ghimbășeasca*". Numele e în primul rînd un derivat de la *Ghimbav* (săs. *Weidenbach*) BV. Cf. și *Ghimboasa* PH. Pentru săs. *-bach* > rom. *-băș* vezi, mai jos, *Hămbășanu*, *Holboșan* etc.

Giudeanu: „*giudeà* 'lance, suliță', cu suf. (antroponimic) *-eanu*". Provine din *giudean* < *Adjudeni* NT (CHEST. IV, 5/546-c-1, 546-c-2).

Giureanu: „[antroponimele] *Giurcu* sau (și) *Giurca*, cu suf. *-an;* cf. și n. top. *Jurca* (Ardeal), de la care este posibil un derivat *Giurcanu;* cf. și n. top. *Giurcani*". De la *Jurca* CJ derivatul e *jurcan*, întîlnit și ca nume de familie în județ. Ținînd seama și de existența numelui în GJ, credem că *Giurcanu* trebuia raportat mai întîi (sau și) la *Giurcu*, sat înglobat la Totea GJ.

Greceanu: „< n. top. *Grecea* (sau/și *Greci);* cf. și rus. *Grečanin, Grečanîj*". *Grecea*, care nu figurează în *Indic.*, poate fi o greșeală în loc de *Greaca* BT, IF. Provine într-adevăr și de la *Greci* (ALR II/848).

Gugianu, explicat din *gugi* 'un fel de guler lat și pătrat, care atîrnă pe spate, la mantalele țărănești', cu suf. *-an*, e un derivat din *Gugea*, sat înglobat la Valea Oilor IS.

Gulian „același cu *Golianu* [< n. top. *Golia*]; cf. n. top. *Gulieni*". Credem că provine de la (sau și de la) *Gulia* IF, SV.

Habudeanu: „< n. top. *Abud* (Ardeal)". Cf. *Hăbud* PH.

Halasanu: „cf., pentru temă, ung. *halasz* 'pescar', **Halașanu:** „ung. *hálásan* 'recunoscător'" și **Hălășan(u):** „*haleș*, variantă a lui *jaleș* 'o plantă', cu suf. *-(e)an;* cf. n. top. *Haleșul*" pot proveni din *Haleș* BZ și *Haloș*, sat desființat, înglobat la satul Pîrvulești, com. Mănăstirea Cașin BC. Din *Haleș* derivatul așteptat este *hăleșan* > (prin asimilare: *ă — e* > *ă — ă) hălășan;* din *Haloș* > *haloșan* > (prin asimilare: *ă — o* > *ă — ă) hălășan. Halasan*, nume întîlnit în BC, și *Halașan* pot fi variante regionale ale lui *hălășan*, rezultate din trecerea lui *ă* protonic la *a* și rostirea lui *ș* ca *s* (fenomen întîlnit în BC).

Hălmăgeanu: „< n. top. *Hălmagiu* (Ardeal)". Provine și din *Hălmeag* BV (CHEST. IV, 5/177-e).

Hămbășean: „*hambeș*, 'harnic', cu suf. (antroponimic) *-eanu;* cf. și n. top. *Hamba* (Ardeal)". Derivă într-adevăr din *Hamba*[6] SB (săs. *Hahnenbach).* Cf., mai sus, *Ghimbășan* < *Ghimbav.*

Henegaru, înregistrat fără explicație, ar putea deriva din *Henig* AB.

Herșinaru: „< n. top. *Herșeni* (Ardeal), cu suf. (toponimic) *-ar*". Forma *Herșeni*[7] pentru *Hîrseni* BV este greșită. Din *Hîrseni* avem *hîrserean* (CHEST. IV, 5/176-a, 176-g), nu *herșinar*. Mai degrabă s-ar putea explica din *Herișani* AG (> *herișănar* > *herișinar* > *herșinar).*

Hildan: „*hîldan*, variantă a lui *hăldan* 1. 'fire de cînepă semănată prin popușoaie'; 2. 'cămașă de cînepă pentru *ciobani*', cu *-i-* pseudoetimologic". Poate fi o formă hipercorectă din *Hildan* (= *fildan*) < Filu SJ.

Hoban: „cf. n. top. *Hobița*, a cărui temă *hob(a)* va fi existat ca nume topic". *Hobița* este un diminutiv din *Ohaba. Hoban* e un derivat de la *Ohaba-Forgaci* TM (com. prof. dr. I. Pătruț) și, probabil, de la alte sate *Ohaba.*

Hobîrteanu: „< *horbotă* 'dantelă', cu suf. (antroponimic) *-eanu* (și metateza lui *r)*" e același cu *Hopîrteanu*, bine explicat din *Hopîrta* AB.

---

[6] Într-un document din veacul al XVIII-lea apare sub forma *Hambav* (v. SUCIU s.v.).

[7] Luată din C. Martinovici și N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.

Holboșan: „*(a) bolboșa* 'a holba ochii', cu *b-* pt. *h-*, ca în cazul dubletelor *hulboană — bulboană*' " provine din *holboșan* 'locuitor din Holbav BV' (CHEST. IV, 5/178-a), formă rezultată prin asimilare din *holbășan* < *Holbav* (săs. *Holbach)*, cu suf. *-ean*.

Honceanu „< *Honcea* sau (și) bg. *Hončev*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*" derivă și din *honcean* < *Gurahonț* AR (CHEST. IV, 5/166-b), uneori, probabil, și din *Hoancă*, toponim frecvent în Munții Apuseni. *Honțaru*, explicat din *Gurahonț*, are deci o altă origine.

Horlăceanu: „ucr. *gorlač* 'o specie de porumbel', cu suf. (antroponimic) *-eanu*". E derivat din *Horlacea* CJ.

Horodniceanu: „< n. top. *Horodniceni*", dar și din *Horodnicu de Jos*, *Horodnicu de Sus* (CHEST. V, 5/386; 2, 5/387, 387-1, 387-2).

Hruban: „pol. *Hruban;* ar putea fi și un derivat de la *hrubă* 'pivniță mare', cu suf. *-an*", **Hrubariu**: „derivat, absent în dicționare, a lui *hrubă* ['pivniță mare'], cu suf. *-ar*, având sensul de 'cel care construiește pivnițe' " și **Hurubeau**: „[antroponimul] *Hurubea* [< *hurubă*], cu suf. *-an*" se explică (sau se pot explica) de la *Hrube*, *Hurube*, nume ale unor uliță sau părți de sat cu case foarte modeste, cu *h(u)rube* 'bordeie', existente în multe sate din Ardeal și, probabil, din Moldova.

Noiembrie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ANTROPONIME DIN ETNONIME?

DE

I. PĂTRUŢ

Urmăresc*, în continuare [1], originea antroponimelor româneşti explicate din etnonime în unele lucrări de lingvistică.

Antroponimul *Berinde* este grupat în DOR s.v. *Berendei* „etnic < *berendeii* popor turco-peceneg, migrator în sec. al XII-lea" (p. 200); acad. Iorgu Iordan pe *Berinde(a)* şi *Berindei* le raportează de asemenea la *Berendei*, urmat de aceeaşi explicaţie [2]. Adaug că *Berinde* este înşirat, în *Istoria României*, printre toponimele de origine pecenegă şi cumană, fără să se menţioneze însă vreo formă ca nume al poporului respectiv [3].

Berinde este un nume de familie actual, destul de cunoscut. El stă la baza toponimului *Berindeşti*, sat în judeţul Argeş, purtat, pînă nu demult, şi de o aşezare înglobată la satul Gîşteni, jud. Bacău.

După părerea mea, originea lui *Berinde* este alta. El e un derivat românesc, cu sufixul *-d-* (ca şi *Bîrdea* nfam, *Boldea* nfam, *Bordea* nfam etc. *On. rom.*, p. 39—43), faţă de *Berin* nb (înregistrat în DOR, p. 199), cf. şi (der. cu suf. *-c-*) *Berinca (ibidem)*.

Berindei reprezintă, evident, un antroponim, format cu sufixul *-eĭ-* (cf. *Scorei* nfam, faţă de *Score*, *Scorea*, existente în DOR, p. 368; vezi *On. rom.*, p. 39; *Turei* nfam actual, cf. *Tura* nfam, *Turea* nfam, în DOR, p. 393 ş.a.; vezi *On. rom.*, p. 118). Numele este din vechime atestat la români: 1502 **вдре колико ѥст дѣл Н҃кг Берндею, понеже прїнде Н҃кг пред господство ми** (DRH, B, II, p. 36) „oricît este partea lui Neag Berindeiu [sic; recte: Berindei] [4], pentru că a venit Neag în faţa domniei mele" *(ibidem*, p. 38). Există, cu acest nume, şi un sat (jud. Olt), atestat într-un document din 1512—1513: **свѣдетеле: wт Берндѣи** (DRH, B, II, p. 209) „martorii: din Berindeai" — în loc de *Berindei*, cum figurează în indice *(ibidem*, p. 213, 495).

---

* Utilizez următoarele abrevieri: DOR = N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963; DRH, A, I = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova.* Volumul I (1384—1448), Editura Academiei, 1975; DRH, B, I = *Documenta Romaniae Historica. B. Ţara Românească.* Volumul I (1247—1500), Editura Academiei,1966; *On. rom.*= = Ioan Pătruţ, *Onomastică românească*, Bucureşti, 1980.

[1] Vezi I. Pătruţ, *Prenume româneşti din etnonime?*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 453—455.

[2] *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, 1983, p. 61, 62.

Autorii celor două lucrări acceptă părerea lui V. Bogrea, exprimată într-o recenzie din „Anuarul Institutului de istorie naţională" [din Cluj], I, 1921—1922, p. 410.

[3] *Istoria României*, II, Editura Academiei, [1962], p. 70.

[4] **Бернадею** e un dativ cu funcţiune de genitiv ca şi numeroase altele în documentele noastre; cf. în acelaşi document: **wт сыновѣ Данчюлѫ и Радѫлови,[...] да сѣт жѫпанѫ Радѫлѫ а жѫпанѫ Петрѫ** *(ibidem*, p. 36) „[nimeni] din[tre] fiii lui Danciul şi Radul, [...] ci să fie jupanului Radul şi jupanului Petru" *(ibidem*, p. 39).

Într-adevăr, uneori, în documente sau în traduceri, *Berendei* apare ca variantă a lui *Berindei;* cf. în indice : „*Berindei,* stolnic în sfatul domnesc (1389...) 11; v. şi Dragomir al lui *Berendei*" (DRH, B, I, p. 533); în documentul nr. 11, indicat, apare : столник Беринд'ѣи (DRH, B, I, p. 30) „stolnic Berindei" *(ibidem,* p. 31). De asemenea, în documente moldoveneşti : (în indice) „*Berindei* (Berendei), stolnicul lui Iliaş voievod" (DRH, A, I, p. 439); (într-un suret din anul 1435) „Berendei stolnic" *(ibidem,* p. 196); în acelaşi an şi fiind vorba de aceeaşi persoană : вѣра пана Беринд'ѣа столника *(ibidem,* p. 197) „credinţa panului Berindei stolnic" *(ibidem,* p. 118); într-un suret „scos moldovenéşte", din anul 1436 : „credinţă dumnealui Berandiii stolnic" *(ibidem,* p. 201), în notă : „Pentru [=în loc de] « Berendei » " *(ibidem,* p. 202); (referitor la aceeaşi persoană şi în acelaşi an, 1436) вера пана Берѣнд'ѣа столника *(ibidem,* p. 224) „credinţa panului Berendei stolnic" *(ibidem,* p. 225); [(în documentul următor) 1436 и вера пана Беринд'ѣа столника *(ibidem,* p. 226) „şi credinţa panului Berindei stolnic" *(ibidem,* p. 227) etc.

Din atîtea citate — şi numărul lor poate fi sporit —, reiese că alternanţa *Berindei/Berendei* ne dă dreptul să-l considerăm pe cel din urmă ca o variantă (rezultată prin asimilarea *-e- -i- -e* > *-e- -e- -e-*?) a lui *Berindei,* căruia i-am explicat provenienţa mai sus. Şi, fapt deosebit de important : reiese, totodată, că *Berindei/Berendei* apar şi ca nume unice. Reproduc, ca dovadă, încă un fragment, numai în traducere, dintr-un document moldovenesc : 1435 „Iar la aceasta este credinţa domniei mele mai susscrise, Ilie voievod, şi [...] credinţa panului Vîlcea vornic, credinţa panului Ştefu1 şi a fratelui său, pan Mîndrea, [...] credinţa panului Cozma al lui Şandru, credinţa panului Iacuş, credinţa panului Berindei stolnic, credinţa panului Duma, [...] şi credinţa tuturor boierilor noştri, şi mari şi mici" (DRH, A, I, p. 198). Menţionez că *Vîlcea, Ştefu1, Mîndrea, Cozma, Şandru, Iacuş* şi *Duma* apar ca nume (unice) în Pomelnicul Mînăstirii Bistriţa (publicat de Damian P. Bogdan, Bucureşti, 1941) (vezi indicele), ceea ce ne îndreptăţeşte să-i conferim şi lui *Berindei* o asemenea funcţiune şi, de asemenea, şi lui *Berinde,* din tema cărui este derivat. Valoarea de prenume constituie un argument în plus împotriva explicării lor dintr-un etnonim.

ANTHROPONYMES PROVENUS D'ETHNONYMES?

(Résumé)

L'auteur soutient que *Berinde — Berindei/Berendei* ne proviennent pas d'ethnonymes, mais ils sont des dérivés roumains.

Octombrie 1983

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

TERMENI ENTOPICI DIALECTALI CARACTERISTICI BANATULUI, NORDULUI OLTENIEI ŞI SUD-VESTULUI ARDEALULUI*

DE

RADU SP. POPESCU

Toţi cercetătorii care s-au ocupat de graiurile din nord-vestul Olteniei au remarcat numeroasele elemente lingvistice comune cu graiurile transcarpatice: Mehedinţiul, în special partea sa apuseană, resimte o puternică influenţă bănăţeană, iar în Gorj, îndeosebi în partea de nord, întîlnim multe fapte dialectale comune cu Ţara Haţegului.

Aceste elemente comune sînt firești, dacă avem în vedere cîteva fapte: 1) la origine, graiurile din nord-vestul Olteniei au fost graiuri de tip bănăţean [1]; 2) vechea comunitate de arie lingvistică a fost asigurată, o vreme, şi de limite administrative: Gorjul şi Ţara Haţegului formau o unitate politică pe vremea lui Litovoi, menţinută pînă pe la 1400, iar Mehedinţiul, partea de apus a Gorjului şi o fîşie îngustă din Dolj au făcut parte, vreme de aproape trei veacuri, din Banatul de Severin [2]; 3) revărsările şi infiltrările de populaţie dinspre Ardeal spre Oltenia (în special în zona de nord), fenomen demografic petrecut în cursul unui îndelung şir de epoci [3]; 4) contactele permanente care au avut loc între românii de pe cele două versante ale Carpaţilor (existente încă şi azi) [4]. Toţi aceşti factori au dus la o unitate între cele trei arii geografice, inclusiv sub aspect lingvistic (fenomen ce se poate observa şi pentru alte zone din ţară situate de o parte şi de alta a Carpaţilor).

Constatarea este valabilă şi pentru toponimie.

Interesant, dar nu întîmplător, este faptul că, de pildă, şi în Gorj şi în judeţul Hunedoara întîlnim sate şi cătune cu numele *Obîrşa*, *Peşteana*, *Săcel*, *Suseni*, *Curpeni*, *Gureni*, *Ohaba*, *Hobiţa* etc.

---

* Comunicare susţinută la cel de-al II-lea Simpozion Naţional de Dialectologie, Timişoara, 4—5 iunie 1982.

[1] Vezi, de ex., G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, p. 201; idem, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 391—392; Marin Petrişor, *Graiuri mixte şi graiuri de tranziţie. Cu privire la un grai mixt din nord — nord-vestul Olteniei*, în LR, XI, 1962, nr. 1, p. 87—94; idem, *Graiul bufenilor din Banat*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 151; etc.

[2] Vezi Marin Petrişor, *Graiul bufenilor...*, p. 147 şi urm.; idem, *Graiurile din Oltenia. Situaţia lor actuală*, în „Philologica", II, 1972, p. 41—55; Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, 1980, p. 7 (în continuare: R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor)*; etc.

[3] Gr. Brâncuş, *Cercetări asupra unui grai de tranziţie*, în „Revista Universităţii C. I. Parhon", seria ştiinţelor sociale-filologie, 1955, nr. 2—3, p. 197—206; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 8; etc.

[4] Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică, consideraţii fonologice*, Bucureşti, 1971, p. 8; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 9; etc.

Sînt caracteristici însă, ca circulaţie sau sens, *îndeosebi* Banatului, sud-vestului Ardealului propriu-zis şi nordului Olteniei mai mulţi termeni geografici populari şi apelative ca, de exemplu:

bulz s.n. (pl. *bulzuri*). DA, s.v., sensul 2: „O stîncă singuratică" (Uricani — Valea Jiului; informaţia este luată de DA din *Glosarul* lui Viciu); Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 311[5]: *bulz* „bucată, bulgăre: *bulz de piatră* [subl. ns.], de nea, bulz de caş". După G. Giuglea, M. Homorodean şi I. Stan *(Toponimia comunei Rîu-de-Mori (Ţara Haţegului)*, în FD, V, 1963, p. 49), entopicul are o extensiune mică, fiind specific, într-o oarecare măsură, Ţării Haţegului.

El este cunoscut însă şi în nordul Gorjului. Un nume topic *Bulz* l-am întîlnit în Topeşti, iar un altul *Bulzuri* în Runcu (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 119). Cf. şi *Cotoarele Bulzului (ibidem*, p. 123) şi *Valea Bulzului (ibidem*, p. 155) — în Gureni (jud. Gorj). În cursul anchetelor pentru *Dicţionarul toponimic român — Oltenia*[6], numele topic *Bulzu* a fost înregistrat în satul Cerna, com. Padeş (jud. Gorj), precum şi în vestul judeţului Vîlcea (satele Bistriţa, com. Costeşti, Romanii de Sus, oraş Horezu). *Bulzu* este şi numele unui cătun aparţinător de Uricani (Valea Jiului) şi al altuia contopit în Poiana Aiudului. Nume topice *Bulzu* au fost atestate şi pe Văile Ampoiului şi Arieşului (vezi N. Drăganu, *Românii în veacurile IX — XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 499, nota 1). Un sat *Bulz* există şi în Bihor[7], în locul unde Valea Iadului se varsă în Crişul Repede (vezi Radu Sp. Popescu, *Cu privire la numele topic bihorean* **Bulz**, în „Crisia", 1974, p. 349—351).

Toate aceste nume topice au fost notate în zone montane sau deluroase, cu stînci singuratice sau cu blocuri de stînci.

Soluţiile etimologice pentru *bulz* au fost diferite (vezi o bibliografie a etimologiilor propuse, în *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 368). Toţi cercetătorii sînt însă de acord că face parte din fondul vechi al lexicului limbii române.

Bunăr s.n. (pl. *bunare*) „fîntînă, puţ"; < scr. *bùnar*. Ada Iliescu *(Entopicul* **bunar** *în toponimia Olteniei*, în „Analele Universităţii din Craiova", seria ştiinţe filologice, VII, 1979, p. 125—128) arată că apare frecvent în judeţele Mehedinţi şi Gorj (vezi şi NALR — *Oltenia*, vol. II, h. 216, unde reprezintă un „bănăţenism").

Cocîrlău s.n. (pl. *ciocîrlăie*) „vîrf ascuţit de deal sau de munte". G. Giuglea, M. Homorodean şi I. Stan *(op. cit.*, p. 45) îl înregistrează în Rîu-de-Mori (Ţara Haţegului) şi îl explică prin *cioc* + suf. *-îrlă* + *-ău* (mai precis, *ciocîrlă* + suf. *-ău* — n.n.). Pentru D. Loşonţi *(Contribuţii toponimico-etimologice*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 241) este o variantă fonetică a lui *ciocălău* 'idem'.

Anchetele DTRO au înregistrat numele topic *Ciocîrlău* în cîteva sate din Gorj: Cloşani şi Motru Sec (com. Padeş), Preajba (oraş Tîrgu-

[5] În continuare: Densusianu, GŢH.
[6] În continuare: DTRO.
[7] Entopicul era deci mai extins înainte vreme, dar azi şi-a restrîns aria la zonele ce ne preocupă.

Jiu), Pleşa (com. Bumbeşti), Arşeni (com. Muşeteşti), Mirosloveni (com. Albeni) etc.

Ĉoclovínă s.f. (pl. *cioclovine)* „vîrf, înălţime". Ion Conea (*Monografia geografică a Republicii Populare Române. I. Geografia fizică*, Bucureşti, 1962, p. 32) arată că entopicul se întîlneşte în munţii Olteniei şi Banatului. Pentru răspîndirea în aceste zone, precum şi în sud-vestul Ardealului, vezi şi T. Gîlcescu, *Cercetări asupra graiului din Gorj*, în GS, V, fasc. 1, 1931, p. 120; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 323; D. Loşonţi, *op. cit.*, p. 244; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 121; M. Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p. 123 [8]; etc.

În cursul anchetelor pentru DTRO numele topic *Cioclovina* a fost înregistrat în satele gorjene Tismana, Suseni (com. Runcu), Vălari (com. Stăneşti), Stăncesti (com. Muşeteşti). Cf. şi *Cioclova* (Costeşti, jud. Vîlcea), provenit de la un entopic de la care se poate explica (cu sufixul *-ină)* şi *cioclovină*.

Cleanţ s.n. (pl. *cleanţuri)* „munte cu panta abruptă şi cu colţuri de stîncă" < scr. *klanac* (DA, s.v.; DM, s.v.; etc.). Vezi Densusianu, GŢH, p. 63 (*Cl'ianţu Bubărăţîi* — stîncă, în Clopotiva) şi p. 313 (*cliant* „stîncă"); M. C. Gregorian, *Glosar regional* (la *Graiul şi folklorul din Oltenia nord-vestică şi Bănatul răsăritean)*, în *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 401 [9] (Gregorian citează, pentru Banat, şi *Graiul bănăţean* de L. Costin); NALR — *Banat. Date despre localităţi şi informatori*, p. 28, 29, 48 etc.; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 122: *Cl'anţu Pătrunsî* „stîncă prăpăstioasă, în locul numit Pătrunsa" (Runcu, jud. Gorj). Anchetele DTRO: *Cleanţurile* (Cloşani — Gorj), *Cleanţu Pleşii* (sat Mariţa, com. Vaideeni, jud. Vîlcea).

Alte informaţii de ordin bibliografic, vezi la Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti — Pančevo, 1974, p. 174.

Comándă s.f. (pl. *comende)*. CADE, s.v.: „Casa primăriei în ţinuturile grănicereşti" — sens întîlnit în Banat (vezi şi Vasile Ioniţă, *Relicte lexicale în toponimia Banatului*, în *Studii de onomastică*, [I], Cluj-Napoca, 1976, p. 210); „pichet de comandă, grăniceresc sau militar" (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 122: *Comanda* — în Runcu; p. 125: *Dîlma Coménzî* — în Dobriţa; p. 146: *Poiana Coménzî* — în Topeşti. Cf. şi *Texte dialectale. Oltenia*, Bucureşti, 1967, p. 141 — în Obîrşia-Cloşani — Mehedinţi).

Numele topic *Comanda* a fost înregistrat, în cursul anchetelor DTRO, într-un număr mare de localităţi, în special din Gorj: Topeşti (com. Tismana), Vaidei (com. Stăneşti), Gornicel (com. Schela), Bumbeşti, Radoşi (com. Crasna), Hirişeşti şi Bercesti (oraş Novaci), Baia de Fier, Ţicleni, Barza (com. Dăneşti), Valea lui Stan (com. Stoina) etc. *Comanda* e şi numele unui sat care ţine de oraşul Strehaia (jud. Mehedinţi).

Din DTRO reiese, pentru *comandă*, şi un sens pastoral, întîlnit în Gorj *(Comanda de Iarnă* — sat Gornoviţa, com. Tismana), dar mai ales în Vîlcea (Izvoru Rece, com. Vaidei; Ciunget, com. Mălaia; etc.).

[8] În continuare: Homorodean, *Vechea vatră...*
[9] În continuare: Gregorian, *Gl. reg.*

Sensul pastoral este întîlnit şi în Ţara Haţegului (Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Bucureşti, 1964, p. 194: „stînă de vaci, în munţii Clopotivei") şi în Banat (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 210: *Cracu cu Comanda*, din Borlovenii Noi).

Apelativul în discuţie nu este un neologism (nu are nici o legătură cu fr. *commande*). Forma sa veche, menţinută încă în graiuri, este *comeandă* şi ea ne trimite spre un etimon slav (cf. pol. *komenda*; vezi DEX, s.v. *comenduire*).

Córeote s.pl. Gregorian (*Gl. reg.*, p. 403) îl dă, pentru Banat, cu sensul de „bolboroase de apă, ochiuri de apă". Noi am înregistrat un nume topic *Córcotele* „ţancuri" în Crasna (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 122). Cf. *corhodol* „locuri cu surpături, locuri prăpăstioase", în Meria (Densusianu, GŢH, p. 314).

Cornét s.n. (pl. *cornete*), dar nu cu sensul de „loc cu corni", ci cu cel de „deal pietros, loc înalt cu sfărîmături de stînci". Vezi Gregorian, *Gl. reg.*, p. 403; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 123; M.Homorodean, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 286; D. Loşonţi, *op. cit.*, p. 239; etc.

Covéi s.n. (pl. *coveie*) „drum cotit". ALR II s.n., vol. III, h. 860 („drum întortocheat") îl înregistrează în pct. ctg. 2, 29, 836. Vezi şi Gregorian, *Gl. reg.*, p. 404 („ocol la drum, cotitură"). Pentru Ţara Haţegului, vezi Densusianu, GŢH, p. 313.

Covércă s.f. (pl. *coverci*) „palancă din scînduri sau fîn, în apropiere de sat, pentru paznicii viei, ai ogoarelor etc.". Din ALR II, vol. I, h. 258, reiese că este întîlnit în Oltenia centrală şi de nord-vest, dar el s-a infiltrat şi în graiul satelor de peste Cerna, fiind atestat şi în toponimie (vezi Rodica Sufleţel, *Lexic dialectal în toponimia din sud-estul Banatului*, în *Studii de onomastică*, II, Cluj-Napoca, 1981, p. 198). În Oltenia centrală şi de sud-est a fost înregistrat şi cu sensul de „coliba ciobanului" (vezi NALR — *Oltenia*, vol. IV, p. 302).

Cúcă s.f. „vîrf izolat, de pe care se vede bine în jur" (cf. şi DA, s.v.; I. Iordan, *op. cit.*, p. 35). Termenul entopic mai circulă prin Oltenia de nord (vezi NALR — *Oltenia*, vol. II, h. 338, pct. ctg. 942), Banat (NALR — *Banat. Date despre localităţi şi informatori*, p. 24, 33, 51) şi Transilvania. Probabil este foarte vechi (M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 120, consideră că are la bază un radical preindo-european **cucc-*, cu forme întîlnite din Franţa şi pînă în Iran şi Afganistan). Pentru răspîndire, vezi şi D. Loşonţi, **Cuc, cucă, gug, gugă** *şi derivatele lor*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1.

Cucúi s.n. (pl. *cucuie*) „vîrf de deal sau deal cu vîrful rotund ridicat deasupra altor dealuri" (DA, s.v.); „ridicătură conică cu vîrf rotunjit" (T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, 1931, p. 27); „deal ţuguiat, deal înalt" (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 405; NALR — *Banat*, vol. II, h. 5, II, pct. ctg. 78 şi NALR — *Banat. Date despre localităţi şi informatori*, p. 76; cf. şi p. 41, 44, 53; V. Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, 1982, p. 105).

Dumitru Loşonţi, (*op. cit.*, p. 54—55) arată că apelativul *cucui* circulă în Banat, Oltenia şi sud-vestul Transilvaniei, unde e frecvent şi în toponimie; vezi aici şi o prezentare a diverselor soluţii etimologice propuse (autorul, la p. 55, derivă pe *cucui* de la *cuc* „înălţime" + sufixul *-ui*).

Un toponim *Cucuiul* este atestat încă în 1496, în Ioneşti, jud. Vîlcea (vezi Lucia Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV şi XV*, Bucureşti, 1971, p. 286).

Drgam s.n. (pl. *dreamuri)*. Unele terenuri în munte, din Runcu şi Gureni (jud. Gorj), se cheamă *La Dreamuri*, fiind numite după unitatea de măsură cu care au fost cîndva parcelate (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 134).

Dreamul (variantă a lui *dram* < ngr. *drami)* era o veche unitate de măsură (de apoximativ 5 000 mp), folosită, în special, pentru terenurile din munţi. Gregorian, *Gl. reg.*, p. 413 : „*dream* = unitate de împărţire a dreptului de moştenire în munte".

Făţîie s.f. (pl. *făţîi)* „coasta unui deal sau a unui munte aşezată spre soare". Este un derivat de la *faţă*, cu acelaşi sens. ALR II s.n., vol. III, h. 819 („faţa dealului, muntelui") înregistrează termenul în pct. ctg. 27, 95, 102, 812. Vezi şi Densusianu, GŢH, p. 317 ; Ion Lăzăreanu, *Lexic reg.*, 2, p. 99 (zona Orăştiei) ; etc.

Fuieroágă (fairoágă, foioroágă) s.f. (pl. *fuieroage, fairoage, foioroage)* „vale prăpăstioasă în abruptul unui munte, care curge numai cînd plouă". Circulă în stînga Cernei, dar şi în Banat şi în judeţul Hunedoara (vezi Gregorian, *Gl. reg.*, p. 416). DA atestă în Ţara Haţegului cuvîntul *făierag* (cf. şi M. Homorodean, în SMO, p. 91, care arată că *făierag* înseamnă, în Ţara Haţegului, „jgheab, jilip natural", sens cu care a pătruns în toponimie ; la p. 103, M. Homorodean arată că s-ar putea explica printr-un compus maghiar, format din elementele *fa* „lemn" şi *jarni* „a umbla" — sau iterativul *járogatni)*.

Gregorian, *Gl. reg.*, p. 416 : *Fairagul* de la Costeşti (jud. Hunedoara) a fost odinioară o cetate a lui Decebal.

Gaî s.n. (pl. *gaie)* ; < scr. *gai* (DA, s.v. *gaiu)*. Pentru Banat îl semnalează G. Weigand *(Der Banater Dialekt*, în „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache", III, 1896, Leipzig, p. 316) şi CADE, p. 525, cu sensul de „pădure (la şes)" ; tot pentru Banat, vezi şi ALR II s.n., vol. II, h. 585 („huci"), pct. ctg. 76 ; NALR — *Banat. Date despre localităţi şi informatori*, p. 61, 79, 148 ; Th. Trîpcea, *Cuvinte de origine sîrbească din dialectul bănăţean (glosar)*, în „Analele Universităţii din Timişoara", II, 1964, p. 269 ; Octavian Răuţ şi Ioan Bettisch, *Lex. reg.*, 2, p. 36 : „pădure tînără şi deasă" (Bocşa Română) etc. Gregorian, *Gl. reg.*, p. 418, îl înregistrează, în Mehedinţi, cu sensul de „tufiş, tufiş de mărăcini", şi tot el — în Ţara Haţegului (M. C. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, în GS, VII, 1934, p. 187).

Gădăv s.n. În Dobriţa (jud. Gorj), am întîlnit n. top. *Pe Gădăv* „ţarină" (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 142). La Ohaba — Ponor (jud. Hunedoara), informatorul i-a explicat lui D. Loşonţi n. top. *Căţînu Ursului* ca fiind un „gădăv" (vezi D. Loşonţi, *Toponime provenite de la apelative pentru noţiunea de „depresiune, groapă, văgăună" (I)*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 183). Cf. şi *godovan* (pl. *godovâne)* „huruitură [= surpătură] de pămînt", *cătăvâni* „locuri gropoase" — înregistrate în sud-vestul Ardealului (vezi M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 147).

Gărînă s.f. (pl. *gărîne)* „loc unde s-a tăiat pădurea". D. Gămulescu, *op. cit.*, p. 134 ; < scr. *gàrina*. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 431 : în română se păstrează accentuarea veche — *gărînă*, ca la carașoveni.

DA, s.v. : *gărînă* se întîlneşte în Transilvania (fără însă a se specifica unde). Pentru Banat, vezi CADE, p. 529; ALR II s. n., vol. II, h. 585 („huci"), pct. ctg. 29; V. Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, p. 54; etc.; pentru nord-vestul Olteniei, vezi NALR — *Oltenia*, vol. II, h. 514 („tăietură"), pct. ctg. 937; etc.; pentru sud-vestul Ardealului, vezi Densusianu, GŢH, p. 318; „păşune pe un loc unde s-a tăiat pădurea". Vezi şi E. Janitsek, *Contribuţii la studiul numelor topice care au la bază noţiunea de defrişare*, în StUBB, series Philologia, 1965, fasc. 2, p. 129—132.

Gânţ s.n. (pl. *geanţuri*) „prăpastie, stîncă prăpăstioasă", atestat prin Banat *(ţanţ)* şi Mehedinţi (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 422); vezi şi ALR II s.n., vol. III, h. 214 („colţ de stîncă"), pct. ctg. 2; V. Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, p. 73; etc.

Grumuléţ s.n. (pl. *grumuleie*) „deluşor, movilă". Densusianu (GŢH) îl înregistrează ca toponim (p. 64) şi ca entopic în Ţara Haţegului (p. 319) şi tot el arată că *grumuleu* nu poate fi izolat de arom. *grumur*, cu acelaşi înţeles, provenit din lat. *grumulus* (p. 55). Este întîlnit în Ţara Haţegului, în Valea Jiului (M. Homorodean, în SMO, p. 98) şi în Gorjul de nord (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 131). Pentru răspîndirea şi explicarea apelativului, vezi D. Loşonţi, **Grum, grumur** *şi derivatele lor*, în CL, XXII, 1977, p. 187—188.

Hurói — în Banat (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 424), **huruitúră** — în nord-vestul Ardealului (M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 145), **huroáică** — — în nord-vestul Olteniei (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 175), toate cu sensul de „rîpe cu grohotişuri, pante cu surpături", formate de la verbul *a (se) hurui*.

Pieşác „nisip" (ALR II s.n., vol. I, h. 10, pct. ctg. 36), cu variantele *pésac* (NALR — *Banat*, vol. I, h. 2, pct. ctg. 60: *Pésac* — sat), *pésăc* (NALR — *Banat. Date despre localităţi şi informatori*, p. 17); **pesacă** „nisipărie, loc de unde se scoate nisip" (vezi R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 121: *Chiciora Pesăcii)*; *pesac* < scr. *pesak* „nisip".

Pirg s.n. (pl. *pirguri)* „vîrf ascuţit, de deal sau de munte". M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 161; apare ca nume topic în Munţii Retezatului şi, deseori, în Valea Jiului. În Gorj, *Pirgu* este un deal din Dobriţa (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 144).

Plast s.n. „stog; claie (de fîn)"; < scr. *plast* (CADE, s.v.). ALR II s.n., vol. I, h. 133 îl atestă în Banat şi Oltenia (pct. ctg. 47, 872, 876).

Pribói s.n. (pl. *priboaie)*. Densusianu, GŢH, p. 56, 330: „deal tinos"; I. Conea, *Clopotiva, un sat din Haţeg*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 135: „loc periculos, rău; rîpă"; CADE, s.v.: „loc unde stînca muntelui dă de-a dreptul în apa rîului, fără a rămînea loc măcar de o potecă"; G. Giuglea, M. Homorodean şi I. Stan, *op. cit.*, p. 56: „loc îngust de lîngă apă, pe unde cu greu se poate trece"; etc. Entopicul şi numele topic *Priboi* circulă în sud-vestul Ardealului, Banat, Oltenia, Muntenia (vezi I. Iordan, *Top. rom.*, p. 529; M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 161).

Provine din scr. *priboj* (Densusianu, GŢH, p. 56). Prima atestare: anul 1564 *(Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1981, p. 194).

Scoábă s.f. (pl. *scoabe)* „viroagă, vale strîmtă între stînci". M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 153; este cunoscut în Ţara Haţegului, Valea

Jiului, nordul Olteniei. Pentru Oltenia, vezi R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 151.

Toáie s.f. (pl. *toi*) „bulboană; baltă într-un rîu, unde apa este mai adîncă şi lină". Cuvîntul este cunoscut în Valea Jiului (M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 174) şi în nord-vestul Olteniei (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 466; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 154). M. Homorodean *(Vechea vatră...*, p. 174) explică pe *toaie* prin contaminare între *doáie* (<lat. *dolia)*, care circulă în jud. Hunedoara, cu acelaşi sens, şi *tău*.

După cum se poate constata, majoritatea acestor termeni se referă la aspectul reliefului (în special de deal şi de munte): *bulz, ciocîrlău, cioclovină, cleanţ, corcote, cornet, cucă, cucui, făţîie, fuieroagă, gai, gădăv, geanţ, grumuleu, huroaică, pesac, pîrg, priboi, scoabă, toaie* etc.

Alţii sînt rezultatul activităţii, al acţiunii oamenilor în locurile respective: *bunar, comandă, covercă, dream, gărînă* etc.

O analiză etimologică a lor ne arată că unii dintre ei sînt termeni vechi (de origine latină sau anteromană), rămaşi în circulaţie îndeosebi în aceste zone *(bulz, cucă, grumuleu* (după Densusianu), *toaie* etc.) sau sînt termeni formaţi pe teren românesc, prin derivare *(ciocîrlău, cornet, cucui, făţîie, grumuleu* (după Loşonţi), *huroaică* ş.a.).

Ţinînd seama de condiţiile de ordin istoric şi geografic, vom înregistra şi termeni de origine sîrbocroată: *bunar, cleanţ, gai, gărînă, pesac, plast, priboi* etc. Ca şi alte cuvinte dialectale, ei au fost împrumutaţi de bănăţeni de la populaţiile sîrbeşti aşezate în Banat. Nu este exclus ca unii dintre ei să fi intrat direct (de la sîrbi la români) şi în Oltenia nord-vestică, întrucît populaţii sîrbeşti s-au aşezat şi aici (mai mult în Mehedinţi, mai puţin în Gorj). Mai mult ca sigur însă că majoritatea elementelor lexicale româneşti cu etimon sîrbesc întîlnite în Oltenia nu sînt sîrbisme, ci bănăţenisme. Ele se explică prin extinderea unor izoglose bănăţene dinspre Banat spre nord-vestul Olteniei. Această extindere (cum spuneam la începutul lucrării) trebuie să fi fost ajutată de faptul că nord-vestul Olteniei a făcut parte din Banatul de Severin, cam între 1230—1235 (cînd este creat de regele ungur Andrei al II-lea) şi 1526 (cînd, în urma bătăliei de la Mohács, acest Banat pierde teritoriile sale din Oltenia). În perimetrul unor asemenea graniţe administrative, populaţia românească pendula în mod permanent, dezvoltîndu-se asemănător economic, spiritual şi lingvistic [10].

Constatarea dialectologilor că între graiurile din Banat, sud-vestul Ardealului propriu-zis şi nord-vestul Olteniei există multe note comune este valabilă aşadar şi pentru toponime. Ele se datorează unor factori istorici şi sociali (expuşi pe parcursul lucrării).

Credem că se poate afirma că există o microarie toponimică în care sînt adunate cele trei zone, fapt pe care — mai mult ca sigur — materialul adunat pentru *Dicţionarul toponimic român* îl va confirma. Această microarie este conturată prin prezenţa unor toponime comune, a unor termeni entopici şi a unor apelative care circulă astăzi *(numai* sau *îndeosebi)* în cele trei zone.

[10] Vezi nota 2.

TERMES DIALECTAUX DÉSIGNANT DES FORMES DE RELIEF COMMUNS AU BANAT, AU NORD DE L'OLTÉNIE ET AU SUD-OUEST DE LA TRANSYLVANIE

(Résumé)

L'auteur énumère et met en discussion quelques termes dialectaux désignant des formes de relief communs au Banat, au Nord de l'Olténie et au Sud-Ouest de la Transylvanie. Leur présence dans cette aire s'explique par certaines circonstances historiques, sociales et politiques. Les termes, qui se rapportent dans leur majorité à l'aspect de relief, sont soit hérités du latin ou des préromans, soit empruntés au serbo-croate. Dans l'Olténie ces derniers proviennent en général des parlers banatiens.

Iunie 1982

Universitatea din Craiova
Facultatea de Filologie
Str. Al. I. Cuza, 13

Dicționarul limbii române (DLR), serie nouă, tomul XI, partea a 2-a. Litera **T**. T — **TOCĂLIȚĂ**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982, 376 p.; partea a 3-a. Litera **T**. **TOCĂNA-TWIST**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983, 764 p.

Anul 1983, prin terminarea publicării literei **T** din DLR, a adus lingviștilor români satisfacția apropierii cu încă un pas de realizarea unei vechi și mai mult decît justificate dorințe — publicarea integrală a dicționarului-tezaur al limbii române.

Materialul celor două părți care alcătuiesc această literă (partea a 2-a: T — TOCĂLIȚĂ și partea a 3-a: TOCĂNA-TWIST [1]) a fost redactat și revizuit la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, de către un colectiv de lexicografi cunoscuți de-acum, în general aceiași care au lucrat și la literele **O** și **R** ale acestei mari opere. Consultarea literei **T** dovedește că membrii colectivului care lucrează la DLR, beneficiind de experiența muncii la volumele apărute anterior, reușesc să îmbine două aspecte esențiale: pe de o parte, o înțelegere și o aplicare creatoare a principiilor de lucru care stau la baza unei opere lexicografice și care se oglindesc în probleme de conținut, începînd cu selectarea cuvintelor, schema unui articol, definire etc., iar pe de altă parte, aplicarea riguroasă a normelor tehnice de lucru, operații cu atît mai necesare, cu cît lucrarea, după cum se știe, se redactează în trei centre deferite: București, Cluj-Napoca și Iași; la aceasta se adaugă munca întregului corp de consultanți în probleme de etimologie, ca și îndrumarea redactorilor responsabili ai întregii lucrări. Din această colaborare a rezultat, pe parcursul celor 763 de pagini, ce însumează 9244 de articole de dicționar, o redactare de înalt nivel științific a materialului și o tratare a lui în conformitate cu normele care asigură unitatea întregii lucrări.

Lexicul cuprins în aceste două părți ale volumului al XI-lea nu se diferențiază de cel al altor litere, nici ca etimologie — poate doar prefixele neologice și numeroasele lor derivate să aducă o notă aparte — nici ca extensie a articolelor de dicționar. De aceea, privit în ansamblu, el ridică aceleași probleme pe care le-a cunoscut și redactarea la alte litere din acest dicționar; dincolo de aceasta, fiecare articol în parte constituie un caz particular ca definiție, filiație a sensurilor sau etimologie. Să amintim numai dificultatea de a defini termeni pentru care există una sau numai cîteva atestări, uneori contradictorii, munca de discernere a nuanțelor ce se desprind din citate, evidențierea unor evoluții de sensuri, mai ales la cuvintele mari, plasarea expresiilor, stabilirea variantelor, rezolvarea unor etimologii și vom avea o mult prea sumară enumerare a greutăților, fără îndoială frumos de învins, pe care le presupune munca redactorului. Redactarea, în aceste două fascicole, a unor cuvinte mari ca de ex. TARE, TĂIA, TOT, TRAGE, TRECE, TU, a căror mulțime de sensuri, subsensuri, expresii și variante, extrase din izvoare atît de diferite, încît însăși interpretarea acestora pune în fața cercetătorului un complex întreg de probleme, poate ilustra cu prisosință efortul pe care-l cere din partea lexicografului o atare operație.

Dar munca lexicografului este circumscrisă fișierului pe care îl are. Unele carențe în extragerea materialului fac posibilă fie lipsa din dicționar a unor cuvinte sau forme, fie redarea greșită a unor variante, mai rar a unor cuvinte-titlu. Asemenea lipsuri, existente în orice lucrare de acest gen, nu pot fi puse, în general, pe seama muncii lexicografului, după cum pentru acesta mai există și unele aspecte greu sau imposibil de sesizat prin redactarea și lectura fragmentară ce revine fiecăruia. Dificultăți de acest gen, la care se adaugă greutățile legate de revizuirea imensului material, de corelarea lui, ne vor prilejui cîteva observații și sugestii făcute cu gîndul și din dorința ca o viitoare ediție să poată beneficia de tot ce va rămîne, în timp, ca valabil, din rîndurile care urmează.

În recenzia făcută la prima parte a literei **T**, în LR, XXXII, 1983, nr. 3, p. 264—265, Luiza Seche se referea în special la situația neologismelor în această parte a tomului [2]; majori-

[1] Partea 1 a tomului al XI-lea o constituie litera **Ș**, redactată la Iași.

[2] Ne permitem să atragem atenția că, din seria derivatelor în *-icesc*, pe care autoarea, în mod cu totul justificat le propune printre termenii ce vor trebui să fie incluși în DLR, două trebuie omise: *tipograficesc* și *tiranicesc*, cle fiind date în dicționar.

tatea sugestiilor şi completărilor noastre sînt făcute pe baza materialului ALR I şi ALR II, adesea incomplet sau inexact extras pentru fişierul DLR.

Astfel, la cuvîntul TABACHERĂ, varianta *tabachére*, pl. *tabachére* este atestată nu numai în punctul 194 din ALR I 1544, ci şi în 990. Tot aici, lipseşte varianta *tabachér*, înregistrată în punctul 230, ca răspuns la aceeaşi întrebare din ALR I. TĂRŞUG este atestat, conform DLR, şi în ALR I 544/375, 388; în punctul 375 însă, anchetatorul a notat, de fapt, doar *tărşúc, tărşúcuri*, variantă care nu e atestată la articolul citat. *Tilegúţă*, variantă a lui TELEGUŢĂ, se bazează, între altele, pe atestări din ALR I 893. Din şirul punctelor trebuie omise 269 (unde e notată forma *telegúţă)* şi 578 (în care s-a înregistrat *toligă)* şi introduse 361 şi 576: totodată, la acest cuvînt, la sensul 2. trebuie notată şi sintagma *telegúţa plúgului* din ALR I 893/378, 552, *tilegúţa plúgului* din punctul 350, aşa cum la TELEAGĂ ar fi trebuit să figureze, tot la sensul 2., sintagma *teleága plúgului*, înregistrată în ALR I 893/363. Atestările pentru TESCOVINĂ se pot completa, pentru întrebarea 1719 din ALR I, şi cu punctele 418, 542 şi 748 (aici, de fapt, e varianta *tiscovínă)*, iar cele din ALR II 6347 şi cu punctul 520. În punctul 590 de la întrebarea 1719 s-a înregistrat forma *teşcovínă*, care ar trebui, pe baza acestei atestări şi pe baza celei semnalate de Luiza Seche, în recenzia menţionată, să se constituie variantă. Pentru varianta *tărnáţ* a termenului TÎRNAŢ există atestări şi în harta 234 din ALR II/I. La cuvîntul TOVARĂŞ, varianta *tovăreş* a fost înregistrată în ALR I 1793 şi în punctele 160, 776, iar pluralul *tovăreşi* şi în punctul 885 al aceleiaşi întrebări. Pentru varianta *tovăriş*, din ALR I 1793 nu a fost citat decît punctul 727; în această localitate s-a notat şi un pl. *tovărişi*, care nu e înregistrat în DLR. Aceleaşi forme (sg. *tovăriş*, pl. *tovărişi)* sînt înregistrate şi în punctul 690, care trebuie să completeze atestările. Singularul *tovariş* (cu un pl. *tovărişi* în punctele în care acesta a fost notat) mai apare, ca răspuns la această chestiune, în peste 20 de localităţi (424, 508, 516, 518, 520, 528, 530, 538, 542, 550, 554, 558, 588, 590, 593, 594, 610, 675, 684, 690, 730, 735, 746), majoritatea din Moldova, acesta fiind, probabil, motivul pentru care nu au fost menţionate de dicţionar. Între alte atestări, la cuvîntul TOZĂ figurează şi ALR I 1541/77; în realitate, în acest punct s-a notat doar varianta *tónznă*, care va trebui să figureze şi ea în dicţionar. Articolul Despinei Ursu, citat de Luiza Seche în recenzia menţionată, notează şi forma TRAGICESC, care de asemenea va trebui să fie înregistrată în DLR, ca formă-titlu, TRAGHICESC devenind variantă. La TRICOU figurează varianta *tricău* (ALR SN IV h 1183), care are un pl. *tricáuă*, după care urmează indicaţia *ib.* În realitate, pe harta 1183 acest plural e atestat doar în punctul 130, care, deci, trebuie indicat. La TRIFOI, varianta *trafói* e atestată şi în punctul 109 din ALR I 310, *trifói* şi în punctul 900, iar *trefói* şi în punctul 582, ambele ca răspuns la aceeaşi întrebare de mai sus. Am mai aminti, tot pentru variante, că la TĂLMĂCI e dată şi o atestare din ANON CAR, dar în această lucrare e notat doar un *tălmăciui*, variantă care lipseşte din DLR.

Referindu-ne acum în special la unele forme de plural, menţionăm că la cuvîntul TABAC[2], la alineatul penultim, figurează un pl. (rar, 1.) *tabâcuri*, după care e dată sigla ALR I 1538/259; pe fişa de anchetă din acest punct e notat, însă, pl. *tăbácuri*, sg. *tăbác*. Bazat, cum se pare, pe această unică sursă, pl. *tabâcuri* nu se mai susţine, însă la varianta *tăbác*, care figurează în DLR, va trebui înregistrat, deci, un pl. *tăbácuri*, cu atestarea de mai sus. TELEGUŢĂ are, în dicţionar, doar un plural *telegúţe*; ALR I 893/375 atestă însă şi un plural *telegúţi*. Pluralul *tocormanuri* al substantivului TOCORMAN e susţinut în DLR de atestările: ALR II 5194/334, 346, *ib.* 5258/334, 346, ALR SN I h. 121. Pe fişele de anchetă însă figurează: ALR II 5194/334: *tocomáń*; 5194/346: *tocormán*[u]; 5258/344; *tocormáń*; 5258/346: *tocormánur*[i]; ALR SN I h 121/334: *tocormáń*; *-mánur*[i] şi h 121/346: *tocormán*; *-mánur*[i]. Lăsînd la o parte întrebarea, pe care şi noi ne-o punem, dacă un *ń* în cuvinte de origine maghiară trebuie interpretat *n*, rezultă că atestările pluralului în discuţie trebuie revăzute. TRIHTĂR are şi pl. *trihtere*, atestat în punctul 144 din ALR I 698. Nu ştim ce motive au determinat tratarea în feluri diferite a lui TRIHTĂR faţă de TREGHER, ambele avînd etimoane germane *(Treger, Trichter)* care ar fi presupus unul şi acelaşi reflex al lui *-e-* şi deci o consonanţă atît în problema finalului cuvîntului-titlu cît şi a variantelor lor.

Rămînînd încă în domeniul formelor morfologice, ne întrebăm dacă formele *tanagraua* şi *tanagrale*, care apar în citatele de la TANAGRĂ, n-ar presupune un singular *tanagră*, neatestat de nici un dicţionar.

Pentru că e vorba, acum, de cuvinte-titlu, să spunem aici că poate ar trebui să figureze, printre acestea, şi TABUIZĂ (v. DN), dacă din familia lui sînt date TABU, TABUISTIC, TABUIZARE, ca şi TAHISCÓP (v. DEX) şi altele, dar lista aceasta este foarte relativă. În afară de discuţie este însă necesitatea introducerii lui TIŞCHILEĂŢĂ „pungă de tutun din băşică", ALR II 1544/900.

Şi acum, cîteva observaţii referitoare la sensul unor cuvinte. Un mod greşit de extragere a materialului ALR ce figurează sub întrebarea (directă) 2881 „haiduc" a făcut posibilă crearea nejustificată, la cuvîntul TÎLHAR, a unui subsens al sensului **1.**: ◆ Haiduc. Deoarece prin chestiunea mai sus-citată anchetatorul a urmărit termenul HAIDUC şi sensurile lui, se poate spune (pe baza materialului) despre HAIDUC că însemna şi „tîlhar", dar nu că TÎLHAR ar înregistra şi un sens pozitiv. La această situaţie s-a ajuns în urma neglijării faptului că e vorba de o întrebare directă şi că ceilalţi termeni de pe fişe reprezintă (cel puţin în unele cazuri evidente) glosări ale termenului anchetat, făcute fie utilizînd cuvinte ale informatorilor (vezi fişele din punctele 182, 228, 520), fie o explicaţie a anchetatorului (ca în punctul 514, care, deci, nici nu conţine o atestare a termenului TÎLHAR). Uneori, ca în cazul punctului 574, termenul TÎLHAR nici nu apare pe fişă, alteori el este sinonim pentru HOŢ (vezi punctele 284 sau 386, unde HAIDUC nici nu e înregistrat), iar în alte fişe are un sens greu de precizat (vezi fişele din punctele 250, 260, 272, 353 ş.a.). La cuvîntul TATĂ, sub sensul **I. 7.** figurează expresia *Ca (pe) tatăl nostru* = foarte bine, pe de rost, fără greşeală. Noi credem că era necesară aşezarea, înaintea acestei expresii, a unei sintagme ◇ *Tatăl nostru* = numele unei rugăciuni foarte frecvente în ritul creştin. Aceasta ar fi explicat mai bine proveniența expresiei mai sus-citate. Sub adjectivul TRĂGULITE apare sintagma *pere trăgulite*; ea poate fi definită cel mult prin „(probabil) pere în formă de trăgulă", explicaţia din DLR datorîndu-se unei eronate segmentări a citatului extras din DR I, 360, unde se enumeră soiuri de fructe, fără a se explica. Poate că la TURCHIZĂ trebuia, ca şi la TURCOAZĂ, menţionată valoarea de adjectiv şi, conform normelor, înregistrat un cuvînt TURCHIZ (vezi rezolvarea la TERACOT — TERACOTĂ). Fără îndoială, redactorilor le-au lipsit atestările, dar sensul este cunoscut. Tot din lipsă de atestări unele cuvinte, variante şi sensuri nu figurează în DLR, altele au o arie mai restrînsă decît în realitate. Nu vom da aici exemplele care ne sînt la îndemînă, căci înşiruirea lor nu poate suplini lipsurile existente din cauza nepublicării continue a unor colecţii de glosare regionale.

Vom mai face doar propuneri referitoare la etimologia a două cuvinte. TARÉT, cu etimologia necunoscută, este, credem, o greşită interpretare, în LEX REG, a lui *arét* din expresii ca *într-arétul*... Ne bazăm această observaţie pe materialul oferit de Rodica Orza într-o comunicare făcută la Sesiunea Universităţii din Cluj-Napoca în 1982, referitoare la etimologia cuvîntului ARET. Autoarea citează, cu acest prilej, materialul înregistrat în ALR II 4852, care conţine şi formele: *într-arétul* în punctul 250, *într-áitu* în 95, *în arétu* în 105, 130, 346 şi 812, suficiente pentru atestarea variantei accentologice *arét* şi a arăta că este posibilă greşita segmentare la care ne referim. Pentru TÎRLĂVALĂ considerăm posibil un cf. *tîr la vale*.

Dorind să precizăm, dacă mai este necesar, că observaţiile noastre nu ştirbesc întru nimic meritele unei lucrări de o asemenea amploare, care vine să umple în mod fericit o parte din golul pe care lingvistica noastră încă îl resimte prin lipsa unui dicţionar-tezaur complet, rămînem în aşteptarea celorlalte volume. Abia atunci valoarea acestei opere va putea fi apreciată aşa cum merită un asemenea monument de limbă.

Octombrie 1983

Doina Grecu
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

LUIZA SECHE, MIRCEA SECHE, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1982, 1113 p.

Dicţionarele de sinonime s-au bucurat de mai puţină atenţie din partea specialiştilor, aceasta desigur şi datorită faptului că nu s-a clarificat pe deplin noţiunea de sinonim, în legătură cu ea mai existînd încă păreri diferite şi uneori chiar contradictorii. Dicţionarele explicative existente, în care se indică adeseori sinonimele şi analogiile, au suplinit însă parţial această lacună.

Se cunosc în istoria lexicografiei româneşti doar trei dicţionare de sinonime: *Vocabular de cîteva vorbe sinonime* al lui C. Canella, din 1867, apoi, la o distanţă foarte mare în timp, *Dicţionarul de sinonime*, lucrare colectivă sub redacţia prof. Gh. Bulgăr, apărut în 1972, urmat, în 1978, de *Dicţionarul analogic şi de sinonime al limbii române*, lucrare de asemenea colectivă.

Aceste trei dicţionare, reduse ca proporţii, şi-au propus să răspundă mai ales unor necesităţi de ordin practic, de informare rapidă a cititorului în probleme de sinonimie şi de analogie. *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, elaborat de Luiza Seche şi Mircea Seche şi publicat la Editura Academiei R. S. România în 1982, este mult diferit de cele de mai sus, atît în ceea ce priveşte concepţia generală care a stat la baza elaborării lui, cît şi sub raportul realizării lexicografice. Este vorba de un impozant volum, de 1113 pagini, şi care cuprinde o foarte mare bogăţie de material de limbă: peste 35 000 de cuvinte cu seria lor sinonimică.

Ca lucrare de mare anvergură, ea şi-a propus să identifice relaţiile sinonimice din întregul vocabular al limbii române şi „să pună în lumină bogăţia, diversitatea, originalitatea şi expresivitatea sinonimiei româneşti" (*Prefaţa autorilor*, p. VII). În acest scop autorii au întreprins, cei dintîi, o selectare şi o grupare a sinonimelor în funcţie de sensurile cuvîntului, fiecare sens constituind în mesaj un termen de sine stătător, fapt care a îmbogăţit în mare măsură inventarul lexico-semantic al lucrării.

Problema fundamentală a dicţionarului rezultă, fără îndoială, din accepţia pe care autorii o dau conceptului de sinonimie. Întreaga lucrare, începînd de la adunarea materialului şi pînă la organizarea lui în articole de dicţionar, se bazează pe aceasta. Ea este expusă cu claritate în *Prefaţa autorilor* (p. VIII). O repetăm aici, în esenţă, ca fiind hotărîtoare şi în ceea ce priveşte modul de apreciere a lucrării din partea cititorilor: „Sînt aşadar sinonime toate perechile ori seriile lexicale care, substituite într-un mesaj concret dat, nu alterează conţinutul esenţial al acestuia". Iar „apartenenţa la un stil ori la altul, la o arie geografică sau la alta, la o epocă istorică ori la alta etc. [...] nu poate altera calitatea identităţii semantice ca atare".

Această concepţie a adus cu sine, în mod explicabil, hotărîrea autorilor de a realiza „pe cît posibil, un inventar exhaustiv al relaţiilor sinonimice existente", luînd în considerare „întregul vocabular al limbii române, din toate epocile, regiunile, stilurile şi limbajele speciale", cu unele excepţii nesemnificative.

Pornind la realizarea unei lucrări ale cărei temeiuri sînt, în rezumat, cele expuse în rîndurile de mai sus, autorii au întîmpinat numeroase greutăţi care, după părerea noastră, constau nu atît în lipsa unor opere lexicografice româneşti similare, cum afirmă autorii la începutul prefeţei lor, ci în vastitatea planului rezultat din concepţia expusă.

Selecţionarea şi organizarea în articole de dicţionar a enormei cantităţi de material, ţinînd seamă de toate aspectele (de ordin semantic, istoric, geografic, stilistic etc., amintite de autori), în aşa fel încît cititorul să se poată orienta cu uşurinţă în alegerea celui mai potrivit cuvînt-sinonim de care are nevoie la un moment dat, a constituit, sîntem convinşi, o operaţie care a solicitat în cel mai mare grad nu numai efortul extins pe un însemnat număr de ani, ci mai ales capacitatea, puterea de discernămînt, documentarea, de multe ori cu siguranţă şi intuiţia, întemeiate în mare măsură pe îndelungata experienţă lexicografică a autorilor. De altfel, următoarea frază a acestora confirmă cele afirmate de noi aici: „Dificultăţi enorme au avut de întîmpinat autorii în izolarea sinonimiei figurate de sinonimia proprie...". Şi aceasta este, desigur, numai una dintre dificultăţile întîmpinate.

Fără să le reproşăm autorilor lipsa unui studiu, a unei prefeţe dezvoltate, ne-am fi aşteptat totuşi ca, pe baza acestui imens material, aspectul teoretic al problemei să fie mai nuanţat, să se facă unele precizări şi mai ales exemplificări. Acestea ar fi oglindit procesul de elaborare a lucrării în complexitatea lui, ar fi concretizat rezultatele acestuia şi, în cele din urmă, ar fi evitat multe dintre nedumeririle pe care modul de prezentare a unor perechi sau serii sinonimice le provoacă.

În consultarea cu uşurinţă şi cu rezultatele scontate a dicţionarului, o importanţă deosebită o are structura articolelor, organizarea sinonimelor pe sensuri, ordinea acestora, stabilirea de relaţii între diferitele sinonime pe baza „circuitului închis" etc. Nu putem insista asupra lor; ele sînt expuse de autori şi reflectă — ca şi întreaga lucrare — experienţa cîştigată de ei într-o îndelungată activitate la cele mai importante lucrări lexicografice elaborate la noi în ultimele decenii. Dacă vom face totuşi unele observaţii critice şi vom avea alte păreri cu privire la anumite interpretări ale autorilor, acestea vor trebui privite (şi primite) de ei drept puncte de vedere sub titlu de „discuţii". Iar eventualele greşeli semnalate (există oare dicţionare fără greşeli?) nu vor diminua cu nimic aprecierea valorică a lucrării în ansamblul ei.

Considerăm, în primul rînd, că era necesară o mai strictă selecţie a cuvintelor incluse în dicţionar. Deşi intenţia de a da o lucrare exhaustivă nu poate fi condamnată, se impunea renunţarea la unele cuvinte care, examinate mai atent, se dovedesc a nu fi sinonime nici măcar parţial. Menţionăm, ca exemple, din această ultimă categorie pe *visa* considerat sinonim al lui *jelui*, pe *prinde*, ca sinonim al lui *uza*, pe *face*, al lui *căpăta*. Este vorba, desigur, despre anumite sensuri şi contexte în care cele amintite au fost date ca sinonime. Să ne gîndim însă la nedumerirea pe care, în mod firesc, aceste asocieri o provoacă celui ce le întîlneşte în dicţionar. Cunoscînd atît metodele de lucru cît şi exigenţa şi corectitudinea autorilor în activitatea lor ştiinţifică, nu ne îndoim că ei au „acoperire" pentru exemplele de mai sus. Cu toate

acestea, ţinînd seamă de marea diferenţă semantică dintre sensurile general cunoscute ale acestor cuvinte, credem că includerea lor în dicţionar nu serveşte nimănui, mai ales că cititorilor nu li se indică nici o sursă din care să se convingă de corectitudinea faptelor. Autorii nu au dat nici un fel de indicaţii bibliografice, nici o menţiune despre izvoarele din care şi-au extras materialul şi pe care cititorii să le poată consulta.

În *Îndrumări pentru folosirea dicţionarului* se precizează că lista de cuvinte cuprinde două nivele fundamentale: a) Nivelul de bază, în care sînt incluşi toţi termenii literari ce intră în relaţii sinonimice şi la care se grupează întreaga serie sinonimică, şi b) nivelul trimiterilor (termeni regionali, învechiţi etc.) către corespondentele lor sinonimice de la nivelul de bază. Nu ni se spune însă după ce criterii au separat cuvintele din cele două nivele. Ne punem această întrebare cu atît mai mult cu cît în *Îndrumări* (p. XII) se spune: „Cuvintele-titlu şi sensurile lor precedate de semnul * aparţin fondului neliterar al limbii române *pentru care nu s-au găsit sinonime literare, supraordonate*" (s.n.). Ce înseamnă „nu s-au găsit"? Nu există, ori n-au găsit autorii? Un astfel de cuvînt ar fi, de ex.: *PIPA vb. (reg.) a tăbăci. *(Toată ziua ~ mahorcă)*. Să mai menţionăm aici că fără exemplul din paranteză am cădea într-o nouă nedumerire.

În legătură cu cuvinte de această natură, considerate „regionale", se pune întrebarea (care s-a mai pus, de altfel) dacă poate exista un cuvînt „regional" fără a avea un corespondent „literar". Or, dacă e singurul cuvînt cu care se denumeşte ceva, nu îi conferă aceasta calitatea de literar? În cazul citat aici, PIPA, definit în DLR prin „a fuma (cu pipa)", poate fi considerat ca avînd corespondent literar. Nu ne permite spaţiul să dezbatem această problemă. Ea a fost discutată cu alte ocazii.

Revenind la termenii consideraţi literari, ne vom opri la cîteva exemple care ne-au reţinut atenţia. Reproducem din dicţionar:

ZĂPADĂ s. *(MET.)* nea, ninsoare, omăt. *(A nins şi ~ acoperă cîmpia)*.
OMĂT s. *(MET.)* nea, ninsoare, zăpadă. *(~ ul acoperă cîmpia)*.
NEA s. *(MET.)* ninsoare, omăt, zăpadă. *(~ ua acoperă cîmpia)*.
NINSOARE s. *(MET.)* **1.** (rar) ningere, ninsătură. *(În timpul ~)*. **2.** (concr.) nea, omăt, zăpadă. *(~ a acoperit cîmpia.)*

Articolele sînt clare, toate cele patru cuvinte sînt considerate de către autorii dicţionarului ca literare (aparţin nivelului de bază). La fiecare dintre ele se dau toate celelalte (3) ca sinonime, *ninsoare* avînd şi un sens în plus. Ceea ce surprinde însă e faptul că *nea* (după DLR termen învechit şi regional, folosit mai ales în Transilvania) şi *omăt* (termen popular) au fost puşi pe acelaşi plan cu *zăpadă*, care trebuia să-i subsumeze. În aceeaşi situaţie se află *abdomen, burtă, pîntece,* apreciaţi toţi ca literari şi înregistraţi la nivelul de bază. *Burtă* nu îşi avea locul aici, de vreme ce DA îl apreciază ca vulgar, iar DEX îl consideră popular. Ca şi în cazul precedent, ei trebuiau grupaţi într-un singur articol la cuvîntul *abdomen*.

Spre deosebire de acestea, *ţiţînă*, cuvînt vechi în limbă, cu o arie de răspîndire aproape generală şi cu expresii consacrate ca literare, este tratat în a doua categorie.

Ne folosim de acest exemplu pentru a ne spune părerea şi în legătură cu modul de tratare a regionalismelor, respectiv a trimiterilor în acest dicţionar:

La BALAMA s-au dat ca sinonime „şarnieră, (pop.) ţiţînă (Transilv. şi Maram.), pipă (prin Ban. şi sud-vestul Transilv.), şarc *(~ la uşă)*", iar la *ţiţînă* găsim: „v. BALAMA, RĂDĂCINĂ, ŞARNIERĂ". Atît. Între *balama* şi *şarnieră*, ambii termeni tehnici şi sinonimi, s-a interpus *rădăcină*, despre care, mergînd la locul lui alfabetic, vom găsi că are un sens **2.** „(MED.) (pop.) ţiţînă. *(~ unui furuncul)*". Considerăm că această tehnică, generală în dicţionar şi asupra căreia ni se atrage atenţia în *Îndrumări*, poate genera confuzii, care s-ar fi putut evita eventual prin indicarea sensului la cuvintele polisemantice (în cazul de mai sus la RĂDĂCINĂ) sau prin evidenţierea lui cu alte mijloace grafice (de ex. printr-o menţiune în paranteză, cum s-a procedat la cuvintele din prima categorie).

Tot ca urmare a accepţiei pe care autorii dicţionarului de faţă o dau noţiunii de sinonim considerăm şi faptul că cuvintele *pîrîu, rîu, fluviu, mare, ţîrîină, cişmea* sînt tratate ca sinonime ale lui APĂ. Nu ne permite spaţiul rezervat acestei recenzii să comentăm (şi să combatem) această interpretare. Ne întrebăm doar de ce nu sînt date, în continuare, şi alte unităţi hidrogeografice similare, ca: *lac, ocean, baltă, tău, iezer*.

La ŞIŞTAR se dă ca sinonim, între altele, *bărbinţă*. Nu ştim pe ce s-au întemeiat autorii cînd au consemnat această sinonimie, ştim însă, în mod cert, că cele două cuvinte nu sînt, sub nici un aspect, sinonime. Ele denumesc obiecte diferite (vezi figurile din CADE), cu întrebuinţări diferite. Toate indicaţiile cuprinse în articolele ŞIŞTAR din DLR şi BERBINŢĂ din DA confirmă acest lucru.

S-ar putea da şi alte exemple, s-ar putea semnala lipsa unor sinonime etc., dar nu acestea sînt importante şi nu acesta este scopul recenziei de faţă, ci acela de a semnala şi a pune

în discuţie principalele probleme pe care le ridică *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, întocmit de Luiza Seche şi Mircea Seche, dicţionar care este şi va rămîne cu siguranţă una dintre principalele lucrări ale lexicografiei noastre.

Octombrie 1983

Ioana Anghel şi *Vasile Breban*
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600. Redactor responsabil: GH. BOLOCAN. Colectivul de autori: GHEORGHE BOLOCAN, VIRGIL NESTORESCU, ION ROBCIUC, CORNELIU REGUŞ, ASPAZIA REGUŞ, MILE TOMICI, ION CIOCEA, OLIMPIA GUŢU, CORNELIA POPESCU, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1981, XLI + 369 p.

Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române, elaborat de către Sectorul de slavistică al Institutului de Lingvistică din Bucureşti sub îndrumarea lui Gheorghe Bolocan, şef de sector, este urmarea firească a cercetărilor tot mai intense din ultima vreme a actelor de cancelarie, inscripţii şi însemnări din perioada 1374—1600. Pînă la tipărirea acestui dicţionar, rezultatele altor cercetări au dus la apariţia unor lucrări mai mult sau mai puţin întinse[1], dar importante pentru perioada respectivă.

Colectivul larg de colaboratori care au participat la elaborarea acestui dicţionar a permis studierea unui imens corpus de documente aflate în diferite arhive şi mari biblioteci.

Ne putem da seama de volumul mare de muncă, dacă cercetăm *Lista de documente, însemnări şi inscripţii* de la sfîrşitul lucrării şi dacă la aceasta adăugăm încă un mare număr de documente studiate, care au rămas în afara selecţionării finale.

Dicţionarul cuprinde 1815 cuvinte-titlu (869 nume comune şi 946 toponime şi antroponime), selectarea lor făcîndu-se prin stabilirea funcţionării lor neîntrerupte atît în textele scrise în limba română veche, cît şi în continuare pînă în prezent.

Raportînd *Dicţionarul* (prescurtat DERS), pe care îl prezentăm în rîndurile de faţă, la ultima lucrare de acest fel, DRLV, constatăm că el cuprinde în plus numeroase cuvinte cu atestări timpurii ca *Holm* M 1443 mai 31, *Mateă* M 1451 oct. 17, *Cucui* ŢR 1496 aug. 1, *Heleşteu* ŢR ⟨1496—1508⟩, *Găvan* ŢR ⟨1512—1513⟩ iul. 23 etc.

Analizînd doar un singur cuvînt-titlu, spre exemplu *Deal*, observăm că în DERS prima atestare apare într-un document din Moldova la anul 1392 mart. 30, spre deosebire de DLRV unde prima atestare şi singura este la 1514 apr. 3 în Ţara Românească, deci cu 122 de ani mai devreme; în perioada dintre cele două atestări, cuvîntul *Deal* a fost înregistrat în 43 de documente.

Un număr însemnat de articole din DERS au atestări mai vechi faţă de cele din DLRV.

DERS-ul este alcătuit din *Cuvînt înainte, Introducere, Sigle bibliografice, Abrevieri, Dicţionar, Anexă (elemente de morfologie), Lista de documente, însemnări şi inscripţii* şi, în sfîrşit, *Lucrări consultate.*

Aşa după cum se arată în *Introducere*, în *Dicţionar* „sînt atestate fapte de istoria limbii române, din domeniul vocabularului, gramaticii, foneticii şi graficii în care apar elemente româneşti" (p. VII); citatele ilustrative au fost redate fidel, respectîndu-se toate particularităţile textului.

Dicţionarul propriu-zis cuprinde: *A. Cuvinte comune, B. Antroponime, C. Toponime.* Cuvîntul-titlu este reprezentat fie printr-un cuvînt comun, antroponim şi toponim, fie numai prin antroponim sau numai prin toponim (cele fiind însemnate cu *). Numele de persoană şi de loc furnizează indirect informaţii preţioase privind existenţa în limbă a unor cuvinte comune anterioare acestora.

Cele mai frecvente cuvinte comune sînt cele care se referă la organizarea de stat şi organizarea administrativă a teritoriului, armată, organizarea fiscală, relaţii de proprietate, unităţi de măsură, profesii, meserii, comerţ, mărfuri, obiecte de uz casnic, organizarea bisericii etc.

[1] Vezi D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946; Lucia Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV şi XV*, Bucureşti, 1971; G. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi (Sfîrşitul sec. X — începutul sec. XVI)*, (DLRV), Bucureşti, 1974.

Dicţionarul cuprinde cuvinte care nu au fost înregistrate pînă în prezent în literatura de specialitate (lexicografică), cum ar fi *măngănar* „giuvaergiu", *canatnic* „paharnic" < reg. *canată* „căniţă", *butuşar* „cizmar", sau cuvinte cu sensuri necunoscute, ca *desagă* „fişie de pămînt care împarte în două o proprietate", *meleag* „hotar, graniţă, mejdină", *plasă* „proprietate" ş.a.

Dacă ne referim la cuvintele-titlu care desemnează nume proprii de locuri (toponime), constatăm că marea lor majoritate provin din termeni geografici româneşti, de obicei de factură populară, care s-au impus în limbă cu mult înaintea apariţiei toponimului respectiv.

În privinţa articolelor de dicţionar care desemnează nume de persoană (antroponime), acestea au la bază în majoritatea lor porecle, defecte fizice, ocupaţii, nume de obiecte, de plante, de animale etc.

Cuvîntul-titlu este urmat de indicaţia gramaticală, de sensul în limba rusă şi limba franceză şi apoi de materialul ilustrativ redat în ordine strict cronologică, începînd cu forma din cel mai vechi document, cu indicarea documentelor din care a fost extras.

Dicţionarul propriu-zis este urmat de *Anexă*, care evidenţiază elementele de morfologie cele mai frecvente. Avîndu-se în vedere numărul mare de elemente gramaticale româneşti, în această parte a lucrării se analizează amănunţit aceste elemente *(A. Articolul enclitic* şi *B. Desinenţele)*.

În finalul lucrării se află *Lista de documente, însemnări şi inscripţii* din Moldova (M) şi Ţara Românească (ŢR), ordonată cronologic, ea cuprinzînd documente, inscripţii şi însemnări citate în *Dicţionar*, indicîndu-se data (anul, luna şi ziua), depozitul unde se păstrează originalul sau fotocopia documentului. În cazul în care originalele actelor nu au fost accesibile din diferite motive, faptele de limbă au fost extrase din reproduceri publicate în ediţii şi reviste, specificîndu-se sursa.

Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române, care reprezintă un prim volum dintr-un studiu amplu (al doilea volum va cuprinde material lexical slav), este o lucrare deosebit de importantă pentru specialiştii din domeniul istoriei limbii, slavisticii şi onomasticii, lexicografiei şi lexicologiei, punînd la îndemîna celor interesaţi un bogat material lexical (cuvinte comune, toponime şi antroponime), extras din documente originale (nu după ediţii).

Cuvintele româneşti au fost redate fidel, respectîndu-se toate particularităţile textului, fără a se altera într-o formă sau alta grafia originară, ceea ce măreşte încrederea specialiştilor, cu atît mai mult cu cît toate formele pot fi controlate uşor ca urmare a listei tuturor documentelor de la sfîrşitul lucrării.

Faptul că în *Dicţionar* apar cuvinte româneşti foarte vechi schimbă aspectul viitor al unor lucrări lexicografice, care vor fi obligate să ţină seama de acest lucru.

Demn de remarcat este că lucrarea de faţă poate fi accesibilă şi specialiştilor străini din domeniul limbilor romanice şi slave, prin aceea că articolele de dicţionar sînt glosate în limba rusă şi în limba franceză.

Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române elaborat de Colectivul de slavistică al Institutului de Lingvistică din Bucureşti este o lucrare serioasă, care poate servi drept bază pentru întreprinderea unor numeroase studii de specialitate, deoarece el cuprinde multe materiale inedite.

Aprilie 1983

Ion Penişoară
Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret, 12

DACOROMANIA. Bibliografie. Coordonatori: IOAN PĂTRUŢ, VASILE BREBAN. Autori: IOANA ANGHEL, VASILE BREBAN, ELENA COMŞULEA, DOINA GRECU, DOINA NEGOMIREANU, FELICIA ŞERBAN, EMILIA TODORAN, MARIA ANA VARTIC, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, 852 p.

Înfiinţînd Muzeul Limbii Române, odată cu organizarea Universităţii româneşti din Cluj, în 1919, S. Puşcariu a pus bazele unei ample şi bogate activităţi ştiinţifice, dezvoltată de lingviştii şi filologii clujeni şi de alţi specialişti din noul centru universitar românesc, a căror activitate avea tangenţă cu filologia. Gruparea înjghebată la Muzeul Limbii Române, în jurul marelui lingvist, avea să devină, mai apoi, ceea ce se numeşte, de obicei, şcoala lingvistică

clujeană. Elaborarea în cadrul Muzeului a unor lucrări fundamentale pentru cultura română, sub conducerea lui S. Puşcariu, ca *Dicţionarul limbii române* (al Academiei) şi *Atlasul lingvistic român*, precum şi numeroase lucrări, studii şi articole publicate de lingviştii clujeni, au impus Clujul, în perioada interbelică, drept cel mai important centru lingvistic din ţară. Activitatea lui a fost cunoscută şi apreciată în străinătate.

„Dacoromania" a fost concepută ca buletin al Muzeului Limbii Române, cu profil de anuar. Între 1921 şi 1948 au apărut 11 volume, dintre care două (volumele IV şi X), în două părţi, însumînd un număr de 9050 de pagini. Volumele I—IX au apărut sub direcţia lui S. Puşcariu, volumul X, sub îngrijirea unui comitet de direcţie, din care au făcut parte: G. Giuglea, Şt. Paşca, E. Petrovici, Al. Procopovici şi S. Puşcariu, iar volumul XI, sub direcţia lui Şt. Paşca şi E. Petrovici.

Colaboratorii publicaţiei au fost, cum e firesc, în primul rînd lingviştii şi filologii clujeni, cărora li s-au alăturat şi alţi cercetători din Cluj, cu toţii fiind „membri" ai Muzeului Limbii Române („muzeişti", cum li se spunea): S. Puşcariu, V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan, G. Giuglea, Al. Procopovici, C. Lacea, G. D. Serra, G. Kisch, E. Petrovici, S. Pop, Şt. Paşca, D. Macrea, C. Diculescu, Gh. Oprescu, Al. Borza, S. Dragomir, R. Vuia, V. Bologa, C. Daicoviciu, I. I. Russu, I. Breazu, D. Popovici, I. Muşlea, N. Georgescu-Tistu, G. Kristóf ş.a. Avînd un caracter deschis, în revistă au publicat oameni de ştiinţă şi din alte centre ştiinţifice ale ţării: V. Grecu, E. Herzog, P. Cancel, I. Iordan, Gr. Nandriş ş.a. Printre colaboratori se găsesc şi cîteva personalităţi marcante ale romanisticii europene: W. Meyer-Lübke, L. Spitzer, C. Tagliavini şi P. Skok.

La început, „Dacoromania" a avut un profil lingvistic şi filologic, în sensul restrîns al cuvîntului. Pe parcurs, ea şi-a lărgit profilul, cuprinzînd şi contribuţii de literatură română, folclor şi literatură comparată. Foarte dezvoltată este rubrica recenziilor, ceea ce dovedeşte străduinţa colaboratorilor de a se ţine la curent cu noile apariţii în domeniul lingvistic, filologic şi literar. Originală şi mult preţuită, între articol şi recenzie, se impune o fi semnalată *Pe marginea cărţilor*, rubrică introdusă în volumul IV_2 şi menţinută pînă în volumul IX, al cărei titular a fost S. Puşcariu. Să mai adăugăm că, începînd cu volumul II, „Dacoromania" publică, din iniţiativa şi prin grija redactorului ei, bibliografia periodicelor româneşti, deosebit de utilă atît pentru cercetările lingvistice, cît şi pentru cele literare. În ultimele două volume se publică doar bibliografia lingvistică.

În cele 11 volume ale „Dacoromaniei" este cuprinsă o mare bogăţie de informaţii, privind istoria limbii române şi a altor limbi, dialectologia română, fonetica, fonologia, morfologia şi sintaxa, lexicologia, toponimia şi antroponimia, în primul rînd românească, literatura română, folclorul românesc, literatura comparată etc. Orientarea în această imensitate de date ştiinţifice a devenit anevoioasă. De multă vreme se simţea nevoia facilitării muncii de documentare în problematica atît de complexă a revistei. Bibliografia „Dacoromaniei", recent apărută, vine să umple un gol în documentarea ştiinţifică şi în valorificarea uneia dintre publicaţiile cele mai valoroase din cultura română, în perioada interbelică.

Autorii au găsit modalităţi adecvate pentru clasificarea materialului. Criteriul de bază este dat de natura problemelor şi, în al doilea rînd, de felul limbilor. În cadrul fiecărei subdiviziuni, materialele sînt orînduite în ordinea alfabetică a autorilor. Este de apreciat faptul că studiile, articolele, recenziile etc. sînt lapidar rezumate şi, de asemenea, că se fac trimiteri de la un compartiment la altul.

Cea mai mare parte din lucrare este ocupată de indicii revistei: indice de materii (p. 183—208), indice de autori (p. 209—317) şi indice de cuvinte şi afixe (p. 318—848), în care sînt cuprinse şi antroponimele, toponimele şi zoonimele.

O lucrare de acest fel, desigur, ar putea fi amendată în probleme de amănunt. E posibil ca ordinea domeniilor la care aparţin contribuţiile publicate în revistă să nu primească adeziunea tuturor. S-ar putea pune sub semnul întrebării necesitatea separării articolelor mărunte de studii. De asemenea, ar fi posibilă observaţia că nu s-a optat întotdeauna pentru cele mai bune soluţii în încadrarea studiilor într-un compartiment sau altul. Ar fi fost util să se publice lista colaboratorilor sau, dacă nu, să se fi scos în relief numele lor, prin caractere tipografice deosebite, în indicele de autori. Cartea s-ar fi pretat a fi ilustrată (foi de titlu ale unor volume, eventual cu semnătura colaboratorilor, pagini de manuscris, fragmente din corespondenţa redacţiei, tabloul „muzeiştilor" din 1937, aprecieri asupra revistei etc.). Dar ceea ce interesează înainte de toate este posibilitatea de informare a cercetătorului şi aceasta există (sperăm cît se poate mai exactă). De aceea toate aceste posibile observaţii şi sugestii nu scad valoarea reală a lucrării.

Beneficiarii, cercetătorii de astăzi şi cei viitori, le sînt şi le vor fi recunoscători tuturor celor ce au ostenit pentru realizarea acestui foarte util instrument de documentare, care încheie, cum se cuvenea, seria volumelor renumitei publicaţii clujene.

Octombrie 1983

Romulus Todoran
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

GEORGE GIUGLEA, *Cuvinte româneşti şi romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie.* Ediţie îngrijită, introducere, bibliografie şi indice de FLORENŢA SĂDEANU, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, 384 p.

Cartea însumează, postum, unele din cele mai reprezentative studii ale romanistului clujean George Giuglea. Lectura ei ne-a oferit plăcutul prilej al unor reflexii, ce-i drept sumare, asupra concepţiei lingvistice şi a metodei de cercetare a autorului.

Fondul concretei sale iniţieri în modul de viaţă tradiţional al poporului român, cîştigat încă din primii ani ai vieţii, avea să-l îmbogăţească mai tîrziu prin studiul aprofundat al etnografiei şi folclorului nostru. Pe de altă parte, prin cultura sa de specialitate a ajuns să posede temeinice cunoştinţe privind limbile şi civilizaţiile antice şi moderne, în primul rînd ale celor romanice.

Întreaga sa formaţie spirituală l-a determinat să se consacre, cu rară pasiune, cercetării unora din cele mai importante şi mai controversate probleme ale istoriei limbii (în special ale lexicului) şi poporului român. Plecînd de la împrejurările particulare ale formării limbii şi poporului nostru, de la condiţiile de dezvoltare ale acestui popor în perioada mai îndepărtată a istoriei sale, George Giuglea era convins că „pentru o mie de ani de lipsă de documente scrise, cultura poporului cată să fie descifrată în cea mai mare parte prin limbă, care păstrează în chip firesc urme din elementele spiritului nostru străvechi" (p. 184).

Bun cunoscător al culturii materiale şi spirituale, ca şi al graiurilor populare, a relevat, în mod concret, utilitatea şi necesitatea cercetării civilizaţiei şi culturii noastre tradiţionale şi, implicit, a permanenţei poporului român la nord de Dunăre cu ajutorul lexicului popular şi al toponimiei, ea însăşi în covîrşitoare majoritate de factură populară.

Prin propria sa experienţă, era convins că pentru o cît mai eficientă cercetare de acest fel se impune o cunoaştere adecvată nu numai a limbii, ci şi a modului de viaţă popular. De aceea ţine să sublinieze „principiul, desconsiderat uneori de lingvistică, al pătrunderii vieţii poporului, fără de care cercetările noastre ies, cum se întîmplă adeseori, lapidare şi seci. Profunzimile nevăzute şi elementele depărtate, în timp, ale unei limbi, apar mai clare dacă putem adînci, studiind viaţa omului şi a naturii înconjurătoare" (p. 45).

Pe această cale, conştient de strînsa legătură dintre istoria cuvintelor pe de o parte şi cea a obiectelor şi noţiunilor pe de altă parte, el a devenit, în teorie şi practică, unul din cei mai fervenţi adepţi ai metodei „cuvînt şi lucru" *(Wort und Sache)*. Între altele, semnificative în acest sens sînt studiile *Cuvinte şi lucruri* (p. 41—111), *Crîmpeie de limbă şi viaţă străveche românească* (p. 119—172), *Elemente pentru a cunoaşte istoria formării limbii şi poporului român* (p. 191—199) etc.

Întrucît explicarea prin lexic a istoriei unui element de civilizaţie şi cultură românească găseşte un sprijin firesc şi obligatoriu în confruntarea unor fapte identice sau similare din alte domenii romanice, în cercetările sale George Giuglea a recurs pe scară largă la procedeul comparării limbii române cu „limbile surori". Pe de altă parte, receptiv la orientările noi apărute în lingvistică, nu a ezitat să aplice şi preceptele geografiei lingvistice. „În absenţa textelor medievale — scria el — trebuie să recurgem la procedeele metodei comparative, metodă ajutată de geografia lingvistică. Astfel, [...] aplicînd normele impuse de ariile geografice, ajungem să fixăm punctul de plecare al faptelor lingvistice studiate" (p. 260—261).

Se înţelege că primul pas în cercetarea lexicologică îl constituie precizarea etimologiei cuvintelor. După George Giuglea, etimologia nu trebuie să aibă însă un scop în sine: „preocuparea lingvistului nu trebuie să se oprească [...] numai la stabilirea etimologiei propriu-zise, oricît de importantă şi de grea ar fi aceasta, ci să caute toate legăturile ce le poate avea un cuvînt cu viaţa popoarelor" (p. 109). În ceea ce priveşte însăşi stabilirea etimologiei, este necesar să se acorde atenţia cuvenită faptelor semantice, în special metaforei: „toţi lingviştii

sînt convinşi astăzi că istoria multor cuvinte se creează prin metafore; astfel că etimologia trebuie să recurgă cît mai des la acest instrument pentru a lămuri semantismul unui cuvînt. În acest efort, cele mai mici nuanţe de sens pot produce scîntei care să lumineze legăturile devenite obscure între diversele fapte ale evoluţiei de sens a cuvintelor" (p. 237). Demnă de reţinut este, pe de altă parte, şi observaţia că, pe un plan mai general, aceleaşi fapte semantice „pot sugera diferite probleme de estetică lingvistică (metafore, comparaţii etc.)" *(ibidem)*.

O deosebită valoare practică are preceptul după care cuvintele studiate prin aplicarea metodei „cuvînt şi lucru" nu trebuie cercetate izolat, ci „pe compartimente etnolingvistice", adică în contextul sferelor semantice, context determinat de însăşi realitatea etnologică la care ele se referă (cf. p. 197). Iar aceste compartimente etnolingvistice, a căror cercetare George Giuglea nu numai că o preconiza ci, în bună parte, a şi efectuat-o de-a lungul întregii sale vieţi, sînt deosebit de variate. Se poate spune că, practic, ele vizează aproape întregul univers al vieţii tradiţionale a poporului nostru: de la corpul şi spiritul („sufletul şi mintea") uman, la casă şi familie, de la floră şi faună la vechile şi variatele ocupaţii (agricultură, păstorit, morărit, dogărit şi piuărit, vînătoare şi pescuit, apicultură, industrie casnică, minerit şi metalurgie etc.) şi pînă la tradiţii şi obiceiuri. De reţinut este, de asemenea, dubla valenţă a cercetărilor de acest fel, efectuate de autor. Pe de o parte ele definesc îndeaproape termenii şi elementele de civilizaţie şi cultură (ca importanţă, origine, arie de răspîndire etc.), iar pe de alta (prin mijlocirea sensurilor figurate, a expresiilor şi proverbelor) relevă modul în care, prin ponderea şi vechimea lor, aceste elemente au fost „transfigurate" în spiritualitatea românilor (cf., pentru toate acestea, numeroasele menţiuni de la p. 5—8, 186—197, 243, 265 etc.).

Numeroasele cuvinte dacoromâneşti de care s-a ocupat, urmînd să le precizeze etimologia şi semnificaţia istorico-socială, aparţin elementului latin, autohton, preroman, vechi grecesc şi germanic. Un merit de netăgăduit al lui George Giuglea în această întreprindere este de a fi avut curajul să abordeze problema originii unor cuvinte considerate, din acest punct de vedere, ca obscure sau nesigure. Remarcăm, în acest sens, unele din etimologiile, juste după părerea noastră, ca *a dărîma* (< lat. **deramare)*, *lamură* (< lat. **lamula* = *lamina)*, *a strecura* (< lat. *stercorare)*, *troian* (< baza preromană **trogiu*, **troju* + suf. *-an)*, *fără* (< germ. *fara)* etc. Dacă este adevărat că nu toate soluţiile etimologice propuse de G. Giuglea au fost acceptate, tot pe atît de adevărat este că, pînă astăzi, pentru multe din ele n-au fost găsite altele, sigure: cf., în această privinţă, şi cele arătate de I. I. Russu *(Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică*, Bucureşti, 1981, p. 61, 270, 272, 281, 323, 364, 412 etc.) în legătură cu unii termeni consideraţi de origine autohtonă *(brînduşe, brînză, butură, grapă, muşat, urdă* etc.). Oricum, faptul este apreciabil, el deschizînd calea discuţiilor şi, implicit, perspectiva altor soluţii (cf. şi S. Puşcariu, în DR, III, 1923, p. 774—775).

Scrutînd opera ştiinţifică a lui George Giuglea, este lesne de observat că, pe lîngă o concepţie lingvistică dominată de un permanent ataşament faţă de cultura materială şi spirituală populară, ca se caracterizează, deopotrivă, prin contribuţii originale la studiul istoriei limbii şi poporului român. Enumerîndu-le succint, trebuie menţionate aici, între altele, clarificarea unor aspecte majore ale influenţei substratului traco-dac şi ale elementelor preromane şi vechi greceşti, conturarea mai pregnantă a locului limbii române între limbile romanice, cunoaşterea mai apropiată a evoluţiei istorice a unor străvechi ocupaţii (în special, a păstoritului), ca şi dovedirea cu argumente lingvistice şi toponimice a permanenţei poporului român la nord de Dunăre.

Pentru toate acestea, publicarea *Cuvintelor româneşti şi romanice* reprezintă o aşteptată restituire, ştiinţifică şi culturală, acum, în pragul împlinirii a 100 de ani de la naşterea romanistului George Giuglea.

Octombrie 1983

Mircea Homorodean
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

GRIGORE RUSU, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, 204 p.

Cartea, la origine teză de doctorat a autorului, constituie o binevenită sinteză privind fonetica şi fonologia graiurilor dacoromâne în ansamblul lor, prima de acest gen în dialectologia noastră. Ea are la bază un material dialectal bogat, extras din volumele publicate şi

din arhiva ALR şi a atlaselor lingvistice pe regiuni sau culeş direct pe teren în numeroase cercetări întreprinse de autor în diferite zone ale ţării. Se valorifică astfel o vastă experienţă dobîndită de Grigore Rusu pe parcursul a peste 25 de ani dedicaţi cercetării graiurilor populare, fie ca redactor al ALR, fie ca anchetator şi autor, în colaborare, al ALRR — *Maramureş*, al NALR — *Transilvania* (al cărui coordonator este) şi al unor monografii dialectale, fie ca autor al unor temeinice studii şi comunicări de dialectologie, fonetică, fonologie şi istoria limbii, publicate în revistele de lingvistică.

Colaborator apropiat al lui E. Petrovici, Grigore Rusu aderă printre primii la teoria corelaţiilor de timbru în consonantismul limbii române, pe care o aplică cu succes în studiul fonologic şi morfologic al graiurilor populare, o susţine cu noi argumente şi îi aduce unele nuanţări sugerate de faptele dialectale studiate, contribuind astfel, vreme de peste două decenii, la stimularea interesului pentru dezbaterea problemelor esenţiale de fonetică şi fonologie ale limbii române, provocată de apariţia noii teorii.

Se ştie că teoria susţinută de E. Petrovici, pe care se axează cartea lui Grigore Rusu, a fost acceptată numai de către unii dintre ceilalţi lingvişti. Dar, după cum afirma A. Avram cu prilejul comemorării lui E. Petrovici la 75 de ani de la naştere, „dacă sîntem de acord că aceeaşi realitate lingvistică poate fi descrisă în două sau mai multe feluri şi apreciem calitatea unei descrieri fonologice în funcţie de coerenţa ei, dacă inventarul de foneme obţinut se dovedeşte cel puţin la fel de adecvat ca şi cel rezultat din alte descrieri, cînd se pune problema de a-l lua ca punct de plecare în prezentarea morfologiei, teoria corelaţiilor de timbru nu poate fi apreciată decît favorabil, chiar de adversarii ei" (SCL, XXV, 1974, nr. 5, p. 513). Dimpotrivă, folosirea unor sisteme diferite nu constituie un impediment în realizarea unor bune descrieri, căci aceeaşi realitate fonetică, bine surprinsă, poate fi transpusă cu uşurinţă dintr-un sistem în altul (cf. E. Petrovici, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 4).

În ciuda interesului, mai accentuat în ultimii ani, pentru aspectul fonologic (aproape toate monografiile dialectale conţin subcapitole cu observaţii fonologice), dispunem încă de puţine date pentru descrierea complexă şi completă a fonologiei graiurilor limbii române. Plecînd de la analiza sistemelor fonologice ale cîtorva graiuri izolate — elaborate de însuşi autorul acestei cărţi (graiul bistriţean, un grai din Muntenia etc.) sau de alţi colaboratori ai lui E. Petrovici: un grai din sudul Banatului (Petru Neiescu), graiul tecucean (E. Petrovici şi I. Stan) etc. —, Gr. Rusu îşi extinde cercetarea asupra foneticii şi fonologiei întregului grup de graiuri dacoromâne. Întreprinderea ar putea părea prematură atîta timp cît lipsesc descrierile fonologice amănunţite pentru fiecare grai în parte. Dar, cum aceasta ar fi o acţiune de lungă durată, nu înseamnă „că trebuie neapărat să renunţăm la orice încercare de a prezenta trăsăturile caracteristice comune ale fonologiei graiurilor româneşti" (vezi E. Petrovici, în CL, IV, 1959, p. 177), căci existenţa unei lucrări cu caracter general, de referinţă, stimulează, de regulă, cercetările ulterioare.

Materialul supus analizei este structurat în două capitole ample care cuprind mai multe subcapitole destinate sunetelor şi fonemelor vocalice şi consonantice, grupate de obicei după unele din trăsăturile lor comune, sau unor fenomene fonetice caracteristice mai multor sunete şi foneme.

În primul capitol, *Vocalismul* (p. 25—72) sînt cercetate nuanţele vocalice notate în atlasele lingvistice (p. 25—34), vocala [ă] în poziţie protonică (p. 34—42), vocalele [o̯], [e̯], [ă̯] (p. 42—58), statutul fonologic al vocalelor (p. 58—68). Nuanţele vocalice sînt urmărite exhaustiv, sub diverse aspecte (contextele care le determină, răspîndirea, statutul lor fonologic în unele graiuri etc.), în funcţie de locul de articulare şi de gradul de apertură.

În capitolul următor, *Consonantismul* (p. 73—189) sînt luate în discuţie diferite grupuri de consoane: labialele [p], [b], [m], [f], [v] (p. 92—124), dentalele [t], [d], [n] (p. 124—136), [s], [z] şi semioclusiva [ţ] (p. 137—154), fricativele [ş], [j] (p. 154—163), oclusivele palatale [k̑], [g̑] (p. 163—168), africatele [ĉ], [ĝ] (p. 168—178), lichidele [l], [r] (p. 178—187), sau unele fenomene ce caracterizează consonantismul în general: consoanele palatalizate, muiate (dorsopalatale) şi corelaţia de palatalizare (p. 78—80), consoanele finale labializate, ariile de răspîndire şi problema dispariţiei labializării (p. 80—92). În ce priveşte palatalizarea consoanelor, autorul susţine că din punct de vedere fonologic nu există nici o diferenţă între consoanele muiate ale graiurilor din Transilvania şi cele uşor palatalizate ale graiurilor din Muntenia (p. 79), iar referitor la labializarea consoanelor în poziţie finală absolută constată existenţa a două zone de tranziţie: una „în care labializarea se mai păstrează doar într-un număr mic de cuvinte" (p. 92) şi îndeplineşte un rol morfologic, alta „în care labializarea se află în stare latentă" (p. 93).

După examinarea detaliată a tuturor sunetelor din graiuri, înregistrate în atlasele lingvistice, a extensiunii lor geografice şi a transformărilor pe care le-au suferit în decursul evoluţiei graiurilor, autorul precizează statutul lor fonologic, locul lor în sistem, pentru ca, la

sfîrşitul fiecăruia dintre cele două capitole mari, să stabilească, prin compararea sistemelor descrise, diasistemul vocalic (p. 69—72) şi, respectiv, cel consonantic (p. 187—189).

Alături de un capitol introductiv (p. 18—24) şi unul, foarte restrîns, de concluzii (p. 190—192), o bibliografie selectivă de circa 190 de titluri, 18 hărţi interpretative şi sintetice întocmite pe baza materialului ALR, cele mai multe referitoare la tratamentul unor consoane, un indice de autori citaţi şi un rezumat în limba franceză (p. 197—202) completează aparatul ştiinţific al cărţii.

Se remarcă perspectiva largă de abordare a fenomenelor discutate, îmbinarea reuşită pe care Grigore Rusu o realizează între fonetică, fonologie şi morfologie. Sunetele şi fonemele sînt analizate în interdependenţa lor complexă, semnalîndu-se atît faptele care tind să strice, cît şi cele compensatoare, care tind să refacă echilibrul sistemului fonologic. Sînt relevate atît trăsăturile fonetice şi fonologice care asigură unitatea graiurilor dacoromâne, cît şi deosebirile dintre ele.

În explicarea cauzelor schimbărilor fonetice, Grigore Rusu se conduce cu consecvenţă după principiul că acestea trebuie căutate în primul rînd în interiorul limbii, în tendinţele interne de dezvoltare a acesteia, fără să excludă însă întru totul „posibilitatea ca un fenomen rezultat dintr-o tendinţă structurală internă să fi fost întărit de existenţa unei tendinţe sau a unui fenomen identic în limbile cu care unitatea dialectală respectivă a intrat în contact" (p. 24), influenţele externe putînd, prin urmare, să favorizeze, cu rol de catalizator, anumite transformări fonetice, dar nu să le determine.

Dintre celelalte concluzii generale pe care autorul le desprinde în urma cercetării sale, mai menţionăm:

— repartiţia dialectală a graiurilor dacoromâne stabilite pe baze fonetice şi lexicale „nu se confirmă pe plan fonologic" (p. 190), căci ariile fonologice sînt, uneori, diferite de cele fonetice şi lexicale.

— în privinţa vocalismului, graiurile dacoromâne formează trei grupuri, după diferite caracteristici ale fonemelor consonantice, patru grupuri, iar în funcţie de existenţa celor două corelaţii de timbru, două grupuri.

— graiurile suferă o evoluţie inegală, dar „nu se poate susţine, şi chiar dacă se face acest lucru e greu de dovedit, că un grai este mai arhaic decît altul" (p. 191).

Mulţimea aspectelor de fonetică şi fonologie a graiurilor ce se cer interpretate şi elucidate depăşeşte însă sfera de cuprindere a cărţii prezentate. Autorul însuşi menţionează că „multitudinea şi complexitatea problemelor privitoare la structura fonologică a graiurilor noastre regionale limitează posibilitatea aprofundării unor fapte caracteristice graiurilor de tranziţie" (p. 23).

Interpretările date unor fenomene nu coincid întotdeauna cu ale altor lingvişti care s-au ocupat de aceleaşi probleme. Chiar dacă admitem, împreună cu autorul, că „unele fenomene lingvistice se pretează de obicei nu la o singură, ci la mai multe posibilităţi de interpretare" (p. 24), anumite soluţii propuse necesită găsirea unor noi argumente.

Este, desigur, firesc şi mult mai uşor de presupus şi de crezut că, spre exemplu, unui sunet întîlnit în sincronie pe o anumită arie, care are un corespondent identic într-o fază mai veche de evoluţie a limbii (ca, de exemplu, pronunţarea [a] pentru [ă] în poziţie protonică) este un fapt de continuitate şi nu o revenire la forma iniţială. Dar în istoria graiurilor se mai întîlnesc asemenea reveniri, menţionate chiar de către autor cu ocazia discutării altor sunete: despre *ş* palatalizat în unele graiuri dacoromâne, se afirmă că „a rămas sau a *redevenit* (s.n.) palatală" (p. 160), „şi-a păstrat sau şi-a *recăpătat* (s.n.)" (p. 155) caracterul palatal.

Între argumentele aduse pentru susţinerea caracterului arhaic al unor fenomene ([a] pentru [ă] protonic, [te], [de] pentru [t^{i}e], [d^{i}e] etc.) este invocat şi cel al existenţei altor fenomene fonetice vechi în ariile respective (fără să fie vorba — precizăm — de aceleaşi arii): „fenomenul se întîlneşte tocmai în regiunile în care se păstrează şi alte fenomene vechi" (p. 39), „la această concluzie ne conduc o serie de fenomene fonetice vechi, existente numai în aceste graiuri" (p. 133). Puterea argumentului este atenuată însă de concluzia de ordin general la care ajunge autorul (vezi mai sus), potrivit căreia „în toate graiurile se întîlnesc atît fenomene arhaice cît şi inovaţii" (p. 24, 191).

Afirmaţia „Nu au perechi în seria palatală [...] velarele [k], [g] *în toate graiurile*" (s.n.) (p. 188) contrazice constatarea de la p. 164 referitoare la graiurile din Banat: „consoanele velare [k], [g] nu şi-au contopit locul de articulare cu cel al lui iod, ci au preluat de la acesta doar o parte din timbrul său palatal, pe care îl păstrează, iar [^{i}] notat sus la „umărul" velarei reprezintă timbrul palatal al acesteia". Mai adăugăm că, în Banat, [k^{i}] palatalizat distinge şi forme gramaticale: [usc] (ind. prez. 1) — [usk^{i}] (ind. prez. 2).

Prin constatările de amănunt de mai sus nu dorim nicidecum să diminuăm valoarea vreuneia din opiniile susţinute de autor, ci doar să ilustrăm ideea că lucrarea incită la discuţii, constituind un punct de plecare pentru alte cercetări viitoare, de detaliu sau de sinteză.

Scrisă într-un stil limpede, simplu, despovărat de prea multe trimiteri şi localizări, cartea prezentată, una dintre cele mai serioase contribuţii la cunoaşterea graiurilor noastre, poate fi consultată cu real folos atît de către specialişti în fonetică, fonologie, morfologie şi dialectologie, cît şi de către toţi cei ce doresc să se iniţieze în problematica studierii fonologiei dialectale.

Noiembrie 1983

Ioan Faiciuc
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

MIHAELA MANCAŞ, *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, 338 p.

Studiile consacrate limbajului poetic al secolului al XIX-lea, fie că l-au privit în opoziţie cu alte limbaje, fie că au avut ca scop o cercetare a particularităţilor sale, cum, de altfel, procedează şi autoarea cărţii de faţă, sînt foarte numeroase. Nu e cazul să amintim nici măcar în treacăt volume, studii, articole consacrate acestui secol. E suficient a menţiona faptul că a fost cel mai studiat secol în cadrul istoriei limbii române literare, graţie importanţei sale hotărîtoare pentru destinele limbii româneşti de cultură, dar şi pentru amprenta specifică pe care au lăsat-o dezbaterile de limbă literară în activitatea scriitorilor epocii. De aceea o nouă sinteză consacrată limbajului artistic al acestui secol, cu deschideri largi spre o problematică ce atinge graniţe interdisciplinare: poetică, retorică, stilistică, naratologie, limbă literară, dialectologie etc., e mai mult decît binevenită, cartea Mihaelei Mancaş întrunind această calitate.

Tratarea monografică sau în grup a unor personalităţi poetice, dintre care, ca valoare şi determinare, se detaşează figura lui Mihai Eminescu, scuteste autoarea de un preambul teoretic care să circumscrie termeni ca: limbaj artistic, limbaj poetic. Cu toate acestea, credem că s-ar fi impus cîteva precizări, deoarece ultima frază din prefaţa cărţii („Încercăm să demonstrăm astfel că între polul limbajului poetic şi cel al limbajului prozei narative a evoluat stilul beletristic ...") ne lasă să deducem că autoarea consideră limbaj poetic numai limbajul poeziei, opus limbajului prozei, fie ea şi artistică. Or, nu i se poate contesta prozei artistice efectul estetic obţinut prin aceeaşi concentrare (axare) asupra semnului lingvistic (sau a mesajului obţinut prin relaţionarea semnelor lingvistice), ştiut fiind faptul că toţi cercetătorii care au discutat limbajul poetic au considerat, în aceeaşi măsură cu limbajul poeziei, şi pe cel al prozei.

Surprinderea caracteristicilor fiecărei perioade bine delimitate a secolului al XIX-lea (limbaj poetic premodern, limbajul figurat al primei generaţii romantice, epoca clasicilor, epoca sfîrşitului de secol) este făcută cu o minuţie şi probitate ştiinţifică recunoscute Mihaelei Mancaş din cercetările anterioare. Totuşi, lipsind această carte de un capitol final de sinteză, nu s-a putut insista asupra faptului că limbajul poetic al clasicilor ambiţiona la caracterul de limbă de cultură a epocii, limba literară românească contractînd acum un caracter estetic deosebit, cu care nici o perioadă anterioară sau posterioară nu s-a întîlnit. Eficacitatea specială transmisă limbii curente de către limbajul poetic (A. Marino) are în perioada clasicismului românesc, în primul rînd, un sens estetic propriu-zis şi, în al doilea rînd, unul normativ, scriitorii anteriori, dar şi clasicii, funcţionînd ca supraagenţi semiotici, de unde şi explicaţia „căderii", din perioada imediat următoare, a limbajului poetic. Cu dreptate remarcă autoarea cărţii de care ne ocupăm că din punct de vedere stilistic M. Eminescu rămîne izolat (p. 313), accesele de stereotipizare a limbajului poetic precedîndu-l sau succedîndu-i.

Varietatea punctelor de vedere, ce se dezvăluie implicit din analizele întreprinse faţă de limbajul poetic, face să asistăm la cercetări asupra unui curent (premodern, romantic) sau la cercetări monografice (Odobescu, Hasdeu, Eminescu, Creangă, Caragiale), ca şi la selecţii printre subsistemele limbajului acestora (cercetarea numai a limbajului figurativ) sau la cercetarea unor aspecte ce ţin de elaborarea estetică proprie prozei — structurile compoziţionale. Dar faptul că unităţile şi relaţiile dintre ele, specifice oricărui limbaj, sînt altele decît cele ale limbajului poeziei, nu ne invită la o concepere unitară a acestuia. Credem că un astfel de caracter unitar s-ar fi realizat dacă s-ar fi avut în vedere poezia şi proza romanticilor, poezia şi proza eminesciană, de exemplu. În felul acesta, nu s-ar fi izolat o observaţie privind ocu-

renţa unei anume metafore personificatoare — *luna stăpînă* (a nopţii) în poezia românească ca atestată prima dată la C. Conachi, ci s-ar fi identificat imaginea şi în proza din sec. al XVIII-lea, la Antim Ivireanul. În aceeaşi ordine de idei poate s-ar fi explicat unitatea stilistică a secolului în varietatea sau chiar contrarietatea sa: ceea ce formează caracteristica poeţilor romantici ai primei generaţii — retorismul — va deveni punct de plecare spre parodiere sau ironizare la Caragiale. Sau, tot ce rămîne embrionar la Eminescu, ca poezie simbolistă (aspiraţia spre plenitudinea primordială sau cuprinderea intensivă şi totalitară a realităţii lăuntrice)[1], se va desăvîrşi în poezia simboliştilor. De aici adevărul observaţiei lui G. Călinescu: „Eminescu era un anacronic printre ai săi, trăind cu obsesia altor idealuri de cultură".

Privit în felul acesta, secolul al XIX-lea nu ne mai apare „zbătîndu-se" între elaborarea unui limbaj poetic sincronizat sau nu cu formele sintactice, de exemplu, europene elaborate concomitent (ca la romanticii primei etape) şi elaborarea unor soluţii narative tot atît de diverse pe cît de diversificată era şi proza modelelor străine (vezi discursul romanului epistolar, de pildă). Neîndoielnic, şi o asemenea viziune e interesantă, mai aproape de începuturi, de căutări, dar, după ce dispunem de cercetări dintre cele mai amănunţite şi mai sistematice, credem că o generalizare în coordonatele sugerate mai sus pare posibilă. Altfel nu se ajunge decît la o reluare a unor studii semnate de T. Vianu, I. Iordan, Gh. Tohăneanu etc. sau chiar ale autoarei (vezi *Istoria limbii române literare. Perioada modernă. (Secolul al XIX-lea)*, Bucureşti, 1974), pentru a da numai cîteva nume, studii, care, deşi îmbogăţite cu noi aspecte, nu modifică modul de abordare a limbajului poetic al secolului al XIX-lea. De aceea, ni se pare că studiul asupra operei lui I. L. Caragiale, deosebit de bogat ca informaţie, ar fi cîştigat în profunzime dacă s-ar fi elaborat pe baza categoriei comicului studiată în toate consecinţele ei textuale, de exemplu, transformarea comicului de limbaj în absurdul lingvistic[2]. Sau, rămînînd în sfera comicului de limbaj, să se fi observat că opoziţia paradigmatică a elementelor lexicale din diferite stiluri funcţionale sau a variantelor acestora se realizează, atît în operele dramatice cît şi în cele în proză, sintagmatic, prin contrast semantic, ajungîndu-se pînă la contrastul între două sau trei sisteme lingvistice (e cazul schiţelor *Five o'clock*, *High-life* sau al celebrei *Telegrame*). Mai mult, opoziţia pe care se va construi schiţa este anunţată discret de autor încă din prima propoziţie a schiţei *Five o'clock*, de exemplu, prin mijloace grafice (elementele opoziţionale sînt culese cu aldine), prilej de contaminare a vorbirii autorului cu vorbirea personajelor sale: „*Five o'clock* pe englezeşte înseamnă *cinci ceasuri*".

O analiză interesantă din punctul de vedere al limbajului poetic ne-o oferă opera lui Ion Creangă. Luînd în considerare numai armătura limbajului figurat, acesta se comportă în anumite opere (*Moş Nichifor Coţcariul*, de exemplu) ca element de coeziune a textului (cataforă), ambiguitatea semantică a sintagmei reclamînd o decodare ulterioară în text, mai apropiată sau mai depărtată. E cazul unor expresii de felul: „a potrivi din gît pe cineva", „a te apuca pe-a-mînele" etc., care funcţionează întocmai ca anaforizarea, pronominalizarea, jocul articolelor etc.

Desigur, cele de mai sus nu constituie decît simple puncte de vedere ale unui receptor care consideră funcţionalitatea elementelor de limbaj poetic singura lor raţiune de a apărea în text, în afara cărora cartea Mihaelei Mancaş rămîne o cercetare deosebit de serioasă, plină de observaţii de mare fineţe şi acurateţe lingvistică.

BIBLIOGRAFIE

Adrian Marino, *Limbajul*, în „Iaşul literar", 1968, nr. 10, p. 71—81; nr. 12, p. 461—470.
J. Mukařovský, *Despre limbajul poetic*, în idem, *Studii de estetică*, Bucureşti, 1974, p. 343—357.

Octombrie 1983

Elena Dragoş
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

[1] Rodica Bărbat, *Dimensiuni moderne în poezia lui Eminescu*, în „Orizont", 1974, nr. 4, p. 4.

[2] Elena Dragoş, *I. L. Caragiale şi tehnica limbajului absurd*, în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 113—117.

SERGIU DRINCU, *Semnele ortografice şi de punctuaţie în limba română. Norme şi exerciţii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, 190 p.

Dacă semnele de punctuaţie nu intră, alături de cele ortografice, în atenţia recentului *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, densul compendiu pe care ni-l oferă S. Drincu abordează, de pe poziţii egale, ambele componente ale sistemului grafic al limbii.

Structurată pe două secţiuni — una consacrată expunerii detaliate şi exemplificării normelor ortografice şi de punctuaţie, iar cealaltă constituindu-se dintr-un corpus de exerciţii —, culegerea se vrea „un util instrument de lucru" menit să slujească „tuturor acelora care se interesează de perfecţionarea propriilor lor mijloace de exprimare" şi, în primul rînd, elevilor.

Nepropunîndu-şi să supună analizei principiile care stau la baza regulilor statuate de lucrările normative în vigoare, luate ca punct de reper, lingvistul timişorean nu-şi asumă opţiuni în plus, permiţîndu-şi doar mici retuşuri asupra unor formulări în definirea celor două categorii de semne convenţionale. Totodată, este schiţată o nouă viziune a ierarhizării semnelor, justificată de gradul lor de complexitate: *virgula, linia de dialog, linia de pauză, cratima (liniuţa de unire sau de despărţire), apostroful, punctul, punctul şi virgula, două puncte, punctele de suspensie, semnul întrebării, semnul exclamării, semnele citării (ghilimelele), parantezele.* Semnalăm, ca o altă noutate, existenţa unui capitol distinct care tratează folosirea combinată a semnelor de punctuaţie, lucrările de pînă acum neinsistînd asupra unui fenomen interesant cum este interpunctuaţia. Surprinzător e faptul că, deşi un semn grafic mult disputat în ultimul timp şi care cîştigă tot mai mult teren — bara oblică — nu figurează în inventarul întocmit de autor, îl întîlnim totuşi consemnat într-un singur exemplu, în paragraful destinat parantezelor, ca posibil substituent al acestora.

Recurgînd la o sistematizare a normelor, atît în cazul virgulei cît şi al punctului, în funcţie de frecvenţa acestora şi de obligativitatea folosirii lor, S. Drincu le grupează în *reguli imperative, reguli prohibitive şi reguli facultative*, oferindu-ne tabloul complet al gradului de indispensabilitate a unui semn.

Este notabilă străduinţa autorului de a da multiplelor situaţii în care se întîlnesc cele două categorii de semne o interpretare mai nuanţată decît cea a lucrărilor normative şi a studiilor la care s-a raportat. Unele definiţii însă, ca de pildă cea a liniei de dialog, nu cîştigă în claritate, iar primele două reguli referitoare la interdicţia punctului după titlurile de cărţi, de opere literare, muzicale etc., precum şi după formulele de adresare vizează de fapt punctuaţia şi nu ortografia.

Cu toate că autorul dă dovadă de un anume conservatorism, de altfel mărturisit, include totuşi şi *parantezele unghiulare* [⟨...⟩], numite de alţii *ascuţite* sau *romboidale*, inexistente în *Îndreptar*. De asemenea, corectează tacit dispunerea ghilimelelor [„...“]. Ar fi fost oportun de menţionat, credem, şi *ghilimelele simple* ['...'], utilizate în special în lucrări de lingvistică, precum şi *paranteza* constînd dintr-un singur arc de cerc, întîlnită după o literă sau o cifră la numerotarea paragrafelor, capitolelor, în enumerări etc. Considerăm că se putea deci depăşi şi în alte privinţe nivelul scrierilor normative prin abordarea în acest mic tratat descriptiv, chiar şi numai în subsidiar, a unor semne de punctuaţie şi ortografice aduse în discuţie de către diverşi autori. Astfel, în ultimul timp, capătă un statut tot mai bine conturat semne ca: *bara* (oblică sau dreaptă) [/, |], simplă sau dublă, *asteriscul* [*], simplu sau multiplicat, semnul de *paragraf* [§], *acolada* [{], verticală sau orizontală, *sublinierea* [—], *tilda* [~] etc. Pot fi încadrate aici, prin implicaţiile lor în punctuaţie, *alineatul* şi *blancul* sau *spaţiul alb*. Opinăm că s-ar preta unor dezbateri mai minuţioase problema interacţiunii dintre semnele ortografice şi de punctuaţie, pe de o parte, şi cele pur grafice şi diacritice, pe de altă parte.

Aparatul ilustrativ al cărţii beneficiază de un bogat material, cules cu predilecţie din reviste ştiinţifice, de popularizare, literare, lucrări ştiinţifice (mai ales de lingvistică şi critică literară), toate de dată recentă, şi mai puţin din beletristică, pentru evitarea factorului subiectiv. O remarcă specială merită scrupulozitatea cu care au fost selectate de către autor exemplele: există unul sau două pentru fiecare situaţie în care semnele sînt întrebuinţate corect sau greşit, „decuparea" citatelor făcîndu-se cu generozitate, contextul facilitînd motivaţia unui semn sau altul. Dacă adăugăm la aceasta fragmentele de texte ce alcătuiesc utila rubrică a exerciţiilor, grupate pe patru tipuri, însoţite de o ingenioasă rezolvare indirectă prin trimiterea la regulile ce elucidează aspectele respective, avem imaginea unei laborioase încercări, menite să sensibilizeze cititorul în deprinderea cît mai exactă a normelor de scriere corectă.

Octombrie 1983

Dora Pavel
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

GEORGE MIREA, *Junimea. Implicaţii lingvistice*, Iaşi, Editura Junimea, 1983, 238 p.

A scrie despre „Junimea" şi ca atare implicit despre Titu Maiorescu nu este o muncă uşoară, din mai multe motive: în primul rînd trebuie să parcurgi o vastă bibliografie, care se cere analizată cu un ochi critic, în al doilea rînd să lecturezi şi să selectezi un vast material cuprins în paginile revistei „Convorbiri Literare" şi în lucrările semnate de membrii societăţii „Junimea".

George Mirea s-a achitat conştiincios de amîndouă aceste obligaţii pe parcursul celor 192 de pagini, textul propriu-zis al lucrării, restul de 46 de pagini fiind: bibliografia, anexe şi un rezumat în limba franceză. După ce ni se expune metoda de lucru şi sursele de informare, autorul constată „cu surprindere, cum în unele lucrări de autoritate necontestată se preiau, adesea mecanic, opiniile unor personalităţi ale culturii noastre, opinii evident nefondate, dar strălucit formulate" (p. 11), apoi trece în revistă părerile şi opiniile unor personalităţi despre momentul „Junimea", etapă decisivă în cultura română, avertizîndu-şi cititorul că este un act de curaj să abordezi un astfel de subiect: „Cutezanţă este şi să scrii despre ceva, atunci cînd acel obiectiv se află după mulţi ani de prohibiţie ori, şi mai grav, de falsificare şi răstălmăcire" (p. 9).

Autorul nu şi-a compartimentat textul lucrării şi ca atare sînt destul de greu de reţinut, la prima lectură, ideile pe care le pune în discuţie. Cartea credem că nu a fost adresată numai specialiştilor. Ea se doreşte o completare a bibliografiei de specialitate. Dacă în primele pagini G. Mirea este incisiv (vezi pagina 12, pasajul referitor la Ion Gheţie), pe parcursul celorlalte pagini autorul abordează în modul cel mai clasic posibil atît de controversata problemă a contribuţiei „Junimii" la formarea limbii române literare moderne.

Parcurgînd paginile cărţii, cititorul se convinge de eforturile depuse de toţi membrii societăţii „Junimea", dar mai ales de Titu Maiorescu şi Iacob Negruzzi (a cărui activitate G. Mirea o scoate în evidenţă) pentru formarea unei limbi literare unitare. Autorul îşi propune să corecteze o idee care a făcut carieră în literatura de specialitate: cunoscuta formulă „Junimea" = Titu Maiorescu; analizînd relaţia Maiorescu — „Junimea" urmăreşte „caracterul dialectic al luptei de opinii în orientările lingvistice de după 1860, rolul personalităţii mentorului junimist şi al celorlalţi participanţi de seamă, contribuţia lor" (p. 53).

Societatea Academică Română avea, încă de la constituirea ei, trei mari deziderate: fixarea regulilor ortografice ale limbii române, elaborarea gramaticii limbii române, redactarea dicţionarului limbii române. Membrii societăţii „Junimea" s-au situat de la început de partea principiului fonetic în ortografie, principiu susţinut, de fapt, înaintea lui Titu Maiorescu, de I. G. Sbiera. Această problemă a fost clar discutată de Florea Şuteu în *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*. E drept că I. G. Sbiera nu a avut autoritatea lui Titu Maiorescu. În problema ortografiei române, mai precis în activitatea lui Titu Maiorescu în acest domeniu, se disting două etape, pe care G. Mirea ar fi trebuit să le scoată în evidenţă. Distingem o primă etapă pînă în 1904 şi a doua după acest an.

Ceea ce autorul a prezentat mai clar a fost contribuţia lui Titu Maiorescu la cultivarea limbii şi mult controversata problemă a neologismelor. G. Mirea scoate în evidenţă caracterul de atent observator al limbii, Titu Maiorescu nefiind un „purist", un adversar al neologismelor. În această migăloasă şi anevoioasă trudă Iacob Negruzzi l-a „secondat" şi a fost „un adevărat executor al directivelor enunţate de teoreticianul prim al «Junimii»" (p. 158).

Un lucru e cert: autorul a parcurs un vast material, a citit mult din bibliografia de specialitate, a selectat, dar l-ar fi putut prelucra şi interpreta cu mai multă precizie, ceea ce ar fi atras mai mulţi cititori, fenomen deloc neglijabil chiar şi atunci cînd autorul nu „candidează la succesul imediat" (p. 9).

Octombrie 1983

Gabriel Vasiliu
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

Centenaire des Jeux de la Latinité. 1878—1978. *La latinité hier, aujourd'hui, demain.* Actes du Congrès International procurés par GEORGES et ILINCA BARTHOUIL-IONESCO, Avignon, mai 1978, Bucureşti, 1981, 464 p.

Volumul cuprinde actele Congresului internaţional „La latinité hier, aujourd'hui, demain", organizat la Avignon, între 9 şi 16 mai, de către Asociaţia Culturală Franco-Română din departamentul Vaucluse (preşedintă, Ilinca Barthouil-Ionesco). În fapt, mobilul acestui

congres a fost împlinirea a 100 de ani de la premierea de către Félibrige, în 1878, a poetului român Vasile Alecsandri, pentru oda sa *Cîntecul gintei latine*. După cum se arată în introducerea volumului, actul acesta era menit să aducă pe de o parte „un hommage à la latinité roumaine" şi să recunoască „avec respect et fraternité cette nation qui venait d'accéder à la souveraineté nationale, et sa langue qui prenait la place qui lui revenait à côté des langues-sœurs issues comme elle de la langue-mère latine", iar pe de alta să afirme „l'existence d'une idée latine pacifique, forte et civilisatrice, tendue vers l'avenir".

Desfăşurat sub preşedinţia de onoare a lui Léopold Sédar Senghor, preşedintele Republicii Senegal, şi sub patronajul a numeroase personalităţi şi instituţii culturale şi ştiinţifice de prestigiu din Franţa şi din alte ţări latine, congresul a inclus în bogatul său program, în afară de prezentarea a numeroase comunicări, variate manifestări artistice şi culturale. Între acestea menţionăm, ca avînd o semnificaţie deosebită, ceremonia dezvelirii unei plăci comemorative, dăruită de conducerea statului român, închinată momentului oferirii premiului Societăţii Félibrige poetului român Vasile Alecsandri.

Seria comunicărilor, în număr de 37, a fost precedată de alocuţiunea *Signification de la latinité* (de Georges Barthouil) şi de raportul *Latins ou Romains?* al lui Pierre Grimal.

Prin conţinutul lor, comunicările, ţinute în limbile franceză, italiană şi latină, au abordat subiecte foarte vaste, vizînd aspecte ale istoriei culturii şi civilizaţiei latine şi neolatine, ca şi ale limbilor neolatine.

Problemelor legate de latinitate, de cultura şi literatura latină în diverse ţări le-au fost consacrate comunicări ca: *Valeurs sensibles de la Patrie chez les Latins* (Madeleine Bonjour), *Vergilius apud latinos recentioris aetatis poetas* (Olindo Pasqualetti), *Rome chez Corneille* (Ettore Paratore), *Latinité et littérature au XIIIe siècle: Gautier de Coinci et Gonzalo de Berceo* (Daniel Poyán Diez), *Mistral et l'idée latine* (Marcel Decremps), *Le paysage provençal et l'antiquité: Sénèque, Tacite, Pétrarque, Mistral Giono* (Alain Michel), *De la Sibylle virgilienne à la Sibylle catalane* (Miquel Dolç), *Latinitas et Africa* (Francesco Barone) etc.

Subiecte privind aspecte sociale ale imperiului roman şi istoria acestuia au fost abordate în: *Alcune considerazioni sui rapporti fra diritto e società in Roma* (Nicola Bellocci-Secchi-Tarugi), *Un Provençal dans l'empire romain: l'Historien Trogue-Pompée* (Michel Rambaud).

Probleme de lingvistică romanică au fost tratate în: *Du latin aux langues romanes: évaluations quantitatives* (Henri Guiter), *Latin et langues vulgaires au XVIe siècle, en France: un problème de communication* (Colette Demaizière), *Les langues néo-latines et Leopardi* (Georges Bartouil), *Apologie de la langue espagnole: La Gramatica castellana de Antonio Lebrija* (Michel Darbord), *Diffusion et persistance des traditions latines dans le Maghreb médiéval* (Jean-Marie Lassère) etc.

Cum era şi firesc — dat fiind mobilul principal al congresului — aproape o treime din totalul comunicărilor se referă la caracterul romanic al culturii române, la ideea de latinitate la români şi la unele particularităţi romanice ale limbii române. Ele au fost prezentate cu deosebire de oameni de ştiinţă şi cercetători români: *La romanité orientale* (Em. Condurachi), *Les Roumains au carrefour des civilisations byzantino-slaves* (Virgil Cândea), *Nuovo umanesimo culturale romeno* (Alexandru Balaci), *L'idée de latinité — une constante de la culture roumaine* (Valeriu Râpeanu), *La latinità dei romeni come arma politica dalla Scuola Transilvana a oggi* (Luisa Valmarin), *Le Droit: expression de la latinité du peuple roumain* (Octavian Ionescu), *V. Alecsandri: Poeta laureatus* (Maria Platon), *La technique du portrait dans le «Cintec bătrînesc»* (Hélène Combez-Lenz), *Le lexique latin du roumain* (Ilie Dan) etc.

Păstrînd tradiţia inaugurată în urmă cu o sută de ani, la sfîrşitul congresului a avut loc premierea celor mai bune poezii trimise la Congresul de poezie al limbilor romanice. După propunerea organizatorilor, subiectul compoziţiilor trebuia să urmărească „à exalter l'apport, la spécificité, l'avenir de la latinité et sa contribution à l'établissement d'un humanisme universel". Marile premii ale latinităţii au fost obţinute de Olindo Pasqualetti (Italia) şi de Teodor Balş (România) cu poeziile *Antiquam exquirite matrem*, respectiv *Căderea Sarmizegetusei*.

Prin modul de organizare şi prin specificul manifestărilor cultural-ştiinţifice, Congresul internaţional „La latinité hier, aujourd'hui, demain", iniţiat de Asociaţia Culturală Franco-Română din Vaucluse, reprezintă o acţiune de prestigiu, menită, într-adevăr, să afirme „l'existence d'une idée latine pacifique, forte et civilisatrice, tendue vers l'avenir".

Noiembrie 1983

Mircea Homorodean
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

ÉMILE TURDEANU, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981

Volumul reputatului cercetător al vechii noastre literaturi şi al vechilor literaturi slave uneşte un număr de douăsprezece studii închinate unor texte apocrife slave şi române, ale căror subiecte sînt inspirate de *Vechiul Testament*. Ideea publicării acestor studii într-un singur volum, după ce zece dintre ele fuseseră publicate la date şi locuri diferite, o salutăm cu căldură, el oferind specialiştilor un instrument util şi comod de lucru, cel interesat nemaifiind pus în situaţia de a apela la o publicaţie sau alta pentru a cunoaşte valoroasele contribuţii ale lui Emil Turdeanu la elucidarea unor importante aspecte referitoare la unele apocrife slave şi româneşti. Totodată, volumul evidenţiază într-un chip şi mai pregnant, reunind concluzii ale unor cercetări desfăşurate de-a lungul mai multor decenii într-o singură carte, rezultatele de excepţie la care a ajuns elevul de altădată al lui Nicolae Cartojan. Să fie acesta un omagiu adus de discipol dascălului la împlinirea celor 100 de ani de la naştere? Credem că da! Privit din această perspectivă, valoarea volumului primeşte, pe lîngă bogata sa încărcătură ştiinţifică, şi pe cea emoţională.

Un prim studiu, *Apocrife şi pseudoapocrife bogomilice*, abordează cîteva din problemele generale şi speciale ale acestui tip de texte, pe baza unei bibliografii autorizate şi de mare întindere, evidenţiindu-se erudiţia şi competenţa celui ce încearcă să aducă mai multă lumină asupra acestor texte ce au avut o circulaţie atît de bogată şi în cultura românească. Dovada o găsim în următoarele două studii *(Viaţa lui Adam şi Eva în slavă şi română* şi *Viziunea lui Isaia)*, în care se realizează ample monografii despre aceste două apocrife, insistîndu-se deopotrivă asupra existenţei lor la popoarele slave şi la români. În legătură cu versiunile româneşti ale *Vieţii lui Adam şi Eva* se fac ample investigaţii cu privire la cele două traduceri ale acesteia, cea din secolul al XVII-lea şi cea din veacul următor, se examinează raporturile dintre acest text şi *Legenda sfintei cruci* şi se adîncesc urmele din iconografia religioasă a *Păcatului lui Adam*, ca şi prezenţa motivelor în folclorul religios românesc. În strînsă legătură cu acestea se situează şi studiul închinat *Apocalipsului lui Avram*, urmărindu-se de data aceasta numai versiunile slave, respectiv textul rusesc integral şi prescurtat, cele două texte meridionale prescurtate, ca şi cel dedicat *Testamentului lui Avram* din cultura românească şi cea slavă, cu comentarii pe marginea versiunilor existente şi cu prezentarea conţinutului lor în mod detaliat, demonstrîndu-se şi de data aceasta o excelentă cunoaştere a lor, deşi numărul lor este extrem de mare. Volumul se completează cu alte studii despre *Testamentul celor doisprezece patriarhi*, despre *Cronica lui Moise*, despre *Legenda profetului Ieremia*, în culturile slavă, rusă, respectiv română. Ultimul dintre acestea, intitulat *Legenda profetului Ieremia în româneşte*, a fost dedicat memoriei lui Nicolae Cartojan la împlinirea a 30 de ani de la moartea acestuia. Emil Turdeanu întreprinde şi de data aceasta un amplu studiu filologic pentru fiecare versiune în parte, fie că e vorba de cea integrală sau prescurtată, fie de cele transmise prin intermediul unor cronografe, al lui Dorotheu de Monembasia sau al lui Matei Cigala, traduse şi ele la rîndul lor în româneşte. În *Anexă* se dă şi textul integral al acestei legende inserate în *Cronograful de la Sigmaringen*.

Ultimele patru studii se înscriu în aceeaşi arie largă a apocrifelor *(Legendele despre Ieremia în slavă, Apocalipsul lui Baruch în slavă, Palea bizantină la slavii din Sud şi la români* şi *Dumnezeu a creat omul din opt elemente...)*, autorul mişcîndu-se cu uşurinţa unui mare specialist în probleme dintre cele mai dificile legate de colaţionarea, istoricul şi influenţa nenumăratelor versiuni transmise în limbi şi culturi diferite. Sînt bine venite şi *Notele complementare*, *Bibliografia* şi *Indicele*, care dau volumului o notă de desăvîrşit şi de temeinică gîndire.

Noiembrie 1983

Octavian Şchiau
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

Carti vlahâ-engleză. Vlachian-english book. Nicâ carti trâ înveţlu a limbîi vlahî trâ nîţâ şi mări. The little book of vlachian language lessons for young and old, Bridgeport, Connecticutt (S.U.A.), Frândza vlahâ, 1983, 28 p.

Lucrarea pe care o prezentăm este un abecedar bilingv, aromân-englez. Autorul ei, Nacu Zdru, a alcătuit această „nicâ carti", văzînd că „scumpa noastră limbâ, dzuâ cu dzuâ chiari". Transpunerea în engleză îi aparţine „dăscăliţei" Maria P. Seferi.

Cea dintîi problemă pe care a trebuit să o rezolve autorul este cea a alfabetului. Bineînţeles, alfabetul propus este cel latin, iar sistemul ortografic urmează pe cel românesc (*ş, ţ, ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi* etc.). Pentru redarea sunetelor specifice, s-a ţinut seama de tradiţia scrisului aromânesc ($l̨ = l'$, $ñ = ń$, $ṽ = y$).

Pentru învăţarea alfabetului, se dau cuvinte, cu ilustraţii, la fiecare literă, şi scurte contexte, cu traducerea lor în engleză. În partea finală, sînt publicate cîteva texte, în proză şi în versuri. Apoi urmează proverbe, cele mai uzuale cuvinte relative la an, ceas, sărbători şi numărare şi o pagină de dialoguri. În încheiere, sînt reproduse portretele unor personalităţi aromâneşti şi figuri de vlahi, bărbaţi şi femei, pitoreşti, mai cu seamă, prin elementele etnografice, specifice lor.

Fără îndoială, autorul acestei cărţi urmăreşte să cultive, în cadrul comunităţii aromâneşti din Statele Unite ale Americii, graiul strămoşesc şi, prin grai, tradiţiile populare ale ţinuturilor de baştină, cum se practică şi în cazul altor naţionalităţi din acea ţară.

Prin această cărticică, se lărgeşte funcţia culturală a aromânei, făcînd dovada capacităţii acestui idiom de a servi ca mijloc de instruire, adică sub alt aspect, ca instrument de cultură. Autorul ei repetă, după aproape două secole, acţiunea lui Constantin Ucuta, care, în anul 1797, publică, la Viena, cel dintîi abecedar în aromână. Oricît de modestă, realizarea lui Nacu Zdru se integrează, aducînd o notă distinctă, în mişcarea culturală aromânească din zilele noastre, promovată de aromânii înşişi.

Octombrie 1983

Romulus Todoran
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

J. P. ZAJUNČKOVSKIJ, T. NICOLESCU, T. A. REPINA, *Učebnik rumynskogo jazyka*, Moskva, Vysšaja škola, 1982, 312 p.

Apariţia, în alte ţări, a unor manuale pentru învăţarea limbii române nu poate decît să ne aducă satisfacţie, gîndindu-ne la faptul că, prin acestea, limba română devine din ce în ce mai cunoscută peste hotare. Cu atît mai mult sînt necesare astfel de manuale în cazul în care limba română devine materie de specialitate în universităţi (specialitatea I sau a II-a).

Prezentul manual de limba română, apărut în U.R.S.S., este destinat studenţilor anilor I de la facultăţile de filologie. El este rodul unor fructuoase colaborări ale unor cadre didactice din Moscova şi Leningrad, pe de o parte, şi din Bucureşti, pe de altă parte.

Acest manual cuprinde trei părţi: un curs introductiv de fonetică (p. 3—26), cursul de bază (p. 27—281) şi un îndreptar de gramatică (p. 282—308), incluzînd anumite elemente de morfologie românească.

În partea introductivă de fonetică se arată principalele asemănări şi deosebiri dintre sistemele fonetice ale celor două limbi, în general bine reliefate. Sînt prezentate modalităţile de rostire a sunetelor româneşti, vocale şi consoane, diftongii şi triftongii, împărţirea în silabe, accentul şi intonaţia.

Cursul de bază, împărţit în 22 de lecţii, se remarcă prin caracterul modern al ordonării materialului, cu respectarea principiilor pedagogice de tratare a materialului de la uşor la greu, de la simplu la complex etc. O lecţie este compusă dintr-un text de obicei axat pe teme uzuale şi de strictă necesitate pentru studenţi, ca: *La universitate, O grupă de studenţi, Apartamentul nostru, La gară, La restaurant, La poştă, La policlinică, Ziua mea* etc. Unele lecţii au în vedere familiarizarea studenţilor sovietici cu elemente de cultură şi civilizaţie românească prin lecţii ca: *Bucureşti, Baza sportivă „Lacul Tei", Tudor Vladimirescu* etc. Urmează apoi un dialog axat pe utilizarea cuvintelor din lecţia respectivă în forme şi expresii autentice care vizează însuşirea cu precădere a limbii vorbite. Sînt prezentate în continuare o serie de expresii idiomatice, elemente de lexicologie: antonime, sinonime, familii de cuvinte. Vocabularul tematic este bine alcătuit, studentul avînd posibilitatea să afle forma de plural a substantivelor, persoana I a verbelor mai dificile, diminutivele substantivelor etc.

De mare interes pentru cel care învaţă româneşte trebuie să fie glumele, proverbele şi zicătorile prezentate sub genericul *În treacăt*, de regulă elemente specifice filozofiei populare româneşti.

Noţiunile de gramatică, numeroasele şi variatele exerciţii, retroversiunile, pregătite cu ştiinţă pedagogică şi adecvate textului respectiv şi nivelului de înţelegere a limbii la care au ajuns studenţii, vin să întregească posibilitatea de însuşire rapidă şi temeinică a limbii noastre naţionale.

Îndreptarul de gramatică prezintă pe scurt principalele elemente ale gramaticii româneşti: părţile de vorbire, categoriile gramaticale, sintaxa propoziţiei şi unii termeni gramaticali.

Semnalăm, în cele ce urmează, unele inadvertenţe din cuprinsul manualului, făcînd, totodată, şi unele propuneri pentru îmbunătăţirea lui la o eventuală reeditare:

a) De mai multe ori în texte sau în exerciţii conjuncţia *dar* este înlocuită cu conjuncţia *iar*: p. 93, ex. 7: „Ciţi ani aveţi? *Iar* surorile?"; p. 175, ex. 4: „*Iar*... ale tale?"; p. 239, ex. 5: „*Iar* acest muzeu l-ai vizitat deja?"

b) Uneori se utilizează cuvinte nepotrivite, unele calchieri după limba rusă, ca de exemplu: p. 119, ex. 15: Găina cu ouăle de aur. „O spinteacă şi într-însa află *toţ într-un chip* ca şi la alte *găine*"; p. 175, ex. 3: „Cuţitul meu taie bine, al tău taie *prost*": p. 230, lecţia 18: „Ion găseşte că Saşa arată *prost*...".

c) Limba rusă neavînd categoria articolului, uneori articolul din limba română este utilizat nepotrivit, precum: p. 187: „Traduceţi în româneşte următoarele îmbinări de cuvinte şi alcătuiţi *frazele*"; p. 214, ex. 5: „Alcătuiţi dialoguri după situaţii următoare".

d) Semnalăm şi utilizarea nepotrivită a unor prepoziţii, ca de exemplu: p. 249, ex. 1: „Am bilete *de* dus şi întors"; p. 267: „Aţa se rupe *pe* unde e mai subţire".

În domeniul foneticii-fonologiei sîntem de părere că autorii au creat un sistem fonologic mai puţin operant, bazat pe unele studii destul de vechi. Ca urmare a acestui fapt, studenţii ruşi vor fi puşi în situaţia de a rosti cuvintele româneşti *buni, luni, oameni* la fel cu *okun', len', den'*, din limba rusă, mult deosebite, totuşi, între ele în ce priveşte partea lor finală.

Avem, de asemenea, rezerve şi în ce priveşte recomandările pentru rostirea corectă, literară a limbii române în cazuri ca: *-ija, -ije: armonija, armonije* în loc de *armonia, armonie; vioa-ră*, deci cu triftong, în loc de diftong *vi-oa-ră; ma-is-tru* cu hiat în loc de *mai-stru: te-atru* cu hiat în loc de diftong *tea-tru; măţuşe* în loc de *măţuşă*. Nerecomandabile pentru rostirea literară sînt şi formele: *servici, coleá*.

Semnalăm şi unele inconsecvenţe în ce priveşte statutul fonematic al unor consoane: *g* este dur în *ghid, veghea*, dar moale în *ghiocel;* la fel *k* este dur în *buche, chip*, dar moale în *chiar, vechi* (p. 13). Părerea autorului acestor rînduri este că în limba română nu avem, la nivelul limbii literare, consoane moi, ci numai palatalizate. Ca atare, sîntem de părere că peste tot unde apar consoanele *k, g*, în calitatea lor de foneme, ele sînt dure şi niciodată moi.

În cuvinte ca *ambiguu, asiduu, continuu, perpetuu* nu se reliefează nici un fel de diftong descendent, cum se spune în manual (p. 10).

După părerea autorilor acestui manual, limba română ar poseda un număr de 46 de foneme, dintre care 7 vocale, 4 semivocale şi 35 de consoane, ceea ce nu mai este susţinut de nici un lingvist român contemporan.

În ce priveşte corelaţia literelor cu sunetele (p. 19), autorii cred, greşit, că în cuvintele *Eminescu, sever, smerit* rostim un *e* deschis. Dimpotrivă, sunetul *e* în toate trei cuvintele este închis.

Credem că s-a scris suficient de mult în diferite studii, articole şi cărţi de specialitate din România, demonstrîndu-se, cu argumente pertinente, că în *corbi*, de exemplu (p. 20), la finala absolută nu este un *b'* (b moale), ci un *b* + *i* (*b* + *i* şoptit, devocalizat, afonizat, ultrascurt, dar care în alte contexte devine fie plenison, fie semivocalic: [korbi̯], *zece* [korbi-s] *acolo*; *zece* [korbi̯-aʊ̯] *adus*); de asemenea, în cadrul morfologiei, *i* din *corbi* este recunoscut drept morfem al pluralului *corb — corbi*.

În cazul africatelor *č* şi *ǧ* + diftongul [ea] de tipul *čea, ǧea*, situaţia se prezintă astfel: cazurile similare de alternanţă din sistemul limbii române, să merg — să meargă, să cer — să ceară, să gem — să geamă cer ca în *cea* şi *gea* să recunoaştem diftongul după consoanele velare. Alte exemple: *ce* + *a fost* se va rosti [čę-a fost] şi nu [ča fost]; *pace* + *a* se va rosti [pačea] şi nu [paca], *minge* + *a* vom rosti [minǧea] şi nu [miŋa].

Vorbind despre intonaţie, autorii afirmă: „intonaţia propoziţiilor româneşti în general este apropiată de cea rusească" (p. 25). Credem că trebuia specificat faptul că intonaţia propoziţiilor interogative fără cuvinte interogative (la iniţiala propoziţiei) este absolut diferită în română faţă de rusă, unde tonul se ridică brusc pe aşa-numitul centru al propoziţiei, după

care acesta coboară vertiginos pînă la terminarea enunţului. În română intonaţia acestui tip de propoziţii e mult mai egală între părţile enunţului, urcînd uşor spre partea finală: *Ai fost ieri la film? Tu eşti inginer? Mîine mergem în excursie?*

Introducerea în manual a unor exemple de la periferia vocabularului nu corespunde intenţiei autorilor ca studenţii să-şi însuşească limba română literară: *pisic, gîrbă, ţoală, dogit, hodorog, betegi, ciupitură, tîrşit, ţoiag, şagă, zăbavă, colea, beleşti, acuşi, lăptos* etc.

Cele cîteva observaţii ale noastre nu scad cu nimic valoarea deosebită a acestui manual de limbă română; pe baza lui studenţii, dar nu numai ei, îşi pot însuşi limba română în cele mai bune condiţii. Credem că nu greşim cînd afirmăm că este unul dintre cele mai bune manuale de limba română apărut peste hotare şi ne face plăcere să-l semnalăm cititorilor acestei reviste.

Octombrie 1983

I. T. Stan
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

AL XVII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE ROMANICĂ

Al XVII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică a avut loc între 29 august și 3 septembrie 1983 la Aix-en-Provence, pentru a treia oară pe pământ de limbă occitană (după Nisa și Bordeaux), și a reunit peste 600 de participanți din peste 30 de țări ale Europei, Americii și Asiei. Deși țara noastră nu a avut delegație oficială, limba și lingvistica română au fost reprezentate de 10 participanți, comunicările fiind puțin mai numeroase: cîteva au fost prezentate în absența autorilor lor.

Cum era de așteptat la o manifestare de asemenea proporții, comunicările au fost, prin tematică, metode și perspective teoretice, de o mare varietate. În afara comunicărilor în plen (J. Herman: *Diferențierea teritorială a latinei și formarea limbilor romanice*, Y. Malkiel: *Lingvistica generală și lingvistica romanică pe cele două maluri ale Atlanticului*, M. Wandruszka: *Plurilingvism în sinul Romaniei*, M. Wilmet: *Gramatica și gramaticienii sintagmei nominale* etc.), a meselor rotunde (*Starea actuală a semanticii romanice, Geografia lingvistică în cadru european, Probleme ale editării textelor, Probleme ale anchetei orale și ale exploatării ei în limbile romanice, Tipologia limbilor romanice* etc.), în marea lor majoritate comunicările au fost prezentate în paralel, în cadrul celor opt secții: lingvistică generală, lingvistică comparată, istoria gramaticii, contactul între limbi, discursul oral, stilistică, editare de texte, precum și o secție compozită cuprinzînd fonetica, morfologia, morfosintaxa, lexicul, sociolingvistica și dialectologia, așa încît o judecată de ansamblu nu se va putea emite decît după apariția celor 9 volume cu lucrările congresului.

Am semnala totuși, printre multele manifestări de înaltă ținută științifică, comunicarea inaugurală a prof. Eugenio Coseriu, președintele Societății de Lingvistică Romanică și președintele celui de al XVII-lea Congres Internațional (*Lingvistica romanică, tradiții și perspective*), masa rotundă consacrată semanticii (condusă de R. Martin) și cea privind limba poeziei lui Mihai Eminescu, cel mai mare poet al romanității orientale.

Nu putem să nu amintim organizarea și primirea pe care au oferit-o gazdele de la Universitatea Provenței, centrul din Aix, în frunte cu președintele comitetului de organizare, J. Stéfanini, și cu secretarul general, J.-Cl. Bouvier, precum și manifestările care au însoțit lucrările congresului (expoziție de carte și de ediții critice îngrijite de profesori ai Facultății de Litere din Aix, spectacole în limbile occitană și franceză, excursii în Provența etc.).

Ioan Baciu

HENRI DRAYE
(1911—1983)

În 2 februarie 1983 a încetat subit din viață Henri Draye, secretar general al Comitetului Internațional de Științe Onomastice (C.I.S.O.), fost director al Centrului Internațional de Onomastică, al Institutului de Onomastică din Louvain, membru în Comisia Regală de Toponimie și Dialectologie din Belgia, membru al Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde.

Deși profesor de limba și literatura germană la Universitatea Catolică din Louvain, s-a consacrat cercetării onomastice (lucrările sale sînt destinate, îndeosebi, studiului limitei lingvistice dintre aria romanică și germanică în Belgia), organizării, intensificării activității și colaborării internaționale în acest domeniu.

A avut un rol important și hotărîtor în existența prestigioasei reviste „Onoma" (Buletin de informare și bibliografie) — care apare la Louvain, din anul 1950, ca organ al C.I.S.O. —, ca îndrumător, coordonator și colaborator permanent, mai ales la secțiunile, atît de utile, *Cronica* și *Onomastica în țările afiliate*, ce cuprind informații asupra congreselor naționale, simpozioanelor și colocviilor din diferite țări, asupra cercetării onomastice în institute, societăți, asupra unor lucrări ample, ca dicționare, atlase lingvistice etc., precum și asupra activității și întrunirilor C.I.S.O., asupra congreselor internaționale de științe onomastice, la pregătirea și organizarea cărora a avut contribuții substanțiale. Deosebit de importantă și rodnică este activitatea sa de dirijare și coordonare a *Bibliografiei internaționale de onomastică* (de proporții mai reduse la început, cînd numărul țărilor afiliate era, după crearea C.I.S.O., de numai 26), care apare acum — în urma extensiunii continue a ariilor de informație, datorită străduințelor sale — în volume întregi (*Bibliographia onomastica* 1975—1976 [ultima publicată] cuprinde nr. 2—3, vol. XXIII, 1979, p. 331—767, din „Onoma").

Încetarea din viață a lui Henri Draye constituie pentru Comitetul Internațional de Științe Onomastice, pentru revista „Onoma", pentru onomastica mondială o dureroasă pierdere.

Ioan Pătruț

CĂRȚI PRIMITE LA REDACȚIE

BREDEMEIER, JÜRGEN, *Strukturbeschränkungen im Rumänischen. Studien zur Syntax der prä- und postverbalen Pronomina*, Tübingen, 1976, VIII + 156 p.

Soziolinguistische Aspekte der rumänischen Sprache. Ein Sammelband. Herausgegeben von Klaus Bochmann, Leipzig, 1980, 172 p.

Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina, V. *Documente*, Zrenjanin, 1979, XVI + 478 p. + 32 reproduceri.

ETTINGER, ȘTEFAN, *Norm und System beim Verb*, Tübingen, 1976, VIII + 84 p.

IVANOVA OLGA, *Mesnite imiňa na oblasta po slivot na Bregalnița*, Skopje, 1982, 238 p. + 8 h.

JUHÁSZ, JÁNOS, *Kontrastive Studien ungarisch-deutsch*, Budapest, 1980, 140 p.

STEINITZ, WOLFGANG, *Ostjakologische Arbeiten*. IV. *Beiträge zur Sprachwissenschaft und Ethnographie*. Für die herausgabe wissenschaftlich bearbeitet von Ewald Lang, Gert Sauer und Renate Steinitz, Budapest, 1980, XVI p. + 500 p.

ZSILKA, JÁNOS, *Dialectics of the Motion Forms in Language*, Budapest, 1981, 312 p.

Wissenschaftliche Konferenz die Beziehungen der Deutschen Antifaschistischen Literatur zur ČSR und Probleme der Bündnispolitik. Olomouc, 3—5. October 1977, Olomouc, 1979, 220 p.

★

Formarea cuvintelor în limba română. II. *Prefixele*, de : Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficșinescu, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu, București, 1978, 384 p.

Reprezentativă în primul rînd pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică" apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească: istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică-fonologie, lexicologie-lexicografie, stilistică, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei. De asemenea, „Cercetări de lingvistică" are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări științifice interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717, București, Calea Victoriei, 125